

Dainis Bruģis

Bornsmindes muiža

BORNSMÜNDE

Dainis Bruģis

ornsminde muiža

BORNSMÜNDE

Rundāles pils muzejs
Rīga, 1997

Dainis Bruģis

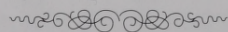

ornsmindes muiža

BORNSMÜNDE

Rundāles pils muzejs
Rīga, 1997

Rundāles pils muzejs izsaka pateicību
ši izdevuma finansētājam –
organizācijai «Vereinigte Kurländische Stiftungen» (Vācija)

Das Schloßmuseum Rundāle bedankt sich
bei den «Vereinigten Kurländischen Stiftungen»
für die Finanzierung dieser Auflage

Braucot pa veco Bauskas–Jelgavas lielceļu, kas krietnu gabalu likumo gar Lielupes kreiso krastu, jau iztālēm pamanāms kādreizējās Bornsmindes muižas parks un apbūves ansamblis. Gleznainajā upes ielokā pāri palu ūdeņu izskalotajām dolomīta radzēm pretim šalc varenu, ilgajā mūžā jau nedaudz pagurušu koku masīvs, no ozolu un liepu lapotnēm iznirst balts, robots pils torņa siluets... Un tad skatam paveras šodienas dzīvei pieticīgi pielāgojies, taču vērigam ceļiniekam labi pazīstamais muižas saimniecības ēku puduris. Esam Bornsmindē – vietā, kas 1925. gadā zaudēja savu seno nosaukumu un tagad tiek dēvēta par Ziedoņiem, taču joprojām ir saglabājusi daudzas aizgājušo gadsimtu liecības un tikai šai vietai piemītošu, vārdos grūti izsakāmu valdzinājumu.

Bornsminde ir viena no nedaudzajām muižām Latvijā un vienīgā Bauskas apkārtnē, kas vairāk nekā četrus gadsimtus – no 15. gs. beigām līdz pat Latvijas Republikas agrārreformai 1920. gadā – atradusies vienas dzimtas – fon Šepingu īpašumā. Turklāt no 1499. līdz 1868. gadam muiža mantota tiešā līnijā – no tēva dēlam, tikai pēdējo triju paaudžu laikā nonākot cita dzimtas atzara rokās. Tiesa, pirmais Bornsmindes īpašnieks bija Josts fon der Heidens, kuram kā uzticamam vasalim šo tolaik vēl maz apgūto zemes gabalu 1462. gadā izlēpoja Livonijas ordeņa mestrs Johans Osthofts fon Mengdens. No Anhaltes ienākušo Heidenu valdīšanas laiks izrādījās gaužām īss, un jau 1499. gadā muiža nonāca Johana op dem Hammes īpašumā.

Op dem Hammes, saukti fon Šepingi, bija sena Vestfālenes bruņniecības dzimta, par kuras ciltstēvu

Šepingu ap 1880. gadu sastādītajā genealoģijas tabulā¹ uzrādīts Minsterē 1133. gadā bruņniecības kārtā ieceltais Reinhards un kāds Rūdolfs, kurš 1180. gadā turpat kalpojis par ministriāli. Pēc citiem datiem, 13. gadsimtā Šepingu mītnes vieta bijusi Tinges muiža, kas atradās Ahausas novadā, apmēram 2 km no Šepingenas pilsētiņas.²

Tomēr citos avotos dominē pieņēmums, ka Šepingi cēlušies no pilsoniskas dzimtas, kurai piederējis nams Kamenas pilsētā.³

Kā dzimtas Kurzemes atzara dibinātājs Bornsmindes vēsturei veltītajā apcerējumā minēts Johans Šepings, kuram kopš 1470. gada piederējusi Kamenas pils netālu no Dortmundas. Šeit Šepingi kalpojuši grāfu fon der Marku dzimtai.

Johana Šepinga dēls – arī Johans – 15. gs. nogalē ieradās Kurzemē,⁴ 1499. gadā viņš apprecēja jau minētā fon der Heidenā meitu Doroteju un par noteiktu atlīdzību ieguva no svainiem tiesības uz Bornsmindes īpašumiem. Kopā ar Bornsmindi Šepingam bija jāpārņem arī muižas parādi un līdz mūža galam jādod pajumte mirušā Heidenā atraitei. Darijumu 1503. gadā Salaspilī apstiprināja ordeņa mestrs Valters fon Pletenbergs. Par kaujās pret krieviem parādīto varonību 1508. gadā J. fon Šepings no mestra saņēma vēl kādu īpašumu ar nosaukumu «Gregora zeme», bet 1538. gadā vēl četras zemnieku sētas Bauskas apvidū. 1538. gadā Johans Šepings saņēma no dzimtenes apliecinājumu savai dižciltīgajai izcelsmei un ģerbonim, ko 1558. gadā apstiprināja Rīgas rāte. J. fon Šepings iegājis vēsturē arī kā viens no vikārijas dibinātājiem pie Bauskas Sv. Ģertrūdes baznīcas.

1. att. Lielupes līcis pie Bornsmindes parka. 1991. gada foto

Abb. 1. Die Biegung der Kurländische Aa am Park von Bornsmünde. Foto, 1991

Pēc tēva nāves 1539. gadā Bornsmindi mantoja Johans Fridrihs fon Šepings. Viņš 1558. gadā no mestra V. fon Firstenberga saņēma vairākus jaunus lēņa īpašumus, kuru atrašanās vietu gan grūti noteikt. Mūsdienās daudz maz pazīstams vienīgi vēlākās Podu (Ixtum) muižas vārds. Šīs zemes īpašums atradās netālu no Iecavas, tagadējā Zālītes pagasta robežās. Johans II bija laulājies ar Klāru Bergu-Karmelu un nomira 1572. gadā, atstājot divus dēlus un sešas meitas.

Kuplais mantinieku pulks nekādi nevarēja sadalīt tēva atstāto mantojumu, līdz 1573. gadā tikai pēc hercoga Gotharda Ketlera un vairāku hauptmaņu iejaukšanās tika panākts izlīgums. Par trešo Bornsmindes muižas īpašnieku kļuva Johana II vecākais dēls Dītrihs (ap 1534–1606), kas pazīstams kā vēlākais Zemgales mīertiesnesis un baznīcu vizitators. Otram brālim Jostam pienācās nauda – 6000 Rīgas marku, kā arī daudzas bruņinieka dzīvī nepieciešamas lietas. Dītriha pienākumi pret māsām attiecās galvenokārt uz viņu kāzu izdevumiem un pūru.

Prasmīgi saimniekojot, jaunais īpašnieks, tāpat kā iepriekšējie, papildināja Bornsmindes teritoriju ar jaunām zemēm – tās bija 1584. gadā izlēņotās t.s. Vilciņa zemes pie Misas un kāds zemes īpašums ar brīvām zvejas tiesībām Daugavā Salaspils draudzē. 1590. gadā Dītriha valdīšanas laikā Bornsmindē tika uzcelta pirmā mūra dzīvojamā māja – viens no vecā-

kajiem nenocietināta tipa muižnieku mājokļiem Zemgales novadā. Dītriha fon Šepinga piemiņu vēl šodien glabā viņam un viņa otrajai sievai Katarīnai Grothusai (mirusi 1592. g.) kaltā kapaplaiksne vēlāk celtās dzimtas kapličas sienā netālos Priedīšu kapos.

Par ceturto muižas īpašnieku – Polijas armijas kapteini Johanu Dītrihu fon Šepingu (miris 1645. g.) palicis maz liecību. Viena no nedaudzajām bija Bauskas meistara Bērensa Boijena pirms 1633. gada darinātais svētā vakarēdiena kauss, kuru viņš kopā ar sievu Doroteju, dzimušu fon Drahenfelsu, bija dāvājis Bauskas vācu baznīcai. Skaistais, ar abu dzimtu gerboņiem un laulāto iniciāliem rotātais kauss gājis bojā otrā pasaules kara laikā. Maz kas zināms arī par D. fon Šepinga vecāko dēlu Filipu (dzimis 1609. g.), kurš, tēvam vēl dzīvam esot, 1640. gadā kļuva par piekto Bornsmindes mantinieku. Saglabājušās liecības, ka jaunākais dēls Rūdolfs centies apstrīdēt brāļa mantošanas tiesības, apvainojot tēvu gara vājumā. Tēvam tomēr izdevies tiesas priekšā pierādīt savu rīcības spēju. Filips Šepings bija divreiz precējies un nomira 1690. gadā. Vēsturnieka G. Meldera sastādītajās ģealoģijas tabulās minēts, ka viņš saņēmis no Francijas karaļa Luija XIII indigenāta rakstu.⁵

No Filipa fon Šepinga sešiem dēliem un piecām meitām Bornsmindi mantoja viņa vecākais dēls Dītrihs Johans (1642–1710). Pēdējais ieguva arī Šepingu

2. att. Fridriha Vilhelma fon Šepinga Bauskas Sv. Gara baznīcai dāvātais sols, 1770. gads. 20. gs. 60. gadu foto

Abb. 2. Die Schoeppingsche Bank in der Bausker Heiligengeistkirche, 1770. Foto, 60-er J. 20. Jh.

3. att. Johana Dītriha fon Šepinga un viņa sievas Katarīnas (dzim. fon Grothusa) kapaplaiksne, 1592. gads. 1997. gada foto

Abb. 3. Grabplatte des Dietrich von Schoeppingk und Katharina von Grotthuß, 1592. Foto, 1997

4. att. Dītriha Ernsta fon Šepinga portrets, ap 1800. gadu
Abb. 4. Porträt des Dietrich Ernst von Schoeppingk, um 1800

Bauskas namu, vienlaikus apņemoties visu mūžu aprūpēt savu slimo brāli Magnusu. Bornsmindes muiža šajā laikā novērtēta par 40 000 florīnu.

Vecākais dēls no otrās laulības – Filips Rūdolfs mantoja Bēņu (Plahnborn) un Aušgala (Auschgall) muižu, kā arī mazāko māju Bauskā. Atzīmēšanas vērts ir fakts, ka viņa atraitne 1699. gadā dāvinājusi Bauskas Sv. Gara baznīcai skaistu baroka stila altāri, kas pārveidotā izskatā kalpo baznīcā vēl šodien.

Bornsmindes īpašnieks Dītrihs Johans bija poļu armijas kapteinis, tādēļ nav jābrīnās, ka 1701. gadā zviedru karaspēks nodedzināja Bornsmindes muižas dzīvojamo māju. Arī Dītrihs, tāpat kā tēvs, bija laulājies divreiz – pirmoreiz ar Benignu fon Butlari, otrreiz ar Zuzannu fon Korfu.

1705. gadā Bornsmindi saņēma Filips Johans (1684–1750) – septītais muižas īpašnieks. Viņa laikā dzimtas īpašumā atgriezās agrāk zaudētā Bēņu muiža un 1735. gadā tika piepirktas arī Struķu (Strucken) muižas zemes. Filipa Johana testamentā Bornsmindes īpašumi novērtēti par 50 000 florīnu un novēlēti vecākajam dēlam, otram dēlam un meitām paredzot kompensāciju 25 000 florīnu apmērā.

Fridrihs Vilhelms fon Šepings (1709–1788), kas muižu mantoja jau astotajā paaudzē, bija Jelgavas mīrtiesnesis un iegājis vēsturē kā nesamierināms hercoga Ernsta Johana Bīrona politiskais pretinieks. Kopā ar brāli Johanu Ernstu (Struķu, Lielfridriķes, Īslīces un Kaucmindes muižas īpašnieku) un vairākiem citiem Kurzemes muižniekiem F. V. fon Šepings dedzīgi atbalstīja hercogu Kārli un cīnījās par

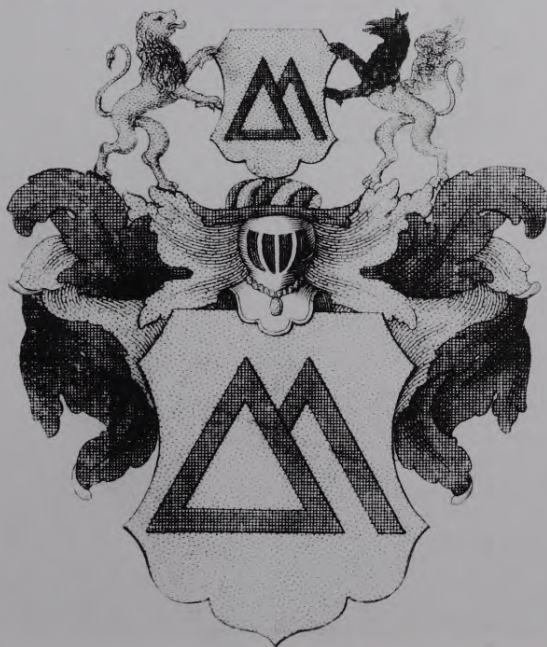
muižniecības tiesību paplašināšanu. Viņa laikā – 18. gs. 60. gados – Bornsmindē tika uzcelta jauna kungu māja, kurā goda vietu ieņēma uz īpašu pasūtījumu gleznotā karolinistu portretu galerija. Fridriha Vilhelma sieva bija Emerentija fon Budberga no Garozas muižas. Par abu laulāto plašo rocību un augstajām pretenzijām liecina viņu Bauskas Sv. Gara baznīcai 1770. gadā dāvātais sols greznās rokoko stila formās.

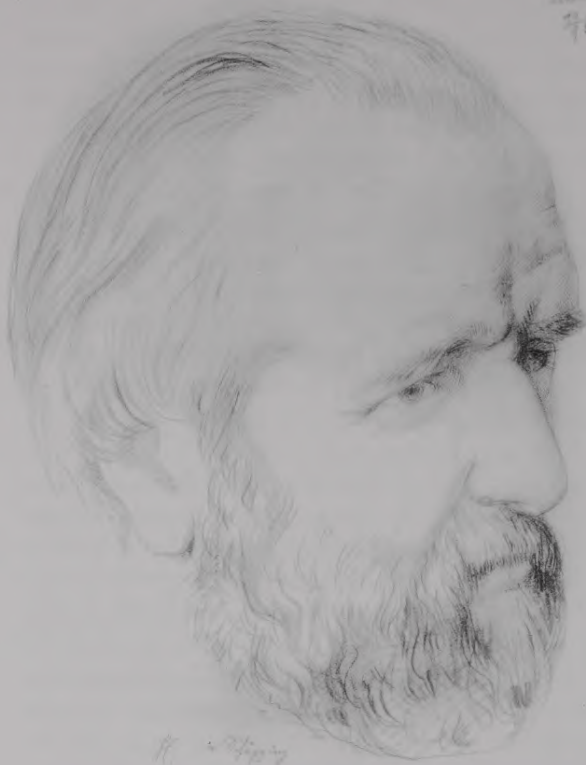
Šepingu dzimtas uzplaukums sākās ar devīto Bornsmindes īpašnieku – Fridriha Vilhelma un Emerentijas dēlu Dītrihu Ernstu (1749–1818), kurš savas dzīves laikā iemantoja daudzus cienījamus amatus un goda nosaukumus. Studējis Leipcīgā (viņa studiju biedrs un draugs bija arī J. V. Gēte) un ieguvis lielisku izglītību, D. E. Šepings tika iecelts Bauskas hauptmaņa, pēc tam Tukuma oberhauptmaņa amatā, vēlāk viņš kļuva par landmaršalu un oberburggrāfu. No Polijas karaļa Staņislava Augusta viņš saņēma diplomu, ar kuru tas viņam dāvāja Mežotnes amtmaņa muižu. Pēc Kurzemes pievienošanas Krievijai šis dāvinājums tika aizstāts ar tiesībām 12 gadus apsaimniekot Kursišu, Garozas (tagad Jelgavas raj.) un Apšupes muižu. 1787. gadā hercogs Pēteris D. E. fon Šepingam uz dzīves laiku izlēņoja arī Bauskas amtmaņa muižu.

Kurzemes galmā D. E. fon Šepings vadīja partiju, kas cīnījās pret Kurzemes pievienošanu Krievijai. Kad tas notika, viņš tomēr nekrita nežēlastībā, bet gan ieguva Krievijas slepenpadomnieka titulu. Iespējams, ka šādu pavērsienu noteica fakts, ka viņa sieva bija grāfiene Elizabete Štakelberga (1760–1837) – nozīmīga krievu augstmaņa un diplomāta meita. Pēc vīra nāves viņa mantoja Lambārtes muižu.

5. att. Šepingu dzimtas ģerbonis, 1793. gads

Abb. 5. Das Wappen der Familie von Schoeppingk, 1793

6. att. J. Dērings. Dmitrija fon Šepinga portrets. 1884. gada zīmējums
Abb. 6. J. Döring. Porträt des Dmitrij von Schoeppingk, 1884

1816. gadā Dītrihs Ernsts nodibināja Bornsmindes fideikomisu, kas ļāva vēl vairāk kā simt gadus saglabāt muižu Šepingu dzimtas rokās. Dītrihs Ernsts paplašināja un modernizēja arī jauno dzīvojamo ēku. Bornsmindes īpašumi šajā laikā novērtēti par 26 666 rubļiem.

Dītriha Ernsta dēls Frīdrihs Magnuss (1779–1855) iegājis muižas vēsturē kā tās desmitais īpašnieks. 1833. gadā viņš pārdeva Lambārtes muižu, tās vietā 1836. gadā nopirka Greizdarbi un izveidoja Bornsmindes–Greizdarbes majorātu. Frīdrihs Magnuss, Joanītu ordeņa bruņinieks, bija precējies ar grāfieni Doroteju Mēdemu. F. M. fon Šepinga piemiņu līdz otrajam pasaules karam glabāja Bauskas Sv. Gara baznīcai dāvātais sudraba kauss neogotiskās formās, kuru mirušā tēva atcerei bija likuši izgatavot viņa dēli – Teodors un Aleksis.

Frīdriha Magnusa brālis Oto Frīdrihs (1790–1874) taisīja militāru karjeru Krievijas dienestā. Par sievu apņēmis krievieti Mariju Čertkovu, viņš kristīja bērnus pareizticībā un iedibināja krieviski orientētu dzimtas pareizticīgo atzaru, kas vēlāk deva pēdējos Bornsmindes muižas īpašniekus.

Vienpadsmitajā paaudzē Bornsmindi mantoja Teodors Dītrihs fon Šepings (1817–1856), kurš kalpoja par padomnieku Krievijas sūtniecībā Berlīnē. Šis daudzsološais censonis, kurš loloja grandiozus pils pārbūves plānus, nomira 40 gadu vecumā tikai gadu

7. att. J. Grasi (?). Frīdriha Magnusa fon Šepinga un viņa sievas Dorotejas (dzim. fon Mēdemas) portreti, 19. gs. 1. cet.

Abb. 7. J. Grassi (?). Porträt des Friedrich Magnus von Schoeppingk und seiner Gemahlin Dorothea von Medem, 1. Viertel des 19. Jh.

CARTE DE BORNISMÜNDE.

Noms des fermes:

1. Grim.	16. Mas-Sprade.
2. Ruthe.	17. Boornesek.
3. Boeko.	18. Mahtukhn. Kaudas.
4. Laks.	19. Gihle.
5. Kahrkling.	20. Gudling.
6. Igrensek.	21. Wajjib.
7. Blausek.	22. Fugle.
8. Stogewer.	23. Kwaeto.
9. Strauting.	24. Dumps.
10. Sadek.	25. Uigek.
11. Malteln.	26. Klotne.
12. Sids.	27. Boosham.
13. Kruhmäl.	28. Loel-Ribel.
14. Pluk.	29. Mas-Ribel.
15. Loel-Sprade.	30. Kastruhn. Pichpol.
31. Kastruhn. Ttle.	
32. Booradeste.	35. Burnboer.
33. Balleis.	36. Schaema.
34. Siike.	37. Gulsemmesek.
	+ chapelie.

H. S. Hermann, Berlin.

pēc sava tēva nāves. Tā kā Teodors Dītrihs nebija precējies, fideikomiss pārgāja viņa brāļa Aleksa īpašumā.

Atšķirībā no netaika Aleksis Šepings (1820–1863) Bornsmindei veltīja maz uzmanības. Viņš nopirka Zaļomuižu (Zaļenieki), pavadīja tur lielāko daļu laika un nodarbojās ar muižas ēku pārbūvēm. A. fon Šepinga interesi par daiļajām mākslām apliecina viņa 1850. gadā Romā pirktais balta marmora Erosa torss, ko viņa tuvinieki 1884. gadā uzdāvināja Kurzemes provinces muzejam.⁶ A. fon Šepinga sieva bija firstie-ne Aleksandra Līvena, kura pēc vīra nāves apprecējās ar grāfu T. Mēdemu. Aleksa fon Šepinga dēls – arī Aleksis, kam bija piecas māsas un kurš bija vienīgais vīriešu kārtas mantinieks, 1868. gadā nomira, sasniedzis tikai deviņu gadu vecumu, un saskaņā ar fideikomisa noteikumiem Bornsmindi mantoja mirušā zēna vectēva brālis – Oto fon Šepings.

O. fon Šepings bija krievu armijas ģenerālmajors un ķeizara flīgeladjutants. Ieguvis slavu ar savu varoņo līdzdalību 1812.–1815. gada militārajā kampaņā un apprecējies bagāta Voronežas muižnieka Vasilija Čertkova meitu, viņš 1824. gadā atstāja dienestu un apmetās Maskavā. Pēdējos 20 dzīves gadus viņš pavadīja ārzemēs, galvenokārt Parīzē, bet nomira Visbādenē. Viņa pēcnācēji piederēja augstākajai krievu aristokrātijai un radniecīgām saitēm bija saistīti ar Jazikovu, Golīcinu, Kozlovsku dzimtu, kā arī Beļevskiem-Žukovskiem no lielkņazu Romanovu nama. Līdz 1917. gadam viņiem piederēja muižas Maskavas, Voronežas un Simbirskas guberņā, kā arī nams Maskavas centrā – Vspolņas šķērsielā 5.⁷

8. att. Bornsmindes fideikomisa zemju karte, 1882. gads

Abb. 8. Plan des Bornsmünder Fideikomiß, 1882

9. att. E. P. Rokštūls. Oto Magnusa fon Šepinga portrets. Miniātūra, 1822. gads

Abb. 9. E. P. Rockstuhl. Porträt-Miniatur des Otto Magnus von Schoeping, 1822

10. att. Šepingu ģimene pie Bornsmindes parka ķīniešu paviljona. 20. gs. sākuma foto
Abb. 10. Die Familie Schoepfing im Park beim chinesischen Pavillon. Foto, Anfang 20. Jh.

Pēc O. fon Šepinga nāves 1874. gadā muiža nonāca viņa dēla Dmitrija (1823–1895) rokās, kurš daudz uzmanības veltīja gan Bornsmindes vēstures izpētei (1882. gadā viņš izdeva franču valodā sarakstītu grāmatu par Bornsmindi), gan tās saimniecībai un ēku remontdarbiem. Šajā laikā pils piedzīvoja savu kārtējo pārbūvi, iegūstot tolaik modē nākušās neogotikas formas.

Nepārtrauktā kustībā atrodošies Bornsmindes īpašumi, kuru pirkšanai, pārdošanai, iegūšanai un zaudēšanai reizēm pat grūti izsekot, skaidri fiksēti minētajā grāmatā ievietotajā Bornsmindes zemju kartē.⁸ Karte aptver vai pusi no pašreizējā Bauskas rajona teritorijas un rāda, ka, izņemot Bornsmindes tiesā tuvumā izvietojušos Jauno muižu, pārējās piemuižas bijušas izkaisītas ļoti plašā apvidū. Bēņu, Greizdarbes un Struķu piemuiža veidoja garu, šauru, tikai ar tievu zemes strēmeli Bornsmindei piesaistītu atzaru, kas stiepās līdz pat Pograņičas muižai Lietuvas pierobežā. Savukārt Aušgala piemuiža atradās starp Pamūšas un Ezers muižu un bija pilnīgi izolēta no pārējiem Bornsmindes īpašumiem.

1892. gadā Ā. V. Krēgera izdotajā «Kurzemes satiksmes un adrešu grāmatā»⁹ minēts, ka Bornsmindes īpašnieks Dmitrijs fon Šepings dzīvo Maskavā, bet muižu pārvalda pilnvarotais – barons Aleksandrs Funks. Kā muižas zemju rentnieki minēti Fricis Strautmanis Bornsmindē un Indriķis Ziediņš Greizdarbē. Muižā bijušas vēdzirnavas, divas alus tirgotavas un krogi – divi Bornsmindē un viens Greizdarbē. No ievēribas cienīgiem vēsturiskiem objektiem majo-

rāta teritorijā atzīmēts agrāko Greizdarbes dzimtīpašnieku grāfu Netelhorstu pieminēklis Greizdarbes kapsētā.

Kopš 1896. gada Bornsminde piederēja īstenajam valsts padomniekam Vladimiram fon Šepingam (1853–1921), kurš arī noslēdz muižas īpašnieku visai garo sarakstu. Par muižas saimniecību un tās vispārējo raksturu viņa laikā precīzas ziņas sniedz Ā. Rihtera sastādītās «Baltijas satiksmes un adrešu grāmatas» 1912. gadā izdotsais otrais sējums.¹⁰ Kā muižas oficiālais nosaukums te minēts «Bornsmindes un Greizdarbes majorāts», turklāt Greizdarbe uzrādīta kā pilntiesīga bruņinieku muiža. No Bornsmindes piemuižām šajā laikā pastāvēja Jaunā muiža (Neuhof), Dambenieki (Wallrode), Struķi (Strucken), Purmaļi (Weisshof) un Galamuiža (Endenhof). Majorāta pilnvarotais pārvaldnieks un vienlaikus nomnieks bijis Augusts Ilziņš.

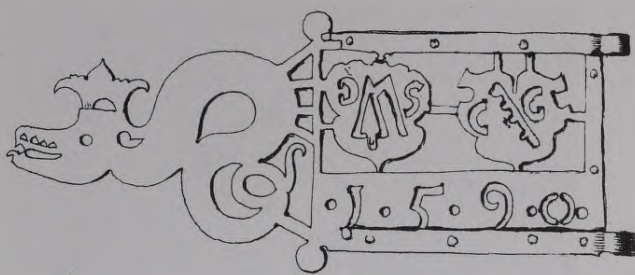
No muižas uzņēmumiem grāmatā minētas vēdzirnavas Bornsmindē, pienotava Greizdarbē, kā arī ar tvaika dzinēju darbināmas kuļmašīnas piemuižās. Muižai piederēja divi krogi Kalnakrogs (krodznieks Gailis) un Gudiņu krogs (krodznieks Dumpis). Bornsmindē atradās pagasta valde, bet tās tuvumā pagasta nabagnāja. Jaunā pagasta skola (celta 1886. gadā) atradās Īslīcē.

Bornsmindes zemes īpašumi, kuru platība agrārreformas laikā bija 1635 desetīnas (1785,8 ha), tika nacionalizēti 1920. gadā. Neraugoties uz V. fon Šepinga lūgumu kā muižas neatsavināmo daļu ierādīt Bornsmindes centru¹¹, tas tika atsavināts dārzkopības

skolas ierīkošanai. Kā neatsavināmo daļu zemes komisija Vladimiram fon Šepingam ierādīja 50 ha lielu zemes gabalu Aušgala piemuižā.

Vladimirs fon Šepings nomira 1921. gadā bada izmocītajā Maskavā. Viņa vecākie dēli – pulkvedis Dmitrijs fon Šepings un titulārpadomnieks Boriss fon Šepings palika Krievijā un gāja bojā staļinisko represiju laikā. Jaunākie – Vladimirs un Mihails kopā ar māti pārcēlās uz dzīvi Rīgā. Piederdami krievu kultūrai, viņi tā arī nevarēja integrēties vācbaltu muižniecības vidū. Nespēdami savu zemes īpašumu apsaimniekot, viņi 1929. gada novembrī Aušgala piemuižu, šo kādreiz varenā Bornsmindes īpašumu pēdējo saliņu, pārdeva Latvijas pilsonim Jānim Čepukam.¹² Pēc Bornsmindes pārdošanas ģimene cieta trūkumu. Mihails fon Šepings vēl pirms 1939. gada pārcēlās uz dzīvi Vācijā, kur, pēc nepārbaudītām ziņām, gājis bojā koncentrācijas nometnē. Arī viņa brālis Vladimirs pameta Latviju un devās uz Franciju, bet, pēc citām ziņām, uz Dienvidameriku. Tā noslēdzās Šepingu dzimtas četrus gadsimtus ilgā valdīšana Bornsmindē.

Nozīmīgākie Bornsmindes muižas materiāls un garīgās kultūras liecinieki, kuri vēl šodien ir pieejami mūsu vērtējumam, bez šaubām, ir muižas celtnes un visupirms – muižas īpašnieku dzīvojamā māja. Tiesa, iepazīšanās ar šo katras muižas apbūvei nozīmīgāko celtni šoreiz jāsāk, uzgriežot muguru visiem zināmajai Bornsmindes pilij un pievēršoties kādai gluži necilai mūra ēkai plašā goda pagalma pretējā malā, kuru vairs tikai rets zinātais spēj uzrādīt kā veco kungu māju. Tieši šeit, ar garenfasādēm orientētu pret Bauskas–Jelgavas lielceļu un Lielupi, Dītrihs fon Šepings 16. gs. beigās uzcēla savu mājokli, pēc ilgajiem un postošajiem

11. att. Vecās kungu mājas vējrādis, 1590. gads

Abb. 11. Windfahne des alten Herrenhauses mit der Jahreszahl 1590

kariem atļaujoties uzbūvēt Kurzemes hercogistē tolaik vēl itin neparastu – nenocietinātu pili.

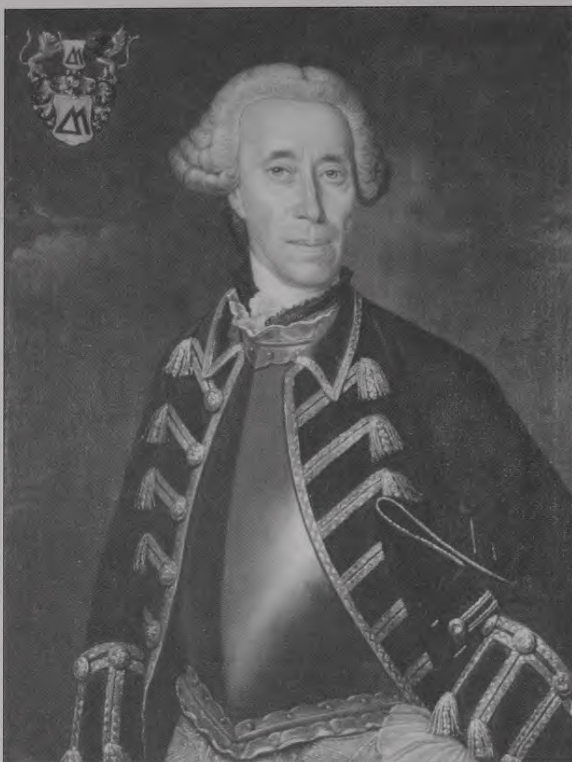
Šo smagnējo, visai primitīvo vienstāva ēku dēvēt par pili šī jēdziena vēlākā izpratnē varam tikai nosacīti. Patiesībā tā bija vienkārši liela, ar stāvu divslīpju jumtu segta māja, kuras biezie mūri (līdz 1,5 m) vēl nesa sevī atmiņas par Livonijas cietokšņu būvēm. To, ka celtnē pretendēja būt kaut kas vairāk nekā tikai utilitāra mājokļa iemīsojums, liecina vienīgi tās fasāžu apdare. Neraugoties uz daudzajām pārbūvēm, uzmanīgs vērotājs vēl tagad ēkas stūros spēj saskatīt apmetumā veidotos rustus, bet virs logiem – svaigā apmetumā iegrebtu un sākotnēji ar tumšāku masu aizpildīta manierisma stila ornamenta paliekas – trīsstūra sandriku ar apli tā virsotnē un simetriskiem rolverka motīviem ailas malās. Šāda dekoratīvā apmetuma apdare bija samērā populāra Kurzemes 16. gs. beigū celtnēs; atcerēsimies kaut vai šajā pašā laikā izbūvētās Bauskas pils fasāžu dekoru vai Bramberģes muižas vārtus, kuru logailu apdarē atrodami Bornsmindes kungu mājai visnotaļ tuvi motīvi.

Kādas tieši izskatījušās vecās dzīvojamās ēkas fasādes, kāds bijis tās plānojums – šobrīd grūti pateikt. Pārāk fundamentāli ēku skāruši postījumi un dažādas

12. att. Bornsmindes muižas vecā kungu māja. 20. gs. 30. gadu foto

Abb. 12. Das alte Herrenhaus Bornsmünde. Foto, 30-er J. 20. Jh.

13. att. L. Šorers. Frīdriha Vilhelma fon Šepinga portrets, 1765. gads
Abb. 13. L. Schorer. Porträt des Friedrich Wilhelm von Schoeppingk, 1765

pārbūves. Vienīgās skopās ziņas par vecās Bornsmindes kungu mājas interjeriem atrodam jau vairākkārt pieminētajā 1882. gadā izdotajā Bornsmindes muižas vēstures grāmatā. Te apgalvots, ka vēl 19. gs. vidū ēkas iekšpusē uz sienām bijušas redzamas kapelas fresku atliekas.¹³ Šī informācija it kā apstiprina arī citviet izteiktos pieņēmumus, ka celtnē bijusi kapela, taču nav izslēgts, ka tālaika priekšstatos par baznīcas freskām noturētas arī sadzīvīsko interjeru polihromās apdares paliekas.

Vēl 1882. gadā ēkas kori rotājuši divi skaisti vējrādītāji. Viena zīmējums ir publicēts minētajā grāmatā. Tas rāda kronēta pūķa siluetā kaltu azūru metāla plāksni ar vienkāršotiem Šepingu un Grothusu ģerboņiem, abu laulāto – Dītriha Šepinga un Katarīnas Grothusas iniciāliem «D. S.» un «C. G.» un gadskaitli «1590». Pēdējais nepārprotami apzīmējis ēkas celtniecības pabeigšanas laiku.

Vecās Bornsmindes kungu mājas liktenis nebija laimīgs – ēkas cēlāja mazmazdēla Dītriha Johana laikā – 1701. gadā to nodedzināja zviedru karaspēks.¹⁴ No Šepingu dzimtas publicētā Bornsmindes muižas vēstures apcerējuma izriet, ka celtni atjaunoja tikai 18. gs. vidū un pēc jaunās kungu mājas uzcelšanas to pārveidoja par noliktavu un mēbeļu glabātavu. Šī versija neatbilst uz jautājumu, kur muižas īpašnieki mitinājās līdz ēkas atjaunošanai. Vēlāk ēkā ierīkoja graudu klētī, un šādu funkciju tā saglabāja visu 19. gadsimtu. Latvijas brīvvalsts laikā daļu ēkas pielāgoja galdniecībai. Arī pašlaik to izmanto par noliktavu, galdniecību un dzīvokliem.

Senās celtnes vēsturiskā vērtība oficiāli atzīta tikai pēdējā laikā. Piemēram, vēl 1949. gadā pieminēkļa apsekošanas aktā varam lasīt, ka «klētij nekādas arhitektoniskas, ne citas vērtības nav, tāpēc tā būtu izslēdzama no pieminēkļu saraksta».¹⁵ Attieksmē pret šo celtni lūzumu panāca tikai I. Lancmaņa publikācija «Gadsimtu arhitektūra Ziedoņos»¹⁶, kurā pirmoreiz skaidri uzsvērtā tās senā izcelsme un unikālais nenocietinātas kungu mājas raksturs. Mūsdienās ēka gan lepojas ar pieminēkļa statusu apliecinājošu plāksnīti, taču tās stāvoklis joprojām ir diezgan nožēlojams.

Daudz paliekošāku iespaidu uz Bornsmindes apmeklētājiem, protams, atstāj jaunā – 18. gs. celtā dzīvojamā ēka jeb pils. Kaut arī stipri noplukusi un pārbūvju izkropļota, tā tomēr joprojām lepojas ar iespaidīgu divstāvu korpusu un staltu neogotisku torni. Tiesa, lūkojoties uz šo celtni, ir grūti iztēloties tās sākotnējo izskatu. Ēka tapusi Frīdriha Vilhelma Šepinga laikā starp 1760. un 1783. gadu,¹⁷ taču jau 19. gs. sākumā ievērojami pārbūvēta. Līdz mūsu dienām nav saglabājis neviens pils pirmtēlu dokumentējošs attēls vai daudz maz precīzs apraksts. Līdz ar to celtnes sākotnējā izskata apcerē dominē pieņēmumi un hipotēzes.

Pavisam droši var apgalvot tikai to, ka pēc plāna ēka jau sākotnēji bijusi pašreizējās pils izmēros. Par to liecina gan ārienes mūros vietām vēl labi jaušamās 18. gs. apmetuma atliekas, gan visā pašreizējās pils garumā gar parka pusi izmūrētā pagraba telpu rinda ar milzīgām ķieģeļu velvēm. Dzīvojamā ēka acīmredzot bijusi savam laikam ļoti liela vienstāva celtnē ar divstāvu apjomu – mezonīnu centrā. Kā tāda tā uzskatāma par tipisku parādību Kurzemes hercogistes 18. gs. otrās puses muižu arhitektūrā. Tiesa, nav skaidri zināms, vai ēkai bija parasts divslīpju jumta segums vai jau modernākais mansarda jumts (šajā laikā Kurzemes muižās vienlīdz iespējami ir abi risinājumi.) Daži argumenti tomēr liek nosvērties par labu pēdējam. Šķiet, ka mansardam raksturīgās laurtās jumta formas aprises ar zināmu piepūli vēl tagad var pamanīt ēkas gala sienā. Arī F. fon Klopmaņa sastādītajā Kurzemes muižu hroniku krājumā (gan nenorādot ziņu avotu) minēts, ka, vēlāk pārbūvējot, pils «paaugstināta par pusstāvu»¹⁸, kas varētu norādīt uz mansarda stāva pastāvēšanu jau pirmajā celtnes variantā.

Priekšstatu par 18. gs. būvētās pils vizuālo tēlu var sniegt abas goda pagalma sānos simetriski celtās ēkas, kuras, jādomā, tapušas vienlaikus ar jauno pili. Lai arī celtnes ir vēlāk pārbūvētas, to kompaktās, smagnējās formas, sienu un jumta proporcijas, kā arī īpatnēji plastiskā, rupjā apmetuma faktūra apliecina īstas 18. gs. estētikas klātbūtni.

Par jaunās pils sākotnējo iekštelpu izkārtojumu un apdari nav nekādu ziņu. Analizējot plānus un attēlus, kuros vēl 19. gs. otrajā pusē vīrs jumta redzamas trīs iespaidīgu skursteņu cepures, jādomā, ka

ēkas centrā atradies liels mantelskurstenis – virtuve. Līdz ar to parka virzienā esošajai telpai aiz tā nevarēja būt reprezentācijas funkcija, tā varēja kalpot vienīgi par virtuves priekštelpu. Plānojuma princips šeit acīmredzot bijis visai arhaisks – divas lielas zāles atradās mājas pagalma pusē abpus vestibīlam, un aiz tām virzienā uz ēkas galiem bijuši intīmāki apartamenti.

Par telpu iekārtojumu zināms vienīgi tas, ka pils zālē atradusies karolīnistu portretu galerija. To veidoja no 1763. līdz 1769. gadam gleznoti četrpadsmit vienāda izmēra audekli, kuru lielāko daļu bija darinājis Kurzemes galmā iecienītais mākslinieks Leonhards Šorers (1715–1777). Bez hercoga Kārļa ģimenes te atradās arī Bornsmindes īpašnieka F. V. fon Šepinga, viņa brāļa J. E. fon Šepinga, O. K. fon der Hovena, F. fon Mirbaha, E. V. fon der Brigena, E. K. fon Hāna, D. E. fon Heikinga, F. fon Koškula, K. F. fon Rennes un vēl dažu Kurzemes muižnieku portreti. Līdzās abu Šepingu portretiem bija izstādītas arī viņu sievu ģimenes. Visi karolīnisti bija attēloti līdz vidum, vienādos, virs krūšu bruņām uzvilktos zilos mundieros.¹⁹ 19. gs. portreti nonāca Kurzemes provinces muzeja kolekcijā, no kurienes tos otrā pasaules kara laikā izveda vācu armija. Vairāki minētie portreti, kā arī abu Šepingu ģimenes tagad atrodas *Muzeum Narodowe* kolekcijā Poznaņā (Polijā).

Pamatīgāks priekšstats rodas par to Bornsmindes pils veidolu, ko tā iemantoja pārbūvē 19. gs. sākumā. Jauno pils tēlu atklāj gan arhīvu materiāli, gan kāds fotokopijā saglabājies tušas zīmējums, gan pāris unikālu vēl pirms pils 1880. gada gotizācijas uzņemtu fotoattēlu.²⁰ No nesen Latvijas Valsts vēstures arhīvā uzietiem dokumentiem kļuvis zināms arī šīs pārbūves autors – itāļu arhitekts Pjetro Pončini.

Pončini vārds līdz pat pēdējam laikam mūsu arhitektūras vēsturē bija tikai hipotētisku minējumu un

14. att. Bornsmindes jaunās kungu mājas celtniecības posmu rekonstrukcija: 1) 1760.–1763. g., 2) 1805.–1806. g., 3) 1880. g.

Abb. 14. Rekonstruktion des neuen Herrenhauses und Etappen des Umbaus: 1) 1760–1763, 2) 1805–1806, 3) 1880

pielāvumu objekts. Tagad, kad Elejas pils būvmetu kolekcijā atrasta lapa ar viņa parakstu²¹, kad pierādīta Pončini līdzdalība Mežotnes muižas ansambļa izveidē un atklāta viņa darbība Bornsmindē, iezīmējies noteikts šī arhitekta darbības loks un ir radusies iespēja analizēt viņa māksliniecisko rokrakstu. Interesanti, ka šķietami vienkāršā Bornsmindes pils pārbūve patiesībā noritēja ar lieliem sarežģījumiem un vainagojās ar vairāk nekā desmit gadu ilgu tiesas procesu starp arhitektu un muižas īpašnieku. Tieši tiesas

15. att. Bornsmindes pils pagalma fasāde, Foto pirms 1880. gada

Abb. 15. Herrenhaus Bornsmünde, Foto, vor 1880

16. att. Lauvas figūra, kas agrāk rotāja pils kāpnes. 1939. gada foto
Abb. 16. Löwenfigur bei der Einfahrt zum Schloßhof. Foto, 1939

materiāli²² arī ļauj vislabāk izsekot pils pārbūves gaitai.

Tiesas protokolos citēts arī starp Dītrihi Ernstu fon Šepingu un arhitektu P. Pončini 1805. gada februārī parakstītais līgums, kurā uzskaitīti abu pušu pienākumi. Arhitekts apņēmies ar saviem zēliem un strādniekiem veikt visus nepieciešamos mūrnieka un namdara darbus, kā arī iebūvēt kāpnes, grīdas un krāsnis. Viņš apņēmies arī izlabot veco apmetumu un uzklāt jaunu, izveidot dzegas un citus rotājumus saskaņā ar projektu, kā arī noņemt veco jumtu un uzlikt jaunu. Šos darbus Pončini bija solījis veikt par 1900 valstsdālderiem. D. E. Šepings savukārt apņēmies piegādāt visus būvei nepieciešamos materiālus, arī galdnieku, stiklinieku un kalēju izstrādājumus.

No arhitekta puses līgums vēlāk izrādījās noslēgts visai neapdomīgi, jo pārbūves izmaksas drīz vien jau divkārt pārsniegušas plānotos izdevumus. Projekta realizācijas gaitā atklājušās vairākas arhitekta kļūdas, taču arī pils īpašnieks rupji iejaucies darbu gaitā, licis mainīt projekta detaļas, tā radīdams dažādus tehniskus sarežģījumus. Lai izšķirtu ietilgušo strīdu, tiesa 1808. gadā par ekspertu pieaicināja guberņas arhitektu J. P. Kriku. Viņš konstatēja dažas nopietnas kļūdas Pončini darbā. Būtiskākā bija tā, ka, veidojot jaunu pirmā stāva pārsegumu, vecās sijas neizņēma, bet jaunās uzguldīja tām virsū. Līdz ar to, lai iegūtu vajadzīgo otrā stāva telpu augstumu, nācās ievērojami paaugstināt pils ārsienu mūrus. Tas palielināja celtnes izmaksas un neglābjami iespaidoja tās ārējo izskatu.

No lietas materiāliem izriet, ka lielākie pārbūves darbi pili veikti laikā no 1805. gada marta līdz 1806. gada septembrim. Reķinos atrodami arī pārbūvē nodarbināto amatnieku vārdi. Te minēts namdaris (saukts arī par būvmeistaru) Kristofs Zils (Zile?), namdarzelli Vunšerovskis un Ramatovičs, vairāki mūrnieki un rokpeļņi – lielākoties krievu tautības strādnieki.

Kāda izskatījās Bornsmindes pils pēc pārbūves? Paaugstinot ēkas sienas par otrā stāva tiesu, celtnē it kā iesūca sevī kādreizējo mezonīnu un pārtapa masīvā taisnstūra apjomā. Tikai ēkas galos vienkāršo kopformu papildināja divi nelieli izvērījumi – rīzalīti, kuru centrā izvietojās trejdaļītie t.s. Palladio tipa logi ar

segmentveida augšdaļu. Domājams, ka centrālā rīzalīta platums celtnes galvenajā fasādē atbilda sākotnējā mezonīna izmēriem un ka savu izskatu būtiski nemainīja arī to vainagojošais trīsstūra formas frontons.

Atturīgais divstāvu būvbloks ar askētiskajām, kvadrātiskajām logailām otrā stāva līmenī pietiekami labi atbilda sava laika priekšstatiem par modernas pils arhitektūru, taču konkrētāku stilistisko piesaisti pils ieguva, galvenokārt pateicoties centrālajā un gala rīzalītos koncentrētajiem dekoratīvajiem motīviem. Kā fasāžu rotājums te bija bagātīgi izmantota blīva horizontāla rustika, kuras traktējums apliecina autora tuvinu savdabīgajai itāļu klasicisma izpratnei.

Izmantojot visai vienkāršus paņēmienus, Pončini no vecās celtnes bija izveidojis nedaudz smagnēju un samocītu vēlīnā klasicisma gaumei pieņemamu tēlu. Noteiktu arhaismu pilij piešķīra arī masīvais, stāvais kārniņu jumts, kurā vēl stipri jūtama 18. gs. tradīcija. Pēc pārbūves pils fasādes bija krāsotas dzeltenas ar baltām detaļām. Šis zeltaini dzeltenais okera tonis vēl tagad labi saskatāms abu pagalma malās celto ēku fasādēs.

Pārbūves rezultātā pils ieeja ieguva īpatnēju rustotu veltveri, virs kura otrā stāva līmenī izvietojās ar skaistām ažūrām margām nožogots balkons. Uz ieejas durvīm veda akmens kāpnes ar malās simetriski novietotām čugunā lietām lauvu figūrām. Skulptūru postamenti saglabājušies vēl tagad, vienīgi saniknoto, lēcienam sagatavojušos lauvu vietā uz tiem vēlāk (visdrīzāk nākamās pārbūves laikā) uzsēdinātas citas – laiski tupošas lauvas.

Pils parka fasādi pārbūve skārusi maz; attēli rāda pilnīgi gludu sienu bez rotājošiem elementiem, kuras trešā loga no tagadējā torņa puses izbūvēta kā durvis uz parku. Parka fasādes otru – tālāko pusi savukārt abos vienīgajos mūsdienās zināmajos attēlos aizsedz stiklotas oranžērijas siena.

Pils pārbūve skāra arī iekšstelpas. Salīdzinot tiesu materiālos minētos faktus ar ēkas plānu, jāsecina, ka tieši šajā laikā tika iebūvēti gaitenī. Jādomā, ka pilij joprojām nebija centrālo parādes kāpņu, tādēļ gaitenī deva iespēju, nesšķersojot veselu rindu telpu, nokļūt augststāvā pa abos jaunceltajos sānu rīzalītos ierīkotajām kāpnēm. Diemžēl tagad – pēc vairākām vēlākām pārbūvē – detalizētāk analizēt šī laikposma pils plānojumu ir gandrīz neiespējami.

Priekšstatu par toreizējo telpu iekārtojumu sniedz 1815. gada inventārijs²³, kurš diemžēl saglabājies tikai daļēji. Tajā uzskaitīts viss, kas tolaik atradās pils zālē, dīvana istabā, zilajā istabā, guļamistabā, meiteņu istabā, «vecā, žēlīgā kunga» istabā, gludināmajā telpā un ērberģī. Trūkst inventārija beigu daļas ar pārējo pirmā stāva un visu otrā stāva telpu aprakstiem. Tiesa, arī no šī dokumenta par pašu telpu iekārtojumu un apdari uzzinām samērā maz; te galvenokārt dominē mēbeļu un citu iekārtas priekšmetu uzskaitījums.

Šajā ziņā pili bijusi izveidota patiesi iespaidīga un raiba aina. Piemēram, zālē uzskaitīti 24 melni lakoti krēsli, sarkankoka klavieres un daudz citu sarkankoka mēbeļu. T.s. divāna istabā atradies liels raibi tapsēts divāns, ar violetu audumu apvilktu kušete, vairāki sarkankoka galdiņi un krēsli. Zilajā istabā atzīmētas divas sarkankoka kumodes, divi skapji, apaļš galds un vairākas sēdmēbeles. Inventārijā raksturoti arī vairāku telpu aizkari. Zilajā istabā tie, piemēram, bijusi zili ar baltu. Minētas arī vairākās telpās esošās lustras, svečturi, pulksteņi un citi priekšmeti. Diemžēl 1815. gada inventāra uzskaitītājus nav interesējušas gleznas, gravīras un skulptūras – tās vispār nav pieminētas. 1819. un 1820. gadā inventāra saraksts ir papildināts: fiksētas vēlāk klāt nākušās mēbeles – lielākoties tās bijušas sarkankoka un balti krāsotas.

Pils ārējais veidols, ko tā ieguva 19. gs. sākumā, saglabājās nemainīgs līdz pat 1880. gadam. Arī iekšējās telpās, kā to pierāda 1864. gadā sastādītais Bornsmindes–Greizdarbes fideikomisa inventāra saraksts,²⁴ šajā laikā būtiskas pārmaiņas nav notikušas. Nozīmīgākais, ko no minētā dokumenta uzzinām, ir tas, ka tolaik pils apakšstāvā bijušas 14, bet augšstāvā – 13 istabas. Priekšstāvā minēta sarkankoka sofa, astoņi tāda paša materiāla krēsli, vairāki galdiņi, sienas spogulis, divas franču vāzes, kā arī trīs «ievērojamu personu» gīmetnes zeltītos rāmjos. Zālē šajā laikā atradies lielāks skaits sarkankoka mēbeļu, daļa bijusi tapsēta ar plīšu, bet daļa – ar zaļu, brūnu vai sarkanu safjānu. Te bijis arī bronzas galda pulkstenis, divi bronzas svečturi, divi ar marmora figūrām rotāti luksturi, alabastra un Ķīnas porcelāna vāzes, kāds mar-

17. att. Bornsmindes pils. Skats no dienvidaustrumiem. Foto pirms 1880. gada

Abb. 17. Herrenhaus Bornsmünde vor der Gotisierung. Foto, vor 1880

mora krūšutēls un desmit ģimenes portreti zeltītos rāmjos.

Bez jau nosauktajām telpām pils apakšstāvā šajā laikā bijusi divāna istaba, bibliotēka, vannas istaba, bērnu istaba, rakstāmistaba, guļamistaba, kambarjunkura istaba, kalpotāju istaba, t.s. jaunā bibliotēka, mazgājamā istaba, saimnieces istaba un ēdamzāle. Augšstāva telpu funkcijas nav atšifrētas, bet telpas vienkārši numurētas.

Atbilstoši laikmeta gaumei pili dominējušas sarkankoka mēbeles. Par īpašnieku turību liecina daudzie sudraba trauki un galda piederumi. No minētajiem mākslas priekšmetiem atzīmēšanas vērts šķiet Krievijas ārlietu ministra un kanclera grāfa K. Neselrodes portrets un kāda bibliotēkā novietota Pompeju

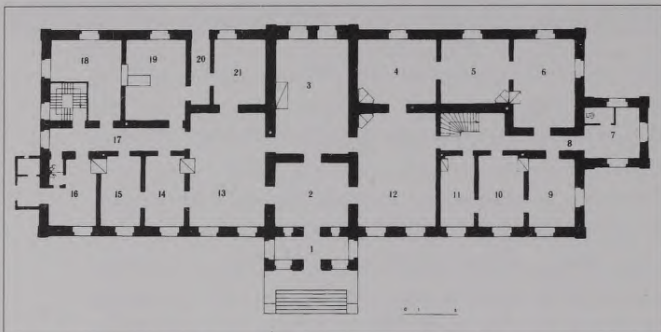
18. att. Bornsmindes pils pēc gotizācijas. 19. gs. beigu foto

Abb. 18. Schloß Bornsmünde nach der Gotisierung. Foto, Ende 19. Jh.

19. att. Bornsmindes pils 1. pasaules kara laikā. Foto ap 1917. gadu
Abb. 19. Schloß Bornsmünde während des Ersten Weltkrieges. Foto, um 1917

20. att. Bornsmindes pils pirmā stāva plāna rekonstrukcija. Stāvoklis 1915. gadā
Abb. 20. Grundrißrekonstruktion (das Erdgeschoß) des Bornsmünder Schlosses im Jahr 1915

vāze. Jādomā, ka ģimenes portretu vidū pilī atradās arī Frīdriha Magnusa fon Šepinga un viņa sievas portreti, kuru fotoattēli saglabājušies līdz mūsdienām.²⁵ Spriežot pēc romantiskā attēlojuma veida un virtuozā izpildījuma, iespējams, ka šīs gleznas pieder slavenā Drēzdenes gleznotāja Jozefa Grasi (1757–1838) otai.

Bornsmindes pils, kuras bagātīgais inventārs vēl 1864. gadā uzrāda nenoliedzamu vērienu, pēc pēdējā tiešās līnijas mantinieka A. fon Šepinga nāves 1868. gadā acīmredzot strauji panīka. Jādomā, ka tolaik jau vecīgais Oto fon Šepings, kurš pats dzīvoja Maskavā vai ārzemēs, negaidīti iegūtajam īpašumam neveltīja vajadzīgo uzmanību. Fotoattēls, kurā pils redzama īsi pirms nākamās pārbūves, nesaudzīgi atklāj daudzviet noplukušu krāsojumu, sadēdējušas dzegas un nobrukušu apmetumu sienu lejasdaļā.

Šādā izskatā celtnē, protams, nedarija godu saviem saimniekiem, tādēļ labi saprotama tās nākamā īpašnieka Dmitrija fon Šepinga vēlēšanās to sakopt un modernizēt. Ap 1880. gadu pils tika vēlreiz pārbūvēta tā laika gaumei atbilstošās neogotikas formās. Pārbūves gaitā nedaudz mainījās ēkas apjoms – tika nojaukts rizalīts pret Lielupi vērstajā gala fasādē, savukārt pretējā – pret lielceļu vērstajā pils galā tika piebūvēts iespaidīgs, plānā kvadrātisks trīsstāvu/tornis. Karogs, kas agrāk atbilstošās situācijās tika uzvilkt blakus pilij uzslētā koka mastā, tagad lepni plīvoja torni vainagojošās kārts galā.

Pagalma fasādē pārmaiņas skāra galvenokārt centrālo rizalītu, kurš tika sašaurināts līdz trīs asu platam

izvirzījumam. Rezultātā katrs pils spārns papildus ieguva pa vienai loga asij, kas celtni vizuāli pagarināja. Ēku šķietami garāku vērtā arī jaunais, daudz lēzenākais skārda jumts, kas nomainīja līdzšinējo kārniņu segumu. Pārbūves gaitā tika paaugstināts arī otrais stāvs, kura kvadrātveida logi tagad ieguva tādu pašu vertikālu formu kā pirmajā stāvā. No centrālās fasādes uz neatgriešanos pazuda trīsstūra frontons ar skaisti spraišloto segmentveida logu. Tā vietā stājās gotisku formu zelminis, ko tagad rotāja efektīgs cilnis ar Šepingu dzimtas ģerboni.

Pils stilistiski neitrālajām fasādēm neogotisku raksturu piešķīra galvenokārt dekoratīvi elementi – pa visu ārsienu perimetru izbūvētais dzegulotais parapets, kā arī virs ieejas rizalīta un torņa novietotās fiālas. Par patiesi efektīgu neostila izpausmi jāatzīst parka fasādes centrā izveidotie milzīgie smailarkas formas logi, kuri gluži kā viduslaiku kapelā sniedzās vai visas sienas augstumā, norādot, ka aiz tiem esošā telpa zaudējusi savu starpstāvu dalījumu. Kopumā parka fasāde ar jau 18. gs. iegūto stipri retināto logu ritmu saglabāja visai arhaisku noskaņu. Pēc pārbūves mainījās celtnes krāsojums. Kā liecina vēsturnieka E. O. Šmita apraksts, dzeltenās un baltās krāsas attiecības pils fasādēs nomainīja balts balsinājums, kas kopā ar zaļo jumta krāsojumu veidoja klusinātu un romantiski jūtīgu noskaņu. Bornsmindes pils pārbūve tomēr bija tāla no tām neogotikas konsekvencēm, kādas atrodam daudzās citās šī perioda pīļu pārbūvēs. Fasāžu dalījums joprojām saglabāja vairākus ordera arhitektūrā aizgūtus elementus, torņa logus rotāja klasiski sandriki u.tml.

Līdzšinējās publikācijās arvien polemisks bijis Bornsmindes pils gotizācijas datējums. H. Pīrangs, piemēram, savā grāmatā «Das baltische Herrenhaus» to visai nekonkrēti, taču korekti ierindojis starp pīlīm, kuras gotizētas pēc 1850. gada.²⁶ Vairāki turpmākie pētnieki šo avotu interpretējuši ļoti brīvi un kā pārbūves laiku minējuši jau tiesi 1850. gadu.²⁷ Šķiet, ka šajā jautājumā nav pamata neuzticēties pašu Šepingu izdotajai grāmatai, kurā par pārbūves laiku precīzi nosaukts 1880. gads.²⁸

Pārbūve ieviesa būtiskas izmaiņas arī ēkas iekšienē. Likvidējot gala rizalītus, nācās pārvietot abas sānu uzejas. Parādes spārnā tās kā lēzenas viena laidiena kāpnes izveidoja gaitēna paplašinājumā, bet kalpotāju un virtuves galā neliela kvadrātiska kāpņu telpiņu iebūvēja vienā no ēkas telpām. Šķiet, ka tikai šajā pārbūvē pils beidzot ieguva arī centrālās kāpnes, kuru pastāvēšana līdz tam ir apšaubāma.

Par visnozīmīgāko jauninājumu tomēr jāuzskata lielā, centrālā mantelskursteņa likvidēšana, izveidojot iepretim ieejas vestibilam iespaidīgu reprezentācijas zāli divu stāvu augstumā. Telpā, kura tolaik lepni dēvēta par bruņinieku zāli, tika izveidots kaut kas līdzīgs muzejam, koncentrējot tajā visu, kam vien bija kāda saistība ar muižas vēsturi. Tiesi šī jaunā

telpa savulaik visvairāk saistījusi arī E. O. Šmita uzmanību.²⁹ Zāles aprakstā Šmits minējis lielu ornamentiem rotātu skapi, divus senus mākslinieciski grieztus krēslus un lielu kokgriezumiem klātu atzveltni. Te atradusies arī daži eļļā gleznoti «slavenu personu» portreti, grāmatškapis ar muižas arhīvu un vitrīna, kurā bijušas izstādītas parkā uzietās romiešu monētas, bronzas rotaslietas un citas arheoloģiskas senlietas. Starp dzimtas relikvijām goda vietā stāvējis ar Šepingu un Heidenu ģerboņiem rotāts 16. gs. zvans, izstādīts arī viens no iepriekš minētajiem vecās dzīvojamās ēkas vējražiem. Blakus tieši ar Bornsmindi saistītajiem priekšmetiem zālē bijušas arī daudzas interesantas lietas, kuras no ārzemju ceļojumiem pārvedis Alekss fon Šepings.

Vizuālu priekšstatu par daziem aprakstā minētajiem priekšmetiem sniedz E. O. Šmita uzņemts fotoattēls.³¹ Tajā redzamais tomēr liek apšaubīt seno mēbeļu piederību miertiesnesim Šepingam (domāts D. fon Šepings, kas dzīvoja no 1534. līdz 1606. gadam). Samērā arhaiskais atzveltnis neizskatās pēc neostila atdarinājuma, bet liekas jau krietni jaunāku laiku Vācijas zemnieku mēbele, kuru Šepingi varēja iegādāties kādā antikvariātā. Acīmredzot tādā pašā ceļā iemantoti arī itāļu sgabello tipa krēsli, kuri visdrīzāk darināti 17. gs. vidū un tolaik Latvijā netika ievesti. Jāpieņem, ka minētās mēbeles iepirkas tikai Dmitrija fon Šepinga laikā tieši ar nolūku imitēt priekšteču atstātas relikvijas.

Fotoattēlā nedaudz redzams arī zāles sienu krāsojums – vienkāršs, pāris toņos veidots neogotisks panno. Par interjeru samērā robusto apdari liecina vienīgais līdz mums nonākušais zāles apdares elements –

kasetu griesti, kas vēlāk pēc starpstāvu pārseguma iebūvēšanas bija aplūkojami otrā stāvā izveidotajā telpā. Tie darināti no vienkāršā kvadrātiskā rakstā kārtotiem tumši krāsotiem priedes dēļiem.

No Šmita apraksta izriet, ka vienā zāles stūrī bijusi grezna krāsns un tai blakus tumšu podiņu kamīns ar augšdaļā uzstādītu Šepingu dzimtas ģerboni. Jādomā, ka minētais kamīns ir tas pats, kas redzams vēl 1926. gada pils pārbūves projektā.³² Šis it kā no divām daļām sastāvošais veidojums ar nošķeltas piramīdas formas augšdaļu jāuzskata par tipisku historisma parādību, kuras veidols aizgūts franču renesanses laikmeta paraugos.

Visinteresantākā un mākslinieciski nozīmīgākā zāles sastāvdaļa, bez šaubām, bija vitrāžas, kuras jau E. O. Šmits atzinis par izcilām. Vitrāžas gājušas bojā pirmā pasaules kara laikā, taču šos iespaidīgos historisma stila dekoratīvās mākslas darbus ļauj analizēt vēsturnieka uzņemtie fotoattēli.³³ Visas divstāvu sienas augstumā veidoto divu vitrāžu augšējā daļā starp vīnogulājiem un grifu figūrām redzam apaļos medalljonos ievietotus četrus dažādu dzimtu ģerboņus. Logu apakšējā daļā savukārt attēloti četri vēsturiski personāži, vīrs kuriem plešas heraldiskas kompozīcijas ar Šepingu un Heidenu ģerboņiem.

Gleznījumu jēgu iespējams saprast, tikai labi pārzinot Šepingu dzimtas vēsturi. Heidenu ģerbonis, zem kura redzam uzrakstu «Jost von der Heyden / 18. Juni 1862», atgādina, ka šajā datumā apritēja 400 gadu, kopš Bornsminde ieguva savu pirmo īpašnieku. Savukārt kreisajā logā redzamais Šepingu ģerbonis ar parakstu «Johann Schoeppinck / 8. September 1899» veltīts Šepingu valdīšanas četrsimtgadei. Nav grūti

21. att. Pils parka fasāde. 19. gs. beigu foto

Abb. 21. Die Parkfassade von Schloß Bornsmünde nach der Gotisierung. Foto, Ende 19. Jh.

atsifrēt arī logos attēlotos personāžus. Labajā vitrāžā redzamais vīrietis ordeņa brāļa tērpā ir domāts mīertiesnesis Dītrihs fon Šepings (1534–1606), bet sievietē viņam līdzās – viņa sieva Katarīna. Zem abiem novietotie ģerboņi norāda uz Katarīnas piederību Grothusu dzimtai un to, ka Dītriha māte bija cēlusies no Bergu fon Karmelu dzimtas. Kreisajā pusē attēlotais pāris ir Marija Šepinga ar savu vīru Nikolausu fon Brunovu. Analoga jēga ir arī zemāk novietotajiem Brunovu un Drahenfelsu ģerboņiem (M. fon Šepingas māte bija dzimusi fon Drahenfelsa). Atšķirībā no Dītriha Šepinga, kas iegājis dzimtas vēsturē kā pirmās pils cēlājs un svarīga hercogistes amatpersona, Marijas loma Bornsmindes vēsturē nav nozīmīga. Viņas izvēli vienai no zāles vitrāžām, domājams, noteica konkrēta portretiska parauga – D. fon Ceica 1671. gadā gleznotās epitāfijas pastāvēšana.³⁴ Atšķirībā no otra pāra attēlojuma, kurā skaidri jāušams 19. gs. bruņinieku romānu ilustrāciju vispārinājums, šim gleznojumam piemīt patiesi portretiska vērtība. Vitrāžu profesionālo izpildījumu grūti novērtēt citādi kā izcilu. Mērogā un kvalitātē līdzīgas vitrāžas nav zināmas nevienā citā Latvijas pilī, un tās

var salīdzināt vienīgi ar aptuveni šajā pašā laikā tapušajām Rīgas Mazās gildes vitrāžām.

E. O. Šmita aprakstā starp citām mākslas vērtībām Bornsmindes pili minēts arī 1868. gadā mirušā muižas mantinieka Alekša portrets, kurā vēsturnieka uzmanību piesaistījuši puisēna neparasti jaukie sejas vaibsti. Interesanti, ka glezna saglabājusies līdz mūsu dienām. Tā atrodas Latvijas Ārzemju mākslas muzeja fondos Rīgā³⁵ un ir viena no retajām Latvijā vēl atrodamajām Bornsmindes pils relikvijām. Gleznas autors ir vācu mākslinieks Gustavs Rihters (1823–1884). Tā darināta Berlīnē 1864. gadā un restaurēta 1971. gadā.

Šmita piezīmes klusē par pārējo pils telpu apdari un iekārtojumu, taču priekšstatu par to varam gūt no 1915. gadā sastādītā pils inventārija³⁶, ko ievada divu priekštelpu apraksts. Pirmo (acīmredzot domāts rīzālīša daļā esošais vējtveris) rotājuši pāris sienas svečturu, drēbju pakaramais un Venēras statuja. Savukārt otrajā bijuši vairāki sarkankoka krēsli ar sarkanā plīša tapšējumu, liels Žakoba stila spogulis, vairākas lustras un brieža ragi no Bukaišu muižas. Šajā telpā bijuši novietoti arī Krievijas imperatora Aleksandra I un viņa sievas Elizabetes krūšutēli.

Bruņinieku zāles iekārtojumā joprojām dominējušas Žakoba stila mēbeles. Sarakstā atrodami arī abi jau minētie itāļu manierisma krēsli, kā arī senais kokgriezumiem rotātais skapis, kurš šoreiz datēts ar 1685. gadu. Atšķirībā no butaforiskajām manierisma stila mēbelēm šis barokālais ozolkoka skapis patiesām bijis vērtīgs ģimenes piemiņas priekšmets.³⁷

No telpas apmēbeļējuma vēl uzskaitīti četri ozolkoka griezti krēsli t.s. Luterā stila un sens ar ģerboņiem un portretiem izšūts aizslietnis. Zāles muzejisko raksturu labi atklāj sarakstā minētās bruņas, seni ieroči (to vidū deviņi zobeni), divi uz koka postamentiem novietoti zvani, sešas lielgaballodes, 12 ar ģerboņiem rotāti šķīvji u.c. relikvijas. Zāles sienas rotājuši 19 eļļas tehnikā gleznoti portreti, 28 maza formāta portreti un divas ikonas, bet uz postamenta greznojies ģenerāļa Oto fon Šepinga marmora krūšutēls. Inventārijā minēta arī kārbīņa ar dārglietām, medaļām, ordeņiem, ziloņkaula šaha figūriņām un citām vērtslietām, kuru kopējā vērtība noteikta 1500 rubļu apmērā (salīdzinājumam – O. Šepinga krūšutēls novērtēts tikai par pieciem rubļiem).

Arī pārējās pils telpās joprojām valdījušas sarkankoka mēbeles. No laikmetīgiem 20. gs. klātbūtni apliecinošiem priekšmetiem jāatzīmē telpu inventārā minētais gramofons, telefona aparāts un trīs velosipēdi. Daudzās telpās fiksēts lielāks skaits 19. gs. nogalē modē nākušo fotogrāfiju, kuras sekmīgi aizstāja savulaik izplatītos gravētos un litografētos portretus.

No apraksta var spriest arī par to, kā piecdesmit gadu laikā bija mainījusies telpu funkcija. Pirmajā stāvā tagad minēta dārza istaba, baroneses kabinets, gulamistaba un tualete, viesistaba un ēdamzāle. Otrā

22. att. Bruņinieku zāles vitrāžas. 19. gs. beigu foto

Abb. 22. Die Glasmalerei im Rittersaal. Foto, Ende 19. Jh.

23. att. G. Rihters. Alekša fon Šepinga portrets, 1864. gads
Abb. 23. G. Richter. Porträt des Alexis von Schoeppingk, 1864

24. att. Antikvārās mēbeles pils zālē. 19. gs. beigu foto
Abb. 24. Die «antiken» Möbel des Rittersaals. Foto, Ende 19. Jh.

stāva telpu uzskaitē, līdzīgi kā 1864. gada inventārijā, figurē tikai telpu numerācija. Spriežot pēc apmēbelējuma, 20. gs. sākumā to apdzīvojuši galvenokārt bērni un kalpotāji.

1915. gada inventāra apraksts, kas sastādīts jau pirmā pasaules kara laikā, kalpoja par pamatu īpašuma apdrošināšanai. Dokumenta lietderība pierādījās pavisam drīz. Kara vētra, brāzdamās pār Bornsmindi, sapostīja un iztukšoja skaisto pili. Kā rūgtu piemiņu karš aiz sevis atstāja arī kritušo vācu karavīru kapus parka attālākajā nostūrī. Spriežot pēc kāda karalaika fotoattēla, kurā atvērtajos pils logos redzami uniformas ģērbti cilvēki ar pārsējiem, pils kādu laiku kalpojusi kā vācu kara lazarete ar visām no tā izrietošajām sekām. Saglabājusās arī liecības par to, ka pili ārkārtīgi vandaliski, izpostot tās bagātīgo bibliotēku, izlaupijuši bermontieši.³⁸

Pēc 1920. gada agrārreformas, kad Bornsmindes muižas centrs nonāca valsts īpašumā, neviens par pili īpaši nerūpējās. Vēl kādā 1924. gada dokumentā tā lakoniski raksturota kā bojāta.³⁹ Citā arhīva dokumentā varam izlasīt, ka pēc kara pils stāvējusi pamesta, ar izsistiem logiem un izlauztām durvīm.⁴⁰

1926. gada februārī tika izstrādāts Bornsmindes pils pārbūves projekts, lai seno celtni pielāgotu Valsts dārzkopības skolas vajadzībām. Pils ārpuse pārbūvē mainījās maz – pazuda vienīgi lieli gotiskie logi parka fasādē un virs ieejas Šepingu ģerboni nomainīja no Latvijas Valsts ģerboņa aizgūtais saules motīvs.

Lielākās pārmaiņas skāra iekšējās telpas. Otrajā stāvā, izlaužot vairākas starpsienas, tika izveidota sarīkojumu zāle ar skatuvi, kas aizņēma kādreizējās bruņinie-

ku zāles augšējo daļu. Tornī un pils gala telpās izveidoja mazgājamās telpas un tualetes. Pils no cēla aristokrātijas mājokļa pārtapa par izteikti utilitāru ēku, kuras raksturu tagad noteica klases, zēnu un meiteņu guļamtelpas, mazgājamās istabas, klozeti un citas skolai obligātas lietas.

1927. gada 1. augustā, kad svinīgi tika atklāta jaundibinātā Ziedoņu dārzkopības skola, ēkā vēl bija saglabājusās parketa grīdas un 18 podiņu krāsnis⁴¹, no kurām lielākā daļa, bez šaubām, bija muižas laika. Katrs nākamais remonts (lielākais – 1937./38. gadā) aizvien samazināja autentisko elementu skaitu un tālāk degradēja pils interjerus.

Arī otrā pasaules kara laikā bojātā ēka savu pēdējo lielāko pārbūvi piedzīvoja ap 1962. gadu, kad pili pielāgoja tuberkulozes dispansera vajadzībām. Šoreiz īpaši smagi cieta fasādes. Paplašinot logailas, sienās tika izkalti milzīgi, ēkas raksturam pilnīgi neatbilstoši logi. Tika vienkāršots laikazoba bojātais pakāpjveida zeminis virs centrālās ieejas, kuru pārvērtā par neizteiksmīgu trīsstūrveida frontonu. Remontā iznīcināja arī jumta perimetru rotājošos gotiskos dzegulus.

Šajā remontā pēdējās muižas laiku apdares paliekas zaudēja arī pils interjeri. Celtnē pārtapa par pilnīgi bezpersonisku, pat jaunajai funkcijai maz piemērotu baraku un šādā izkropļotā izskatā aplūkojama arī tagad. Interesanti, ka remonta laikā būvgružos tika atrastas trīs bojātas portretu miniatūras⁴², kā arī iznīcināto vitrāžu fragmenti. Viena no miniatūrām, kas attēlo Oto Magnusu fon Šepingu, datēta ar 1822. gadu un ir slavenā miniatūru gleznotāja Ernsta Pētera Rokštūla (1764–1824) parakstīts darbs.

25. att. Viens no pils pagalmu ietverošajiem ērberģiem. 19. gs. beigu foto

Abb. 25. Nebengebäude im Schoßhof. Foto, Ende 19. Jh.

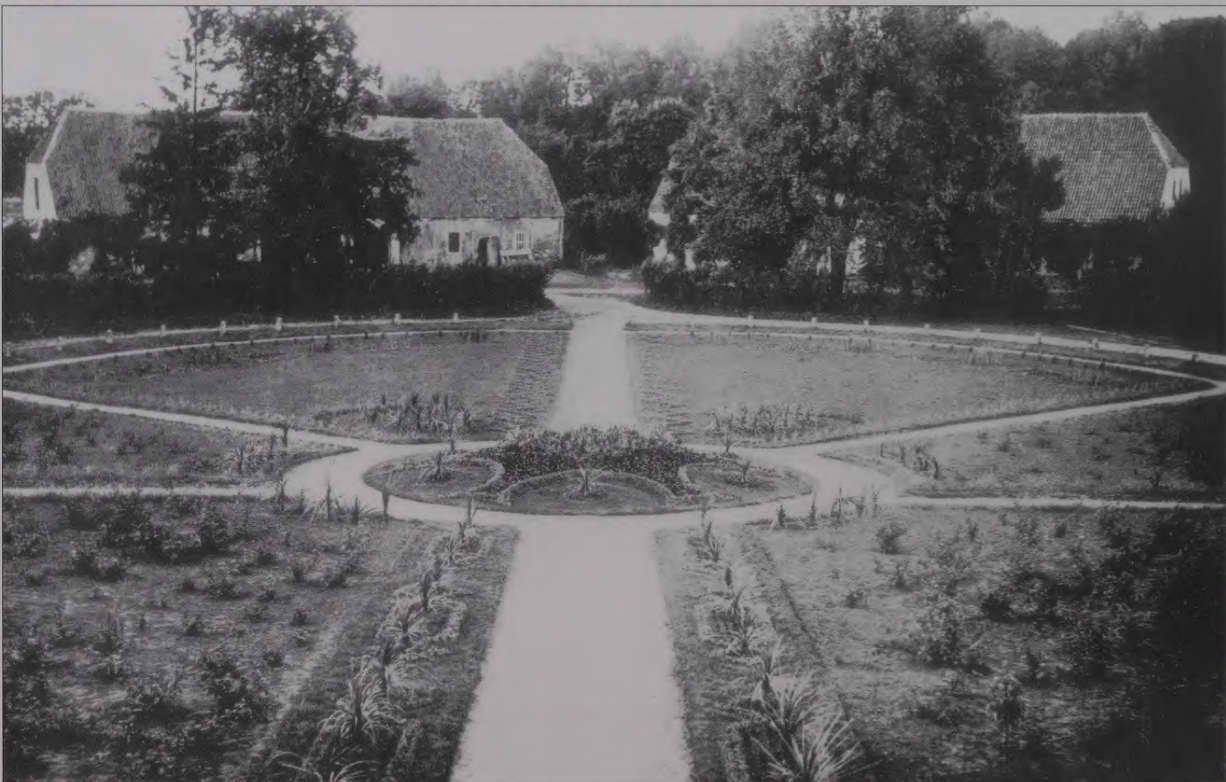

26. att. Muižas saimnieciskā kompleksa atliekas. 1992. gada foto

Abb. 26. Reste des Wirtschaftskomplexes des Gutes Bornsmünde. Foto, 1992

27. att. Skats uz pils pagalmu, veco kungu māju un stalliem. 20. gs. sākuma foto

Abb. 27. Der Schloßhof mit Kleete (altes Herrenhaus) und Stall. Foto, Anfang 20. Jh.

Bornsmindes pils, tāpat kā jebkura kungu māja, protams, nebija telpiski izolēta parādība. Ansambli, kāds tas varēja veidoties ap veco dzīvojamo ēku, šodien vairs nav iespējams rekonstruēt, toties jaunās pils ansambļa ideja vēl tagad ir labi nolasāma. Uzcelot netālu no pils divus tai perpendikulāri novietotus sānu korpusus, tika izveidots samērā plašs goda pagalms ar akmens stabiņu un lokveida piebraucamā ceļa ietvertu ovālu zālienu centrā.

Abas pilnīgi vienādās ēkas, kas sākotnēji, jādomā, bija pat bez mezonīnu izbūvēm, visdrīzāk būvētas vienlaikus ar jauno – ap 1763. gadu celto pili. Mezonīnus šīs ēkas acīmredzot ieguva reizē ar pils pārbūvi 19. gs. sākumā, bet tā īpatnēji laužīto noslēgumu – reizē ar pils gotizāciju 1880. gadā. Kāds E. O. Šmita fotoattēls rāda, ka 19. gs. nogalē vismaz vienai no ēkām bijis neliels, ar azūri izzāģētām koka margām apjots balkoniņš, kas tuvināja tās noskaņu tolaik populārajiem Šveices māju paraugiem. Attēlā saskatāmie vertikālie ēkas fasādi sadalīšie elementi gan nav nekas cits kā dēļi, pie kuriem stiprināts vīnogulājus saturošais koka režģis. Kāds cits attēls rāda, ka 20. gs. sākumā flīģelis Lielupes pusē bija ieguvis nelielu koka verandu. Ne balkons, ne veranda nav saglabājusies, taču tādēļ jo labāk izjūtama ēku sākotnējās – 18. gs. arhitektūras burvība.

Kā liecina nedaudzie līdz mums nonākušie Bornsmindes muižas ēku apraksti⁴³, abas pagalmu ietverošās celtnes dažādos laikos kalpojušas dažādām

vajadzībām – galvenokārt kalpu un amatnieku dzīvokliem. Te reizumis dzīvojuši arī muižas pārvaldnieki un nomnieki.

Ansambļa plānojuma pamatā liktajai simetrijas idejai labi atbilda arī nu jau pussagruvušais zirgu stallis blakus vecajai 1590. gadā celtajai kungu mājai, kura solidie dolomīta un ķieģeļu mūri liek domāt, ka celtnē tapusi vismaz 18. gs. Ēka, kuras vienā galā savulaik atradās ratnīca, iespējams, nes sevī pat kādas vēl vecākas celtnes paliekas. Gandrīz perpendikulāri vecajai kungu mājai novietotā celtnē tiklab var piederēt arī sākotnējai Bornsmindes muižas apbūvei. Hipotēzes līmenī var pieņemt pat domu, ka jaunās pils vieta izvēlēta, jau rēķinoties ar abu veco celtnu eksistenci, proti – uz to savstarpējā leņķa simetrijas ass. Starp abām vecajām celtnēm savulaik veda ceļš uz Lielupes brasla vietu. Savukārt celiņš gar vecās kungu mājas priekšu gāja uz laivu piestātni, kuru 19. gs. beigās iezīmējis zemē ieraksts lielgabals.⁴⁴

Pārējās saimniecības ēkas, sākot ar Lielupes pusē aiz flīģeļa novietotajām kūtim un tiešā pils tuvumā celtajām siltumnīcām, jau veidoja brīvu, asimetrisku ainu, taču, centrālo ēku un stādījumu aizsegta, tās būtiski neietekmēja ansambļa simetrisko kompozīciju. Bez tam lielākā daļa saimniecības ēku izvietojās jau tālākā ansambļa perifērijā – lielceļa pretējā pusē aiz Kauces upītes izveidotajiem dīķiem. No Šmita aprakstiem uzzinām, ka turpat blakus parkam 19. gs. beigās atradusās arī muižas vējdzirnavas, krogs un vecā skolas māja.

Daudzmaz precīzas dokumentāras ziņas par muižas saimniecisko ansambli sniedz vienīgi 1864. gadā sastādītais muižas inventāra apraksts. Bez pils, abiem simetriskajiem ērberģiem, kurus tolaik apdzīvojis muižas pārvaldnieks un amatnieki, un klēts (vecā dzīvojamā ēka) te uzskaitītas vēl 13 citas mazāk minētas ēkas: ar kārniņu jumtu segts koka šķūnis uz akmens stabiem, otrs līdzīgi būvēts šķūnis ar salmu jumtu, ledus pagrabs, divi ērberģi, no kuriem vienā dzīvojuši kalpi, otrā lopu nomātājs, u.tml. Vairākums ēku bijušas būvētas īslaicīgai lietošanai un inventāra sastādīšanas brīdī vairs nebija ideālā stāvoklī. Piemēram, kāds stallis ar salmu jumtu bijis vecs un pussagruvis, bet vaislas lopu novietne raksturota kā pussakritusi. No dēļiem bijuši būvēti arī vairāki lauku šķūņi.

Kā mūra ēkas sarakstā minētas ar kārniņu jumtu segtā smēde un kaļķu ceplis ar šķūni. Šī nelielā ražotne atradās nedaudz ārpus pārējā ansambļa – lielceļa malā apmēram puskilometra attālumā, braucot Jelgavas virzienā. Šeit starp ceļu un Lielupi vēl tagad redzamas kaļķu cepla ēku paliekas.

1921. gada februārī agrārreformas ietvaros sastādītajā muižas ēku sarakstā⁴⁵ bez pils uzskaitītas vēl 25 dažādas celtnes – dzīvojamās mājas, stalli, šķūņi, kūtis, smēde, kaļķu ceplis u.c. Diemžēl šim sarakstam trūkst atbilstoši numurēta ansambļa plāna. Savukārt citu plānu, kas zīmēts tajā pašā 1921. gadā,⁴⁶ pavada ļoti pavisma eksplikācija, kurā nosauktas tikai pilij tuvākās ēkas. Rezultātā – nekur nav atšifrēta visu lielceļa pretējā pusē esošo ēku funkcija.

28. att. Bornsmindes pils. 20. gs. 30. gadu foto

Abb. 28. Schloß Bornsmünde. Foto, 30-er J. des 20. Jh.

29. att. Skats uz Bornsmindes parka masīvu no Bauskas–Jelgavas šosejas, 1993. gada foto

Abb. 29. Blick auf Park Bornsmünde von der Chaussee Bauske–Mitau her. Foto, 1993

30. att. Skats uz Bornsmindes parku pāri Lielupei. 1993. gada foto

Abb. 30. Das Ufer der Kurländischen Aa bei Bornsmünde. Foto, 1993

31. att. Bornsmindes parka plāns, 1884. gads

Abb. 31. Plan des Bornsmünder Parks, 1884

Bornsmindes muižas saimniecības ēkas, daļa no kurām saglabājušās līdz mūsu dienām, acīmredzot tapušas 19. gs. Šīs ēkas katra par sevi neizceļas ar lielu arhitektonisku vērtību, taču ir saglabājušās vecās proporcijas, siluetu, dažas raksturīgas detaļas, tās vēl tagad jaunās apbūves vidū piesaista skatienu kā cienīgi sava laika civilizācijas liecinieki.

Bez Šmita pieminētajām vējdzirnavām un kalķu cepla Bornsmindē nav konstatējama plašāka pārstrādes uzņēmumu pastāvēšana. Neskaitot lauksaimniecisko ražošanu, te uzmanība veltīta vienīgi dārzkopībai. To noteicis ģeogrāfiskais stāvoklis – atrašanās no vējiem piesegtajā Lielupes senlejā. Blakus kalpu mājai arī tagad redzamais pret dienvidiem orientētais mūra žogs, tāpat arī mūris pils parka pusē norāda kādreizējo siltumnīcu vietu. Vecajos attēlos samērā apjomīgi dārzu stādījumi redzami arī starp pārvaldnieka māju un lielceļu. Dārzkopības lomu Bornsmindes saimnieciskajā dzīvē lieku reizi apstiprina kāds pašvaldības dibinātās «likvidācijas valdes» dokuments, kurā 1924. gada decembrī, sniedzot ziņas par Bornsmindi, rakstīts: «Centrs top izmantots plašai dārzkopībai, ar nolūku izveidot par dārzkopības skolu.»⁴⁷ Skolai, kura te darbojās kopš 1927. gada, bija liela kokaudzētava, košumkrūmu un rožu stādījumi. Siltumnīcās un brīvā dabā tika audzēti vīnogulāji, bija ierīkots plašs pundurkoku augļu dārzs. Liela vērība skolā tika pievērsta arī biškopībai.

32. att. Bornsmindes muižas ansambļa situācijas plāns. Stāvoklis 1921. gadā

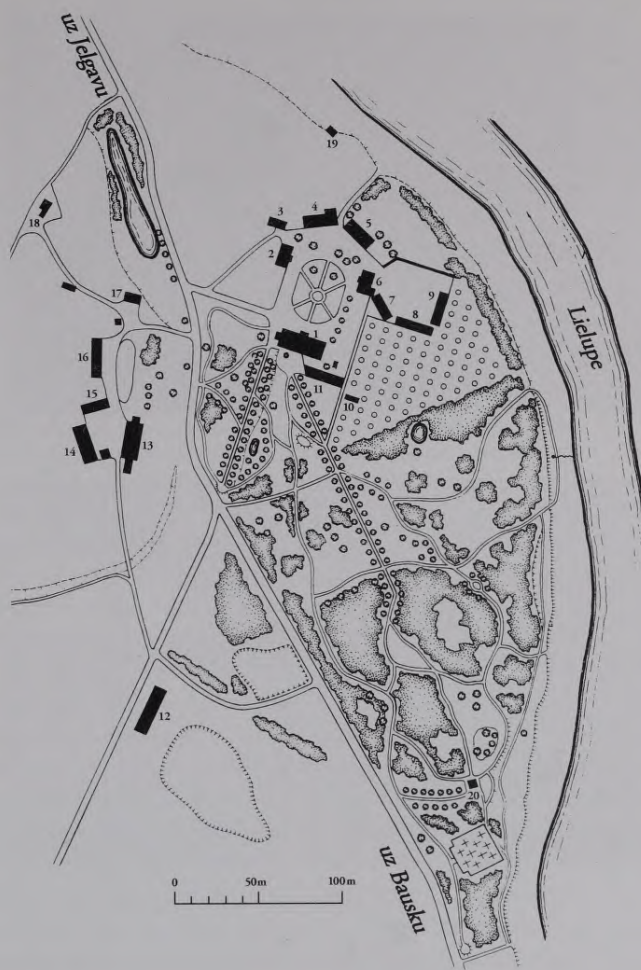
Abb. 32. Situationsplan der Gebäudegruppe des Gutes Bornsmünde im Jahr 1921

1	pils	1	Schloß
2	pārvaldnieka māja	2	Haus des Verwalters
3	malkas šķūnis	3	Holystall
4	stallis un ratnīca	4	Stall mit Wagenremise
5	vecā kungu māja	5	Das alte Herrenhaus
6	kalpu māja	6	Knechtenhaus
7	kūts	7	Stall
8, 9	lietu vāgūzis	8, 9	Lagerhaus
10	siltumnīca	10	Treibhaus
11	dārznieka māja	11	Gärtnerhaus
12-18	saimnieciskais komplekss	12-18	Wirtschaftskomplex
19	pirts	19	Badehaus
20	ķīniešu paviljons	20	Chinesische Pavillon

Pār būves ir it kā tuvinājušas pili un pārējās muižas ēkas mūsdienām, bet parks, kas nepilna kilometra garumā stiepjas tieši gar Lielupes krastu, gadiem ritot, iemantojis aizvien senatnīgāku un romantiskāku noskaņu.⁴⁸

Salīdzinot ar citu arhitektoniski nozīmīgu Latvijas muižu parkiem, Bornsmindes parks ir neliels un dienvidu galā arī ļoti šaurs. Tomēr, tāpat kā Mežotnē un citos ainavu parkos, ar pastaigu celiņu veiksmīgu izkārtojumu un pārdomātām stādījumu grupām mazajā teritorijā panākta liela ainaviska dažādība, izveidotas garas un izteiksmīgas skatu perspektīvas.

Par stādījumu izveides laiku un sākotnējo plānojumu trūkst konkrētu liecību, taču dažas vēl tagad saskatāmās koku rindas, kas pilnīgi neiekļaujas pašreizējās pils koordinātu sistēmā, liek domāt, ka parka senākā daļa bijusi orientēta pret vecās pils ēku un,

33. att. Bornsmindes parka aleja. 20. gs. sākuma foto

Abb. 33. Die Parkallee. Foto, Anfang 20. Jh.

34. att. Ķīniešu paviljons. 20. gs. 30. gadu foto

Abb. 34. Der chinesische Pavillon. Foto, 30-er J. des 20. Jh.

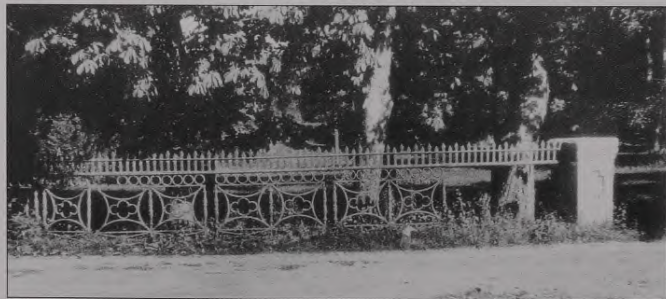
iespējams, radusies jau 17. gadsimtā. Visdrīzāk, tolaik parks ir bijis starp koku joslām stādīts augļu un sakņu dārzs un aizņēmis tikai niecīgu daļu no pašreizējās teritorijas. Iespējamā vecā parka vieta ir vēlāk apbūvēta un pārveidota, stādot jauno parku, tādēļ par to pagaidām varam runāt tikai hipotēzu līmenī.

Bornsmindes parka plānā labi nolasāmas divas taisnas dažāda garuma alejas. Viena, kas orientēta perpendikulāri pils garenasij, sākas līdzās tās tornim un atduras lielceļa malā. Otra, garākā, sākas pils parka pusē, apmēram 45° lenķī attālinoties no iepriekšējās tieši pa parka vidusdaļu. Pirmās alejas galu ar otro savieno pēdējai perpendikulāri novietota šķērsaleja, izveidojot vidū nelielu (ap 0,5 ha) regulāra trīsstūra laukumu. Iespējams, ka tieši šķērsalejas vieta iezīmē parka kādreizējo ārējo robežu, jo zonā, kas piekļaujas šīs robežas turpinājumam ziemeļu virzienā, vēl 20. gs. sākumā bija regulārs sakņu, ogulāju un augļu dārzs. Nav izslēgts, ka sākotnējais regulāra plānojuma parks ar apvienotu saimnieciskā un izpriecu dārza funkciju bijis pat nedaudz plašāks un stiepies vēl 150 metru Bauskas virzienā. Tas izskaidrotu pēkšņo un citādi kompozicionāli nemotivēto garās alejas noslēgumu, pašreizējā parka vidū pārejot šaurā likumotā celiņā.

Uz austrumiem no aleju krustpunkta sākas parka daļa, kuru bez iebildumiem var uzskatīt par ainavu parku. Te ir bijuši likloču pastaigu celiņi, no kuriem daži ir saglabājušies, lielas koku grupas ar krūmu kulisēm, plašas lauces ar tālu skatu uz Lielupi un pretējā krastā esošo Jumpravmuižu.

35. att. Parka metāla nožogojuma fragments. 1949. gada foto

Abb. 35. Der schmiedeeiserne Zaun im Park. Foto, 1949

Celiņu tikla plānojums bijis samērā vienkāršs un raksturīgs ne tikai Bornsmindes parkam. Viena likumota taka, kas sākās tuvu pie aleju krustpunkta, virzījās uz Bauskas pusi netālu no lielceļa malas. Skats uz zirgkastaņu, liepu un papelu puduriem, kuri tagad izklaidus stāv palielā laucē, savulaik pavēries tieši no šī pastaigu celiņa. Otra, garākā taka likumoja tuvu Lielupes krastam, vietām, iespējams, sadaloties divos paralēlos atzaros. Skatu perspektīvas no šejienes pavērsās gan parka dziļumā, gan pāri Lielupei, kur upes rāmajā tecējumā spoguļojās lielais Jumpravas parka masīvs ar kraujas malā celtajām mākslīgajām pilsdrupām un Jumpravmuižas kapsētas koku puduris.

Interesanti, ka 1884. gadā zīmētais parka plāns⁴⁹ uzrāda tā sašaurinātajā austrumu galā upes krastā nelielā teritorijā sablīvētus vairākus paralēlus celiņus, kuri acīmredzot bija izvietojusies uz trim dažāda līmeņa terasēm. Jādomā, ka daļa no krasta kraujas pēdējo simt gadu laikā nogrūvusi, tādējādi zaudējot arī šos interesantos vairāku pakāpiju celiņus. Kā liecina plāns, starp abām parku garenvirzienā aizejošajām takām atradās vēl daudzi mazāki celiņi, kuri, vietām krustojoties un saplūstot, parka viesiem dāvāja daudzveidīgus un nepārtraukti mainīgus iespaidus.

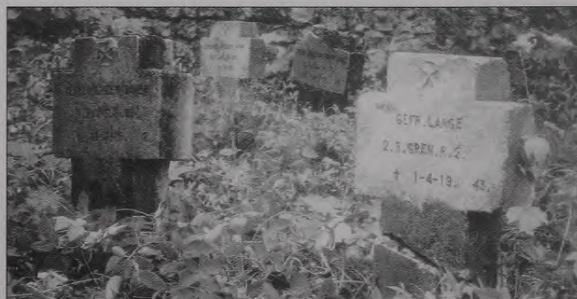
Bornsmindes parka īpatnība ir tā vājā vizuālā saistība ar pili. Tās tuvumā neatrodam nevienu skatu punktu, no kura uz parku pavērtos kaut cik pārdomāta perspektīva. Arī pati pils neatklājas skatienam kā plašas ainavas dominante, bet parādās pēkšņi caur tai tuvu augošu koku dramatiskajiem siluetiem. Grūti spriest, vai koku stādījumi pilij pārlietu pietuvināti nejausi vai uz to virzījusi parka ierobežotā teritorija, taču nav noliedzams, ka šāds risinājums Bornsmindes parkam piešķīris īpaši romantisku, pils neogotiskajam veidolam atbilstošu noskaņu.

Šķiet, ka pašreizējo ainavisko raksturu Bornsmindes parks ieguva jau 19. gs. sākumā, kad Latvijas parku mākslā valdīja romantisma estētikā balstītie parka izveides principi. Tomēr arī tad parks bijis krietni mazāks, jo 1884. gadā zīmētais plāns liecina, ka parka tālākā perifērija apgūta tikai 19. gs. nogalē.

Bauskas vācu draudzes metrikās⁵⁰ ir saglabājušās ziņas par vairākiem Bornsmindes muižā strādājušiem dārzniekiem. Vismaz daži varētu būt saistīti ar parka stādīšanu un kopšanu. Mirušo sarakstā 1805. gadā

36. att. 1. pasaules karā kritušo vācu karavīru kapsēta. 1992. gada foto

Abb. 36. Gräber deutscher Soldaten aus dem I Weltkrieg. Foto, 1992

minēts dārznieks Vildstrēms, 1807. un 1808. gadā sakārā ar bērnu miršanu un kristībām – Andreass Veismantels, bet 1820., 1829. un 1832. gadā sakārā ar bērnu kristīšanu – dārznieks Hiršvalds.

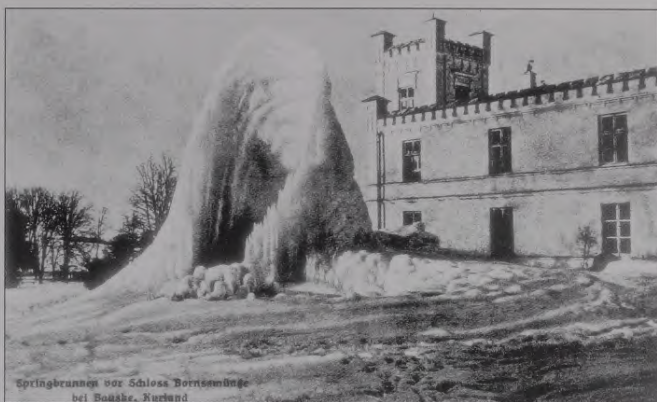
Vērtīgu informāciju par Bornsmindes parku sniedz E. O. Šmits apraksti. Viņš atzīmējis kuplu liepu aleju, kura, vedot ieslīpi cauri parkam un atdurties pils parka fasādē, vēl tagad saglabājusi savu organizējošo lomu daudzo šķērsaleju un likumoto celiņu tīklā. Netālu no pils alejas malā atradies diķis ar vairākām tā malā milzīgu sēņu veidā ierīkotām atpūtas vietām (lapenēm) un kādu statuju. Turpat netālu bijis arī neliels ar zāli noaudzis uzkalniņš ar skaistu lapeni, bet alejas galā vairāku celiņu satecē bijis liels hieroglifiem rotāts paviljons ķīniešu stilā. Paviljons, tāpat kā soli un lapenes, līdz mūsu dienām nav saglabājis, taču tas pastāvēja vēl mūsu gadsimta 30. gados un ir redzams vairākos vecos fotoattēlos.

Parka galā atrodas pirmajā pasaules karā kritušo vācu kareivju kapu bēdīgas paliekas – daži betonā liekti krusti ar mirušā vārdu un miršanas datumu un nu jau sagrauta, no kļēģiem mūrēta pieminekļa drupas. Te mētājas agrāk pieminekļa sānu plaknes rotājušie betona krusti, uz viena no tiem lasāms uzraksts: «Was ihr dem Vaterland gabt / ist deutsche Geschichte».

Jau E. O. Šmits kā skaistāko vietu parkā minējis pastaigu taku gar Lielupes kraujo krastu, no kuras pavērās skats gan uz nogruvušajiem dolomīta klintsbluķiem tepat lejā, gan uz tumšo upes atvaru, gan Jumpravmuižas parku upes pretējā pusē. Sena teika stāsta, ka Jumpravmuižā bijis sieviešu klosteris, kura kapsēta atradusies pašreizējā Bornsmindes parka teritorijā. Kapu vietu nedrīkstot apstrādāt, jo katrs, kas tai pieskaroties, drīz mirstot. Šepingu dzimtā ir saglabājis nostāsts, kas to it kā apliecina. 1805. gada rudenī toreizējais muižas īpašnieks nolēmis kapsētas vietu uzplēst. Kad visi muižas ļaudis kā viens atteikušies to darīt, pie arkla ķēries īpašnieka svainis grāfs Oto Štakelbergs. Jau nākamajā ziemā viņš nomiris.⁵¹

Teikas un nostāsti, kas saistīti ar senu kapsētu pastāvēšanu Bornsmindē, nav gluži bez pamata. Jau agrākajos gadsimtos te uzietas daudzas senlietas, bet 1939. gadā, tāpat arī 50. un 60. gados veiktie izrakumi apstiprinājuši, ka šeit atrodas liels vēlā bronzas un agrā dzelzs laikmeta zemgaļu kapulauks.⁵²

Jau 19. gs. beigās Bornsmindes parks bijusi iecienīta Bauskas un apkārtnes iedzīvotāju sarīkojumu vieta. 1892. gada vasarā kādu ar gubernatora klātbūtni pagodinātu zaļumballi Bornsmindē apmeklēja arī vēlāk pazīstamais rakstnieks – «Staburaga bērnu» autors Valdis (Voldemārs Zālītis). Viņa garais un ironiskais apraksts⁵³ gan pilnībā veltīts orķestrantu vājam spēlei un dažādiem kurioziem (piemēram, improvizētās skatuves iebrukšanai zem jauniešu kora smaguma), aizmirstot kaut ar vienu vārdu raksturot pašu parku. No apraksta varam secināt tikai to, ka parks jau tolaik bijis samērā brīvi pieejams plašākai publi-

37. att. Sasalusi strūklaka Bornsmindes pils priekšā. 1917. gada foto

Abb. 37. Der gefrorene Springbrunnen vor dem Schloß. Foto, 1917

38. att. Pastaigu taka gar Lielupes krasta krauju. 1993. gada foto

Abb. 38. Spazierweg am steilen Ufer der Kurländische Aa. Foto, 1993

kai. Robeža, aiz kuras publikas klātbūtne nebija vēlāma, acīmredzot gāja pa šķērsaleju, un uz garākās alejas to iezīmēja aizverami metāla vārtiņi. Vārtiņu mūrētie stabi redzami vairākos fotoattēlos. Vēlāk, kā rāda kāda 1936. gada fotogrāfija, uz vārtu stabiem tikušas uztupinātas lauvu figūras no pils ieejas.

Otri līdzīgi vārtiņi parkā atradās šķērsalejas galā pie lielceļa. Vēl ilgi pēc otrā pasaules kara te bija saglabājusies daļa no parka metāla žoga. Čugunā lietais žogs visdrīzāk tapis 19. gs. sākumā, jo tā apakšdaļa bija analoga balkona margām, kas redzamas pils fasādē pēc P. Pončini pārbūves. Pielāgojot žogam, čuguna leņums margu augšdaļā vienīgi papildināts ar dzelzī kaltu nosmailinātu stienīšu rindu.

Bornsmindes parka jaukumu vidū atzīmējama arī netālu no pils ierīkotā strūklaka, kura darbojusies, neraugoties uz to, ka atradās vairāk nekā 20 pēdas virs Lielupes līmeņa. Strūklaka barojās no augstāk esošajiem diķiem pa īpašu zem zemes apslēptu kanālu.⁵⁴ Akmens strūklaka, no kuras augšējā kausa ūdens šļacās apakšējā, lēzenas blodas veida traukā un iztecēja caur tajā ierīkotajām lauvu maskām, darbojusies vēl ilgi pēc otrā pasaules kara. Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā saglabājis pāris interesantu pirmā pasaules kara laikā iespiestu atklātņu⁵⁵, kurās redzama milzīga strūklakas izveidota ledusskulptūra. Kā vēsta paraksts, šis dabas brīnums tapis 1917. gada janvārī, kad sals sasniedzis -35°C .

Pieminami arī pils pagalma stādījumus, kuri izvietojās akmens stabiņu un kāršu nožogotajā pagalma rondelī. Lielais aplis, kuru šķērsoja seši radiāli celiņi, kādu brīdi bijis apstādīts pat ar rozēm. Vēlāk stādījumi vienkāršoti, kā vienīgo rotājumu cirpto zālienu vidū paturot greznu centrālo dobi. Vasarās stādījumus skaisti papildināja no oranžērijas iznestie, podos stādītie mūžzaļie augi.

Vienā no E. O. Šmita 19. gs. nogalē uzņemtajiem attēliem pils pagalmā redzama arī viņa aprakstītā pus-kaltusi milzu liepa, kuras stumbeņa galā arvien atradusies stārķu ligzda. Putni šeit labprāt ligzdojuši, un vairākās fotogrāfijās tie redzami arī uz pils jumta.

Bornsmindes muižas apskats būtu nepilnīgs, ja nepieminēta paliktu Šepingu dzimtas kapliņa Priedišu kapsētā apmēram kilometru no pils, kura gan tieši nesaistās ar apbūves ansambli, taču ir viena no interesantākajām šīs dzimtas piemiņas vietām.

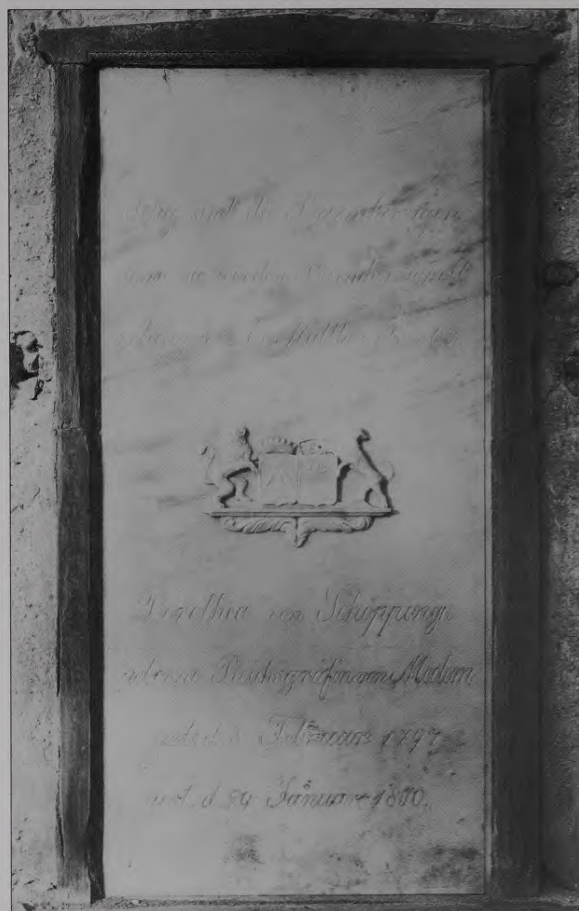
Iespaidīgā vēlā klasicisma stilā būvētā taisnstūra ēka, kuru sedz vienkāršs divslīpju jumts, stilistiski pilnībā atbilst fasādē lasāmajam gadskaitlim «1810». Dzeltēni krāsotās fasādes, kuru fonā izceļas baltie stūru rusti un dzegas, sauc atmiņā pašu Bornsmindes pili, kāda tā bija līdz 1880. gadam, un vedina domāt, ka arī šī ēka tapusi pēc arhitekta P. Pončini projekta.

Kapliņas abu gala fasāžu galvenais organizējošais motīvs ir masīva pusaploces arka. Pret muižas centru pavērstajā sienā iebūvētas platas divviru durvis, otrā – iemūrēta D. fon Šepinga un K. fon Grothusas kapaplāksne, kas no Bauskas Sv. Gara baznīcas pārvietota uz šejieni 1812. gadā. Ar rolverka ornamentu, evaņģēlistu simboliem, uzrakstiem un dzimtu ģerboņiem bagātīgi rotātā plāksne tapusi pēc 1592. gada un ir viens no labāk saglabātajiem manierisma memoriālās mākslas pieminekļiem Latvijā.

Pret kapsētas vārtiem pavērstajā kapliņas garenfasādē savukārt iemūrēta smilskamens rāmī ietverta balta marmora plāksne, kas veltīta 1850. gadā mirušās Dorotejas fon Šepingas piemiņai. Viņa apbedīta līdzās kaplicai, un agrāk viņas atdusas vietu norobežojusi skaista, arī fotoattēlos redzama metāla sētiņa.

Kapliņas iekšienē gar tās dienvidu sienu izmūrētas piecas ar lēzenu velvi segtas apbedījumu kameras, kuru atveres aizmūrētas un gludi apmestas. Vīrs tām novietoti koka statņi, kuros saglabājušās iezāģējumu pēdas. Šķiet, ka vīrs mūrētajām kamerām atradušies arī koka plaukti ar mirušo šķirstiem. Šī koka konstrukcija līdz mūsu dienām nav saglabājusies. Atlauzti un izlaupīti arī gandrīz visi aizmūrētie apbedījumi.

Kas apbedīti šajās kamerās un cik Šepingu dzimtas netaisni atraduši mieru kapličā, nav zināms, taču jādomā, ka tie vispirms guldīti D. E. Šepinga vecāku un viņa mazgadīgi mirušā dēla Konstantīna pišļi, kuras viņš reizē ar seno kapaplāksni pārveda no Bauskas Sv. Gara baznīcas. Pārējās divās nīsās, šķiet, guldītas

39. att. Dorotejas fon Šepingas kapa plāksne kapliņas sienā. 1997. gada foto

Abb. 39. Grabplatte von Dorothea von Schoeppingk, geb. von Medem. Foto, 1997

Dītriha Ernsta un viņa sievas Elizabetes mirstīgās atliekas. Celtnes iekšienē varbūt apbedīts arī 1855. gadā mirušais abu dēls Frīdrihs Magnuss, kura sieva savukārt atdusas blakus kapličai. 1882. gadā izdotajā Bornsmindes vēstures grāmatā rakstīts, ka tolaik šeit bijuši apbedīti jau vienpadsmit dzimtas locekļi.⁵⁶

Kādu nozīmi ar nāvi saistītajām parādībām piešķīris kapliņas cēlājs – to apliecina iekšpusē rietumu sienā iemūrētā plāksne ar garu un patosa pilnu uzrakstu.

Vairākos avotos izteikti minējumi, ka Priedišu kapsētas vietā jau agrāk bijuši Šepingu dzimtas kapi un ka senāk šeit, iespējams, atradusies pat kāda neliela baznīciņa. Pirmo pieņemumu izslēdz fakts, ka visi mirušie Bornsmindes Šepingi līdz kapliņas uzcelsšanai apbedīti Bauskas baznīcā. Arī otrajam pagaidām nav izdevies atrast nekādu dokumentāru apstiprinājumu.

Celojums Bornsmindes muižas gadsimtiem ilgajā pagātnē diemžēl jābeidz ar sērīgu noti. Bornsmindes pils, šobrīd palikusi pilnīgi pamesta. Neziņas pilns savu nākotni gaida arī pārējais bijušās muižas ansamblis. Un tikai retais šobrīd riskēs pareģot, vai šo seno vietu sagaida uzplaukuma un spožuma pilns laiks, vai arī tā panīks un tikai sadēdējušas drupas pēc gadiem vēstīs, ka te kādreiz stāvējusi cēlā Bornsmindes pils.

Norādes un paskaidrojumi

- 1 Grām.: Bornsmünde. Fief de la famille Schoepping depuis 1499. – Berlin, 1882. – ielime pēc 40. lpp. Līdzās vispārējiem Kurzemes muižu vēstures apcerējumiem grāmata ir viens no nozīmīgākajiem Bornsmindes vēstures avotiem. Turpm.: Bornsmünde...
- 2 Šo versiju izklāstījis genealogs M. Katins-Jarcevs Maskavā, kas pētījis Šepingu dzimtas vēsturi. Materiāli Rundāles pils muzeja zinātniskajā arhīvā (turpm.: RPM ZA) Bornsmindes muižas lietā. Par šo norādi, kā arī ziņām par pēdējo Bornsmindes muižas īpašnieku likteņiem autors M. Katina-Jarceva kungam izsaka pateicību.
- 3 Šāds uzskats pausts grām.: Kurland und seine Ritterschaft. – Pfaffenhofen / Ilm, 1971. – S. 454, arī: *Glaserapp P. von*. Baltisches Wappenbuch. – Alling, 1980. – S. 67. Savukārt F. Freitāga fon Loringhofena aprakstā izdev.: Baltische Familiengeschichtliche Mitteilungen. – 2. (12.) Jg. – N 1. – Februar 1952, izklāstīta versija, ka Šepingu dzimta sākotnēji bijusi brunnieciska, bet, izaugot ap pili pilsētas tipa apmetnei, pamazām kļuvusi pilsoniska. Arī Šepingu ģerbonis skaidrots, kā cēlies no t.s. mājzīmes.
- 4 Vairākos avotos J. fon Šepinga ierašanās laiks Kurzēmē minēts kļūdaini. Piemēram, E. O. Šmita Bornsmindes vēsturei veltītajā rokrakstā Latvijas Vēstures muzeja Vēstures nodaļas zinātniskajā arhīvā (inv. nr. VN 12441/21 XIII, 73. lpp.) (turpm.: *Schmidt E. O.* Bornsmünde, rokr.) par viņa ierašanās laiku nosaukts 1638. gads, bet jau minētajā grāmatā ievietotajā genealogijas tabulā (Bornsmünde..., ielime pēc 40. lpp.) minēts pat 1599. gads. Pēdējais, acīmredzot jāuzskata par drukas kļūdu un jādomā, ka īstais ierašanās laiks tomēr ir 1499. gads.
- 5 Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā, G. Melderā fondā.
- 6 Paslaik atrodas Latvijas Ārzemju mākslas muzejā. Plašāk par šo mākslas darbu skat.: *Rudovska O.* Antīks erota torss Jelgavas muzejā // *Senatne un Māksla*. – 1937. – IV. – 175.–193. lpp.
- 7 Ziņas sniedzis M. Katins-Jarcevs Maskavā.
- 8 Bornsmünde..., ielime nav numurēta.
- 9 *Kröger A.* Verkers- und Adreßbuch der baltischen Provinzen. – Rīga, 1892. – Bd 2: Kurländisches Verkehrs- und Adreßbuch für 1892/93. – S. 18.
- 10 *Richter A.* Baltische Verkehrs- und Adreßbücher. – Rīga, 1912. – Bd 2: Kurland. – S. 228.
- 11 Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 1679. f., 79. apr., 25. l., 6. lp. Lūgumu muižas īpašnieka vārdā rakstījis pārvaldnieks A. Ilziņš.
- 12 Turpat. – 63. lp.
- 13 Bornsmünde... p. 15.
- 14 Vairākos avotos, piem., grām.: Bornsmünde..., p. 15. lasāms, ka Bornsmindes veco kungu māju zviedri nodedzinājuši arī 1602. gadā. Savukārt citos avotos (piem., rokrakstā «Nachrichten über die in Bornsmünde befindliche Glocke» (LVVA, 2718. f., 1. apr., 10. l., 2. lp.) runāts tikai par vienu celtnes nopostīšanas reizi 1701. gadā.
- 15 Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Zinātniskās dokumentācijas centrā, Bornsmindes muižas lietā.
- 16 *Lancmanis I.* Gadsimtu arhitektūra Ziedoņos // *Komunisma Ceļš*. – 1982. g. 9. dec.
- 17 Jaunās kungu mājas celšanas laiks dažādos avotos uzrādīts atšķirīgs. Grām.: Bornsmünde... p. 30 minēts, ka ēka celta 1763. gadā, savukārt grām.: *Klopmann F. von* Kurländische Güter-Chroniken. – Mitau, 1856. – Bd 1. – S. 151, (turpm.: *Klopmann F. von* ...) kungu mājas celšana ietilpināta starp 1760. un 1783. gadu. Šo versiju atkārtojis arī Ē. O. Šmits (*Schmidt E. O.* Bornsmünde, rokr. – 73. lpp.). Ticamāk tomēr liekas, ka ēka uzcelta starp 1760. un 1763. gadu, kas arī sakrīt ar karolinistu portretu galerijas ierīkošanu (portreti izgatavoti no 1763. līdz 1769. gadam).
- 18 *Klopmann F. von* ... – S. 151.
- 19 Turpat. – Parindē.
- 20 Vācijā, Mārburgas Filipa universitātes Mākslas vēstures institūta fotoarhīvā (Bildarchiv Foto Marburg), inv. nr. 1.277.288. un 1.277.289.
- 21 Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā, inv. nr. Rx 112, 3, 6.
- 22 LVVA, 581. f., 1. apr., 246., 249. l.
- 23 LVVA, 2718. f., 1. apr., 12. l., 48.–52. lp.
- 24 LVVA, 586. f., 3. apr., 1702. l., 70.–80. lp.
- 25 Vācijā, Mārburgas Filipa universitātes Mākslas vēstures institūta fotoarhīvā, inv. nr. 1.278.102. un 1.278.103.
- 26 *Pirang H.* Das baltische Herrenhaus. – Rīga, 1930. – T. 3 – S. 12.
- 27 *Vanags K.* Cēlvedis pa dzimto zemi. – R., 1939. – 47. lpp.; *Zilgalvis J.* Latvijas lauku centri 19. gadsimtā // *Literatūra un Māksla*. – 1984. g. 21. dec.; *Zilgalvis J.* Romantisma perioda celtnes Latvijas laukos // *ACD*. – R., 1986. – 37. lpp.
- 28 Bornsmünde... p. 30.
- 29 Bruņinieku zāles aprakstu atrodam E. O. Šmita publ.: Bornsmünde // *Allgemeine Sport-Zeitung*. – 1900. – S. 334, un arī viņa rokrakstā (*Schmidt E. O.* Bornsmünde, rokr.).
- 30 Zvana apraksts un attēls atrodams kādā ar 1856. gadu datētā rokrakstā ar nosaukumu «Nachrichten über die in Bornsmünde befindliche Glocke» (LVVA, 2718. f., 1. apr., 10. l., 1.–3. lp.), grām.: Bornsmünde... p. 12., Pl. C., kā arī pētīj.: *Campe P.* Die Kirchenglocken Lettlands von ältester Zeit an bis zum Jahre 1860 und ihre Gieser // Latvijas Universitātes raksti. – Rīga, 1930. – Arhitektūras fakultātes sērija I. 1. – S. 83. Dītriha fon Šepinga 1698. gadā pils dārzā aprakto zvanu nejausi atrada tikai 1773. gada 5. sept. Autori dažādi nolasījuši zvana uzrakstā iesifrēto tā liešanas laiku, minot gan 1517., gan 1554., gan 1557. gadu. Spriežot pēc zīmējuma, pareizs liekas tieši pēdējais, kas arī ir vistuvākais otram zināmajam šī meistara darbam (kopā ar B. Altenu 1556. gadā lietajam Rīgas Doma baznīcas zvanam). Šis datējums gan nonāk pretrunā ar zvana dāvinātāja Johana Šepinga dzīves laiku.
- 31 Negatīvs Pieminekļu valdes negatīvu krājumā Latvijas Vēstures muzejā (inv. nr. 39.839).
- 32 LVVA, 4038. f., 11. apr., 34. l.
- 33 Negatīvi Pieminekļu valdes negatīvu krājumā Latvijas Vēstures muzejā (inv. nr. 39.837 un 39.838). Negatīvi nebija identificēti un glabājās mapē ar nosaukuma «Baznīcas logu gleznojumi ar Livonijas bruņinieku attēliem no 1802. g.».
- 34 Šī epitāfija kopā ar citām Bauskas Sv. Gara baznīcas epitāfijām pēc vācu draudzes mācītāja R. B. Stafenhāgena rīkojuma 1904. gadā tika demontēta. Glezna gājusi bojā, bet tās ierāmējuma fragmenti glabājās Rundāles pils muzejā.
- 35 Inv. nr. AMM – 852. Interesanti, ka glezna agrāk atradusies citā Šepingu īpašumā – Zaļās muižas pili, kur to 1866. gadā aprakstījis mākslas vēsturnieks J. Dēriņš (LVVA, 5759. f., 2. apr., 1123/15. l., 47. lp.).
- 36 LVVA, 2718. f., 1. apr., 12. l., 139.–149. lp.
- 37 Skapja apraksts atrodams arī grām.: Bornsmünde... p. 19. No tā uzzinām, ka skapja iekšpuse bijusi gaiši zili krāsota ar eļļas krāsu un to rotājis arabesku ornamentā ietverts uzraksts: «Nodod Tā Kunga gādībā savus ceļus, un viņš visu darīs labi». Durvju ārpusi rotājušas divas alvas (grām.: «svina») plāksnes ar Šepingu un Felkerzāmu ģerboņiem.
- 38 Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Zinātniskās dokumentācijas centrā.
- 39 LVVA, 3723. f., 1. apr., 923. l., 22. lp.
- 40 LVVA, 1677. f., 14. apr., 1441. l., 61. lp.
- 41 LVVA, 1679. f., 3. apr., 62. l., 6. lp.
- 42 Tagad Rundāles pils muzejā, inv. nr. RPM 1895, RPM 1896 un RPM 1899.

- 43 Vienīgais līdz šim uzietais muižas laiku dokuments, kurā uzskaitītas Bornsmindes saimniecības ēkas, ir 1864. gada inventārijs (LVVA, 586. f., 3. apr., 1702. l., 70.–71. lp.), taču priekšstatu par šīm celtnēm sniedz arī agrārreformas ietvaros sastādītie apr.: 1921. gada februārī (LVVA, 1677. f., 14. apr., 1441. l., 60. lp.), 1921. gada oktobrī (LVVA, 1679. f., 172. apr., 108. l., 5. lp.) un 1927. gadā (1679. f., 3. apr., 62. l.).
- 44 To minējis E. O. Šmits: *Schmidt E. O.* Bornsmünde, rokr.
- 45 LVVA, 1677. f., 14. apr., 1441. l., 60. lp.
- 46 LVVA, 1679. f., 172. apr., 108. l., 5. lp.
- 47 LVVA, 3723. f., 1. apr., 923. l., 22. lp.
- 48 Parka aprakstā izmantoti pēc Rundāles pils muzeja pasūtījuma sagatavotie parku speciālistes I. Janeles materiāli (RPM ZA, Bornsmindes muižas lietā).
- 49 LVVA, 2718. f., 1. apr., 12. l., 137. lp.
- 50 LVVA, 235. f., 5. apr., 45. l., 19.–168. lp.
- 51 Šo teikumu atstāstījis E. O. Šmits: *Schmidt E. O.* Bornsmünde... – S. 334.
- 52 Par atradumiem Bornsmindes parkā rakstīts jau 19. gs. arheoloģijas literatūrā: *Kruse Fr.* Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der christlichen Religion in den kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements. – Dorpat, 1842. – S. 26; *Kruse Fr.* Russische Alterthümer. – Dorpat, Leipzig, 1844. – XIV u. – S. 30; *Wiberg C. F.* Der Einfluß der klassischen Völker auf den Norden durch den Handelsverkehr. – Hamburg, 1867. – VIII u. – S. 136. Bornsmindē uzietā romiešu monētu depozi (m. ē. 2.–4. gs.) un citu senlietu zīmējumi publicēti grām.: Bornsmünde... Pl., bet 1939. gada izrakumu rezultāti apkopoti rakstā: *Ginters V.* Kādas nezināmas senas kultūras pēdas Lielupes krastos // *Senatne un Māksla*. – 1940. – I. – 65.–86. lpp. Bornsmindes senvieta ar nosaukumu «Ziedoņu apmetne un Ziedoņskolas senkapi» pēc bijušajā Padomju Savienībā pastāvošās pieminekļu klasifikācijas bija atzīta par republikas nozīmes arheoloģijas pieminekli (Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu saraksts. – R., 1984. – 38. lpp.) Pēc pašreizējās klasifikācijas «Ziedoņu apmetne un senkapi» ieskaitīti valsts nozīmes pieminekļu sarakstā (aizsardzības nr. 353).
- 53 *Valdis.* Kurzemē. – R., 1928. – 62. lpp.
- 54 Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1884. – Mitau, 1885. – S. 39.
- 55 Atklātnes Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā, inv. nr. BNM – 723, 724.
- 56 Bornsmünde..., p. 34.

Attēlu avoti

Fotogrāfijas

- Fotogrāfs I. Lūsis (negatīvi Rundāles pils muzejā): 1., 3., 26., 29., 30., 36., 38., 39., 45., 51., 52., 53., 55.
- Rundāles pils muzeja zinātniskais arhīvs: 2., 10., 19., 28., 33.
- Pieminekļu valdes negatīvu krājums Latvijas Vēstures muzejā: 18., 21., 22., 24., 25., 46.
- Latvijas Valsts vēstures arhīvs: 31.
- Valsts uzņēmums «Meliorprojekts»: 48.
- Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejs: 37., 42., 47.
- Mārburgas Filipa universitātes Mākslas vēstures institūta fotoarhīvs (Vācija): 7., 15., 16., 17., 43., 44.
- J. Zivarta kolekcija Iecavā: 27.
- P. Sauliņa kolekcija Bauskā: 49., 50.
- J. G. Herdera institūts Mārburgā (Vācija): 12., 34., 54.
- Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa: 6.
- Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Zinātniskās dokumentācijas centrs: 35., 41.

Ekspozīciju fotogrāfijas

- Rundāles pils muzejs: 9.
- Latvijas Ārzemju mākslas muzejs: 23.
- Muzeum Narodowe* Poznaņā (Polija): 13.

Reprodukcijas

- Neimbts J. E.* Wappenbuch des Curländischen Adels. – Mitau, 1793. – S. 36: 5.
- Kurland und seine Ritterschaft. – Pfaffenhofen / Ilm, 1971. – S.195: 4.
- Börnsmünde. Fief de la famille Schoepping depuis 1499. – Berlin, 1882: 8., 11., 40.

- Situācijas plānu, fasāžu un plāna rekonstrukciju zīmējumi I. Lūse: 14., 20., 32.

Dainis Bruġis

ornsmünde

Schloßmuseum Rundāle

Führt man auf der alten Chaussee von Bauske (Bauska) nach Mitau (Jelgava), die sich ein gutes Stück am linken Ufer der Kurländische Aa (Lielupe) entlangwindet, sieht man schon von weitem den Park und die Gebäude des ehemaligen Gutes Bornsmünde (Bornsminde). An der malerischen Flußbiegung rauschen über den vom Wasser ausgewaschenen Dolomitvorsprüngen gewaltige, alte Bäume. Hinter den Wipfeln von Eichen und Linden taucht die weiße, zackige Silhouette des Schloßturms auf, und dann bietet sich dem Blick eine den heutigen bescheideneren Lebensumständen angepaßte, doch für den aufmerksamen Reisenden leicht erkennbare Gruppe von Gutsgebäuden. Wir sind in Bornsmünde, das 1925 seinen alten Namen verloren hat und heute Ziedoņi heißt, aber dennoch viele Zeugnisse der vergangenen Jahrhunderte und einen nur diesem Ort eigenen, mit Worten schwer wiederzugebenden Zauber bewahrt hat.

Bornsmünde ist eines der wenigen Güter in Lettland und das einzige in der Umgebung von Bauske, das sich mehr als vier Jahrhunderte, vom Ende des 15. Jahrhunderts bis zur lettischen Agrarreform im Jahre 1920, im Besitz eines Geschlechts, der op dem Hamme, genannt von Schoeppingk, befunden hat. Von 1499 bis 1868 wurde das Gut in direkter Linie vererbt – vom Vater auf den Sohn. Erst in den letzten drei Generationen kam das Erbe an einen anderen Zweig der Familie. Der erste Besitzer war ein Jost von der Heyden, dem als treuem Vasallen dieses, damals noch herrenlose Land 1462 vom livländischen Ordensmeister Johann Osthof von Mengden zum Lehen gegeben wurde. Die Herrschaft des aus Anhalt eingewanderten Heyden war nur kurz und schon 1499 kam das Gut in den Besitz Johanns op dem Hamme.

Die op dem Hamme, genannt von Schoeppingk, erscheinen um 1880 von den Schoeppings selbst zusammengestellten Stammbaum¹ als altes westfälisches Rittergeschlecht, als dessen Stammvater der 1133 in Münster in den Ritterstand aufgenommene Reinhard erwähnt ist, und ein Rudolf, der 1180 daselbst als Ministerial diente. Nach anderen Angaben war der Wohnsitz der Familie Schoeppingk im 13. Jh. das Gut Tinge im Gebiet von Ahaus, etwa 2 km von dem heutigen Ort Schöppingen entfernt².

Doch in anderen Abhandlungen vorherrscht die Voraussetzung, daß die von Schoeppings aus einer bürgerlichen Familie stammen, die ein Haus in Kamen besitzt.³

Als Begründer des kurländischen Zweiges ist hier Johann Schoeppingk erwähnt, der seit 1470 in Kamen unweit von Dortmund gelebt hat. Hier dienten die Schoeppings dem Geschlecht der Grafen von der Mark.

Sein Sohn – auch ein Johann – fand sich am Ende des 15. Jahrhunderts in Kurland ein⁴, heiratete

1499 die Tochter Dorothea des schon erwähnten Heyden und erwarb gegen ein bestimmtes Entgelt von seinen Schwägern Anrechte auf den Besitz von Bornsmünde, wogegen er die Schulden des Gutes übernehmen und der Witwe des verstorbenen v. d. Heyden bis zum Lebensende Obdach bieten mußte. Den Vertrag bestätigte der Ordensmeister Wolter von Plettenberg 1503 in Kirchholm (Salaspils). Für die in den Schlachten gegen die Russen bewiesene Tapferkeit erhielt Johann von Schoeppingk 1508 vom Ordensmeister ein Eigentum mit Namen «Gregors Land» und 1538 noch vier Bauernhöfe in der Gegend von Bauske. Zusammen mit dem Besitzer von Ruhental (Rundāle), Otto Grotthuß, ist er auch 1518 als einer der Gründer des Vikariats an der Bausker St. Gertrudkirche in die kurländische Geschichte eingegangen. 1538 erhielt Johann Schoeppingk aus der Heimat die Bestätigung seiner adligen Herkunft und seines Wappens, was 1558 vom Rigaer Rat korroboriert wurde. Nach dem Tod des Vaters 1539 erbte Johann Friedrich von Schoeppingk Bornsmünde. 1558 erhielt er vom Ordensmeister Wilhelm von Fürstenberg eine Reihe neuer Lehen, deren Orte jedoch kaum noch zu bestimmen sind. Einigermaßen erkennbar ist nur der Name des späteren Gutes Ixtrum (Podi). Dieser Landbesitz befand sich unweit von Eckau (Iecava) an der Grenze der heutigen Landgemeinde Zālite. Johann II war mit Klara von Berg-Karmel verheiratet und starb 1572, zwei Söhne und sechs Töchter hinterlassend. Die stattliche Zahl der Erben war bis 1537 nicht imstande, das väterliche Gut zu teilen. Erst nachdem sich Herzog Gotthard Kettler und einige kurländische Hauptmänner eingemischt hatten, gelang eine Versöhnung. Dritter Besitzer des Gutes Bornsmünde

40. att. Bornsmindes parkā atrastais zvans, 1557. gads

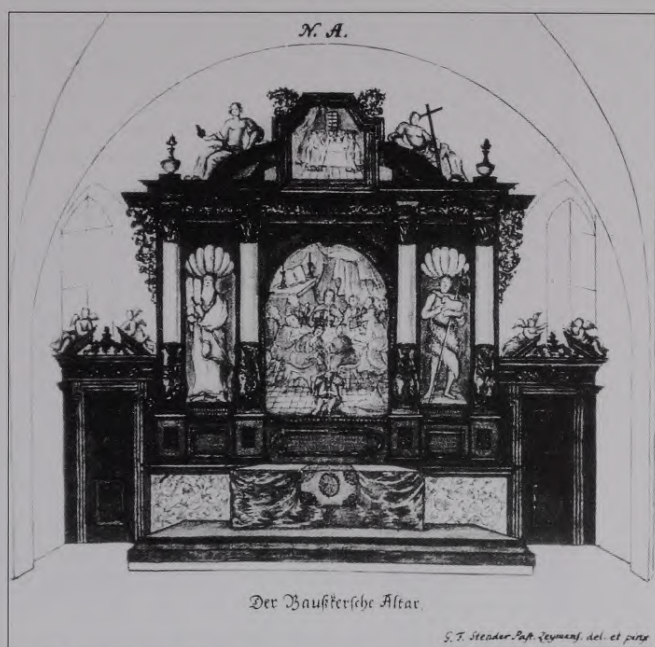
Abb. 40. Bornsmünder Guts-glocke, 1557

wurde Johanns II ältester Sohn Dietrich (1534–1606), bekannt als späterer Mannrichter und Kirchenvisitator von Semgallen. Der andere Bruder, Jost, erhielt Geld – 6000 Rigische Mark – sowie eine Reihe von für Ritter unverzichtbaren Gegenständen. Auch gegenüber den Schwestern hatte Dietrich bestimmte Verpflichtungen übernommen, die sich auf ihre Mitgift und Ausgaben für die Hochzeiten bezogen. Geschickt wirtschaftend wie seine Vorgänger, mehrte der neue Eigentümer den Bornsmünder Besitz um neue Ländereien. Diesmal waren es die 1584 erworbenen sogenannten Wilzing-Ländereien an der Misa und ein Grundeigentum mit freien Fischereirechten in der Düna (Daugava) im Kirchspiel Kirchholm. In der Zeit der Herrschaft Dietrichs, nämlich 1590, wurde das erste steinerne Wohnhaus in Bornsmünde gebaut, eines der ältesten unbefestigten Gutshäuser in ganz Semgallen. Sein Andenken bewahrt noch heute eine für seine zweite Frau, Katharina Grotthuß (gest. 1592) aus Stein gehauene Grabplatte an der Wand des Familienmausoleums auf dem nahen Friedhof von Priedites.

Der vierte Besitzer des Gutes, der polnische Armee-Kapitän Johann Dietrich von Schoeppingk (gest. 1645) hat wenig persönliche Zeugnisse hinterlassen. Eines davon war ein vom Bausker Meister Behrens Boyen vor 1633 angefertigter Abendmahlskelch, den er zusammen mit seiner Frau Dorothea geb. von Drachenfels aus dem Hause Grausden (Grauzde) der Bausker deutschen Kirche geschenkt hatte. Der schöne, mit den Wappen und den Initialen des Ehepaares geschmückte Kelch ging während des Zweiten Weltkrieges verloren. Wenig weiß man auch über beider ältesten Sohn Philipp (geb. 1609), der Bornsmünde als fünfter Eigentümer 1640, noch zu Lebzeiten des Vaters, erbte. Es gibt Berichte darüber, daß der jüngste Sohn Rudolf den Beschluß des Vaters anfocht, wobei er ihn der Geistesschwäche bezichtigte. Es gelang dem Vater aber, vor Gericht seine Handlungsfähigkeit zu beweisen. Philipp Schoeppingk war zweimal verheiratet und starb 1690. In den von dem Historiker G. Melderis zusammengestellten Ahnentafeln ist vermerkt, daß er vom französischen König Ludwig XIII ein Indigenatsschreiben erhalten hätte.⁵

Von Philipps sechs Söhnen und fünf Töchtern erbte der älteste Sohn Dietrich Johann (1642–1710) Bornsmünde. Er erbte auch das v. Schoeppingsche Haus in Bauske und übernahm gleichzeitig die lebenslange Betreuung des kranken Bruders Magnus. Das Gut Bornsmünde wurde damals mit 40000 Florin bewertet. Der älteste Sohn aus zweiter Ehe, Philipp Rudolf, erbte seinerseits die Güter Planenborn (Bēni), Auschgall (Ausgals) und auch ein kleineres Haus in Bauske. Erwähnenswert ist, daß seine Witwe 1699 der Bausker Heiligengeistkirche einen

41. att. Filipa Rūdolfa fon Šepinga atraitnes Bauskas Sv. Gara baznīcai dāvātais altāris, 1699. gads, G. F. Stendera 1753. gada zīm.

Abb. 41. Der von Wittve Philipp Rudolf von Schoeppings der Bausker Heiligengeistkirche im J. 1699 gestiftete Altar. Zeichn. von G. F. Stender, 1753

schönen Barockaltar stiftete, der, wenn auch verändert, der Kirche noch heute dient.

Dietrich Johann war Kapitän der polnischen Armee, daher ist es kein Wunder, daß die schwedische Armee 1701 das Bornsmünder Wohnhaus niederbrannte. Auch Dietrich Johann war, wie sein Vater, zweimal verheiratet – zuerst mit Benigna von Buttlar, zum zweiten Mal mit Susanne von Korff.

Der siebente Besitzer, Philipp Johann (1684–1750), erbte Bornsmünde im Jahr 1705. Während seiner Zeit gelangte das verlorene Gut Planenborn wieder in seinen Besitz und 1735 wurde Strucken (Struki) zugekauft. In Philipp Johanns Testament wurden die Bornsmünder Besitztümer mit 50000 Florin bewertet und dem ältesten Sohn vermacht, während der zweite Sohn und die Tochter als Abstand 25000 Florin erhielten.

Friedrich Wilhelm von Schoeppingk (1709–1788), der das Gut in der achten Generation übernahm, war Mitauer Friedensrichter und ging in die Geschichte als unentwegter politischer Gegner des Herzogs Ernst Johann Biron ein. Zusammen mit seinem Bruder Johann Ernst (Besitzer von Strucken, Groß Friedrichshof (Lielfridriki), Isnitz (Īslīce) und Kautzemünde (Kaucminde)) und einem Kreis anderer kurländischer Gutsbesitzer unterstützte er eifrig Herzog Karl und kämpfte für die Erweiterung der Rechte der Gutsbesitzer. Während seiner Zeit wurde in Bornsmünde in den sechzig Jahren des 18. Jahrhunderts das neue Herrenhaus erbaut, in dem den Ehrenplatz die auf besondere Bestellung gemalte Porträtgalerie der Anhänger des Herzogs Karl von Kurland einnahm.

42. att. Skats uz Bornsmindes pils ansambli no Jumpravmuižas. 20. gs. 30. gadu foto

Abb. 42. Blick auf den Gutshof Bornsmünde von Jungfernhof aus. Foto, 30-er J. des 20. Jh.

Friedrich Wilhelms Frau war Emerentia von Budberg aus dem Hause Garrosen (Garoze). Von der Großzügigkeit und den hohen Ansprüchen der Eheleute zeugt das 1770 der Bausker Heiligengeistkirche gestiftete Bank in reichen Rokokoformen. Das Aufblühen des Geschlechts der Schoeppingks begann mit dem neunten Besitzer von Bornsmünde, Dietrich Ernst (1749–1818), dem Sohn der beiden oben erwähnten, der während seines Lebens viele Ehrenämter und Ehrentitel erwarb. Nachdem er in Leipzig studiert (unter seinen Kommilitonen war auch Goethe) und eine vorzügliche Bildung erworben hatte, wurde Dietrich Ernst zum Bausker Hauptmann und später zum Tuckumer Oberhauptmann ernannt, wurde Landmarschall, Oberburggraf und zuletzt – russischer Geheimrat. Von König Stanislaus August von Polen erhielt er ein Diplom, mit dem ihm das Gut von Mesothien (Mežotne) verliehen wurde. Die Form der Belehnung entsprach jedoch nicht den geltenden Regeln und rief dadurch Komplikationen hervor. Im Zusammenhang mit dem Anschluß Kurlands an Russland wurde dieses Geschenk zwölf Jahre durch das Recht, die Güter Kursiten (Kursīte), Garrosen (Garoze, jetzt Bezirk Jelgava) und Apschuppen (Apsūpe) zu bewirtschaften, ersetzt. 1787 belehnte Herzog Peter ihn auf Lebenszeit mit dem Amt Bauske.

1816 begründete Dietrich Ernst das Fideikommiß Bornsmünde, das erlaubte, das Gut noch mehr als hundert Jahre in der Familie zu behalten. Die Bornsmünder Besitzungen wurden während dieser Zeit mit 26666 Rubeln bewertet. Dietrich Ernst er-

weiterte und modernisierte auch das neue Wohnhaus. Am kurländischen Hof war er der Anführer einer Partei, die aktiv gegen den Anschluß an Rußland eintrat. Trotzdem dieser dann doch erfolgte, fiel er nicht in Ungnade, sondern erhielt sogar den Titel eines russischen Geheimrats. Es ist möglich, daß dies damit zusammenhing, daß seine Frau, Gräfin Elisabeth Stackelberg, (1760–1837) die Tochter eines einflußreichen russischen Diplomaten war. Nach dem Tod ihres Mannes erbte sie das Gut Lamberts-hof (Lambārte).

Beider Sohn Friedrich Magnus (1779–1855), der in die Geschichte des Gutes als zehnter Besitzer einging, verkaufte 1833 Lambertshof und kaufte dafür 1836 das Gut Greyersdorff (Greizdarbe). Er war derjenige, der das Bornsmünder-Greyersdorffer Majorat begründete. Friedrich Magnus war Ritter des Johanniterordens und verheiratet mit der Gräfin Dorothea Medem. Bis zum Zweiten Weltkrieg wurde in der Bausker Heiligengeistkirche ein silberner Kelch in neugotischem Stil aufbewahrt – eine Stiftung seiner Söhne Theodor und Alexis zum Gedenken an den Vater. Der Bruder von Friedrich Magnus, Otto Friedrich (1790–1874), machte eine militärische Laufbahn im russischen Dienst. Er heiratete eine Russin, Maria Tschertkowa, ließ seine Kinder in der orthodoxen Glaube taufen und begründete den russisch orientierten bzw. orthodoxen Zweig der Familie, aus dem die letzten Eigentümer des Gutes Bornsmünde hervorgingen.

In der 11. Generation erbte Theodor Dietrich von Schoeppingk (1817–1856) Bornsmünde. Er

diente als Rat in der russischen Gesandtschaft in Berlin. Dieser erfolgreiche Karrierist, der grandiose Umbaupläne für das Schloß hegte, starb 40 Jahre alt, nur ein Jahr nach dem Tode des Vaters. Da Theodor Dietrich nicht verheiratet war, ging das Fideikommiß in das Eigentum des Bruders Alexis über.

Baron Alexis Schoeppingk (1820–1863) schenkte Bornsmünde, anders als sein verstorbener Bruder, wenig Aufmerksamkeit. Er kaufte das Gut Grünhof (Zaļāmuīza), das er mehrfach veränderte und wo er den grössten Teil seiner Zeit verbrachte. Von dem Interesse Alexis von Schoeppingks für die schönen Künste zeugt sein 1850 in Rom erworbener Eros-Torso aus weißem Marmor, den seine Verwandten 1884 dem Kurländischen Provinzialmuseum geschenkt haben⁶.

Seine Frau war die Fürstin Alexandra Lieven, die sich nach seinem Tode mit dem Grafen T. Medem wiederverheiratete. Beider Sohn Alexis, der einzige männliche Erbe unter fünf Schwestern, starb als neunjähriges Kind 1868 und nach den Bestimmungen des Fideikommisses erbte Bornsmünde der Bruder des Großvaters des verstorbenen Jungen, der schon erwähnte Baron Otto von Schoeppingk. Er war Generalmajor der russischen Armee und Flügeladjutant des Kaisers. Seinen Ruf verdankte er der heldenhaften Teilnahme an dem Feldzug 1812 bis 1815. Er heiratete die Tochter des reichen Gutsbesitzers Wassilij Tschertkow aus Woronesch, quittierte 1824 den Dienst und ließ sich in Moskau nieder. Die letzten 20 Jahre seines Lebens verbrachte er im Ausland, vornehmlich in Paris, starb aber in Wiesbaden. Seine Nachkommen gehörten zu den höchsten Kreisen der russischen Aristokratie und waren verwandt mit den Geschlechtern Jasykow, Golizyn, Koslowskij wie auch Belewskij-Shukowskij aus dem Hause Romanow. Bis 1917 besaßen sie Güter in den Gouvernements Moskau, Woronesch und Simbirsk, sowie auch ein Haus im Zentrum von Moskau⁷.

Nach Otto von Schoeppingks Tod 1874 ging das Gut an seinen Sohn Dmitrij (1823–1895) über, der sowohl der Erforschung der Geschichte Bornsmündes (er gab 1882 das schon erwähnte, in französischer Sprache verfaßte Buch über Bornsmünde heraus) als auch dessen Bewirtschaftung und Gebäudeinstandsetzung viel Aufmerksamkeit widmete. In jener Zeit erlebte das Schloß einen Umbau: diesmal in den damals modernen neugotischen Stil.

Die bis dahin ununterbrochen in Bewegung befindlichen Besitzverhältnisse – Kauf, Verkauf, Erwerb und Verlust von Bornsmünde sind manchmal schwer zu verfolgen – wurden während dieser Zeit auf einer dem erwähnten Buch beigegebenen Landkarte klar fixiert⁸.

Die Karte, die ungefähr die Hälfte des jetzigen Bezirks Bauska umfaßt, zeigt, daß, ausgenommen das in nächster Nähe von Bornsmünde gelegene

Neuhof (Jaunmuīza), die übrigen Beigüter weit gestreut lagen. So bildeten die Beigüter Behnen, Greyersdorff und Strucken einen langen schmalen, nur durch einen dünnen Landstreifen mit Bornsmünde verbundenen Nebenzweig, der sich bis zum Gut Pogranitz (Pogranīča) an der litauischen Grenze hinzieht. Das Beigut Auschgallen seinerseits befand sich völlig isoliert von den anderen Bornsmünder Besitzungen zwischen den Gütern Pommusch (Pamūša) und Essern (Ezere).

In dem von A. W. Kröger 1892 herausgegebenen Verkehrs- und Adreßbuch der baltischen Provinzen ist in dem kurländischen Teil erwähnt⁹, daß der Besitzer von Bornsmünde Dmitrij von Schoeppingk in Moskau wohnte und sein Gut von dem Bevollmächtigten, Baron Alexander Funk, verwaltet wurde. Als Pächter der Gutsländereien sind erwähnt Frīcis Strautmanis in Bornsmünde und Indriķis Ziedīņš in Greyersdorff. Von den erwähnenswerten historischen Objekten auf dem Gebiet des Majorats wurde verzeichnet das Grabdenkmal der früheren Besitzer von Greyersdorff aus dem Geschlecht der Grafen Nettelhorst auf dem Friedhof von Greyersdorff.

Seit 1896 war der Staatsrat Baron Wladimir von Schoeppingk (1853–1921) Besitzer von Bornsmünde, der dann auch die eindrucksvolle Reihe der Gutsbesitzer abschließt. Über die Gutswirtschaft und den allgemeinen Charakter dieser Zeit unterrichtet präzise A. Richters «Baltisches Verkehrs- und Adreßbuch» 1912, 2. Bd.¹⁰ Als offizieller Name des Gutes ist dort verzeichnet «Majorat Bornsmünde und Greyersdorff», wobei Greyersdorff als vollberechtigtes Rittergut bezeichnet ist. Von Bornsmündes Beigütern bestanden damals Neuhof, Wallrode (Dambenieki), Strucken, Weißhof (Purmalī) und Endenhof (Galamuīza). Der bevollmächtigte Verwalter des Majorats und gleichzeitig auch Pächter war August Ilzing (Ilziņš).

Von den Betrieben des Gutes sind aufgezählt: die Bornsmünder Windmühle, die Molkerei in Greyersdorff und auch die mit Dampf betriebenen Dreschmaschinen der Beigüter. Dem Gut gehörten auch zwei Krüge, der «Kalna krogs» mit dem Krüger Gailis und der «Gudiņū krogs» mit dem Krüger Dumpis. In Bornsmünde befand sich auch die Gemeinderwaltung und in deren Nähe war das Armenhaus.

Die neue Gemeindeschule wurde jedoch 1886 in Islitz gebaut. Der Bornsmünder Grundbesitz, zur Zeit der Agrarreform 1.635 Desjatinen (1.785,8 ha) groß, wurde 1920 nationalisiert. Ungeachtet des Gesuches von Baron Wladimir von Schoeppingk, das Bornsmünder Zentrum dem nicht zu enteignenden Teil des Gutes¹¹ zuzuweisen, wurde dieses für die Errichtung einer Gartenbauschule enteignet. Als Restgut wies die Landkommission dem Baron ein 50 ha großes Landstück des Auschgaller Beigutes zu.

Wladimir von Schoeppingk starb 1921 in dem hungernden Moskau. Seine beiden ältesten Söhne, Oberst Dmitrij und Titularrat Boris von Schoeppingk, blieben in Moskau und kamen später während der Stalins Repressalien um. Die jüngsten Söhne, Wladimir und Michail, siedelten zusammen mit der Mutter nach Riga über. Als Angehörige der russischen Kultur konnten sie sich jedoch in die deutschbaltischen Adelskreise nicht integrieren. Sie waren nicht in der Lage, ihren Landbesitz zu bewirtschaften und so verkauften sie 1929 das Beigut Auschgallen, den letzten Rest des einst bedeutenden Bornsmünder Gutsbesitzes an den lettischen Bürger Jānis Čepuks¹². Nach dem Verkauf der Reste von Bornsmünde geriet die Familie in Not. Michail von Schoeppingk übersiedelte noch vor 1939 nach Deutschland, wo er nach nicht geprüften Angaben in einem Konzentrationslager umgekommen sein soll. Auch sein Bruder Wladimir verließ Lettland und begab sich nach Frankreich, nach anderen Angaben aber nach Südamerika. So endete die vierhundertjährige Herrschaft der von Schoeppingks in Bornsmünde.

Die bedeutendsten Zeugnisse der einstigen materiellen und geistigen Kultur des Gutes, die heute noch der Betrachtung zugänglich sind, wären zweifellos die Bauten, insbesondere das alte Wohngebäude der Gutsbesitzer. Die Bekanntschaft mit ihm, dem wichtigsten Gebäude jeden Gutshofes, beginnt man, indem man dem neuen Schloß den Rücken kehrt und sich einem unbedeutenden gemauerten Hause gegenüber am Rande des Ehrenhofes zuwendet. Nur einer der wenigen Kenner wird es als das alte Herrenhaus identifizieren.

Genau hier, mit der Längsfassade gegen die Landstraße Bauska-Jelgava und die Kurländische Aa, baute Dietrich von Schoeppingk Ende des 16. Jahrhunderts seine Behausung. Nach langen und verheerenden Kriegen konnte man sich im herzoglichen Kurland etwas Ungewöhnliches leisten: ein unbefestigtes Schloß. Als Schloß im heutigen Sinne kann man den schwerfälligen und primitiven einstöckigen Bau allerdings nicht bezeichnen. Tatsächlich war es nur ein großes, mit einem steilen Satteldach gedecktes Haus, dessen dicke Mauern (bis zu 1,5 m) noch an alt-livländische Festungsmauern erinnern, und nur die Gestaltung der Fassade weist darauf hin, daß es einst mehr darstellte als ein gewöhnliches Nutzgebäude. Ungeachtet der vielen Umbauten des Gebäudes zeigt sich dem aufmerksamen Betrachter in den sichtbaren Resten noch etwas vom Glanz der Vergangenheit. So sind an den Ecken im Verputz geformte, abwechselnd gruppierte Rustiken erkennbar, über den Fenstern aber in den frischen Putz eingemeisselte und mit einer dunkleren Masse ausgefüllte Reste von

Ornamenten sowie ein dreieckiger Giebel von einer Rundscheibe gekrönt und mit symmetrischen Rollwerksmotiven an den Rändern der Fenster- und Türöffnungen. Eine derartige dekorative Gestaltung des Putzes war Ende des 16. Jahrhunderts in Kurland recht verbreitet. Erinnern wir uns an den Fassadendekor des um die gleiche Zeit umgebauten Schlosses in Bauske oder an das Tor des Gutes Brandenburg (Bramberge), in dessen Fenstergestaltung ganz ähnliche Motive zu finden sind.

Wie die Fassaden des alten Wohnhauses wirklich ausgesehen haben, wie das Gebäude ursprünglich geplant war, ist heute schwer zu sagen. Es gab gründliche Zerstörungen und verschiedene Umbauten.

Die einzigen kargen Nachrichten über das Innere des alten Bornsmünder Herrenhauses finden wir in dem schon mehrfach erwähnten, 1882 erschienenen Buch über die Geschichte von Bornsmünde. Dort wird berichtet, daß noch um 1850 auf den Innenwänden Reste von Fresken einer Kapelle sichtbar waren¹³. Diese Information bestätigt auch die andernorts ausgesprochenen Annahmen über eine in diesem Gebäude befindliche Kapelle. Es ist aber nicht ausgeschlossen, daß die Reste der üblichen polychromen Wandmalereien des 16. Jahrhunderts irrtümlich für Fresken einer Kapelle gehalten wurden.

1882 schmückten den Dachfirst noch zwei schöne Wetterfahnen, von denen eine abgezeichnet und im besagten Buch publiziert wurde. Die Zeichnung zeigt eine durchbrochene Metallplatte in der Form eines gekrönten Drachens mit den vereinfachten Wappen der Schoeppingks und Grotthuß, den Initialen des Ehepaares «D. S.» (Dietrich Schoeppingk) und «C. G.» (Catharina Grotthuß) un der Jahreszahl «1590». Letztere bezeichnet unmißverständlich die Beendigung des Baues.

Das Schicksal des alten Bornsmünder Herrenhauses war nicht glücklich. 1701¹⁴, während der Zeit Dietrich Johanns, des Urenkels des Erbauers, brannten schwedische Truppen das Haus nieder. Nach der unter Anmerkung 1 genannten Geschichte des Guts Bornsmünde geht hervor, daß das Gebäude erst Mitte des 18. Jahrhunderts erneuert und nach dem Bau des neuen Herrenhauses als Lagerhaus und Möbelspeicher genutzt wurde. Später wurde es Getreidekleete und behielt diese Funktion das ganze 19. Jahrhundert über. Während der Zeit des lettischen Staates wurde ein Teil des Gebäudes als Möbel-Tischlerei verwendet. Als Lagerhaus, Tischlerei und Wohnung wird es noch heute genutzt.

Der geschichtliche Wert des alten Gebäudes wurde erst in letzter Zeit offiziell anerkannt. So kann man noch 1949 in der Denkmalbewertungsakte die Worte lesen: «Diese Kleete hat weder architektonischen noch sonstigen Wert und wird daher nicht in die Denkmalliste aufgenommen»¹⁵. Einen Umschwung der Einstellung gegenüber diesem für

Kurland einzigartigen Bauwerk schuf erst die Schrift von Imants Lancmanis «Architektur der Jahrhunderte in Ziedoni»¹⁶, in der zum ersten Mal dieser Bau des 16. Jahrhunderts und sein unüblicher Charakter hervorgehoben wurde. Heute ist das Gebäude mit der Denkmalschutz-Plakette versehen, aber sein Zustand ist weiterhin beklagenswert.

Auf Besucher von Bornsmünde hinterläßt natürlich den bleibenderen Eindruck das neue, im 18. Jahrhundert erbaute Herrenhaus, welches, wenn auch stark vernachlässigt und durch viele Umbauten verunziert, sich jedoch weiterhin mit einem eindrucksvollen zweistöckigen Korpus und einem stattlichen neugotischen Turm präsentiert. Auch beim Anblick dieses Gebäudes kann man sich nur schwer sein früheres Aussehen vorstellen. Das Haus, erbaut ungefähr zwischen 1760 und 1783¹⁷ zur Zeit Friedrich Wilhelm von Schoepplings, wurde Anfang des 19. Jahrhunderts erheblich verändert. Es hat sich weder eine Abbildung noch eine einigermaßen präzise Beschreibung erhalten. So dominieren bei einer Rekonstruktion des ursprünglichen Hauses nur Hypothesen.

Ziemlich sicher kann man behaupten, daß der anfängliche Bauplan bereits die Ausmasse des heutigen Schlosses hatte. Davon zeugen sowohl die an den Aussenmauern stellenweise gut erkennbaren Reste des Putzes des 18. Jahrhunderts als auch die über die ganze Parkseite des heutigen Schlosses reichenden, mit großformatigen Ziegeln ausgemauerten Kellergewölbe. Das Wohnhaus war offensichtlich ein für seine Zeit recht großes einstöckiges

Gebäude mit einem Zwerchhaus in der Dachmitte – typisch für die kurländische Gutsarchitektur der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Es ist nicht sicher, ob das Haus ein gewöhnliches Satteldach oder schon ein modernes Mansardendach hatte. (Zu jener Zeit gab es in Kurland beide Dachtypen.)

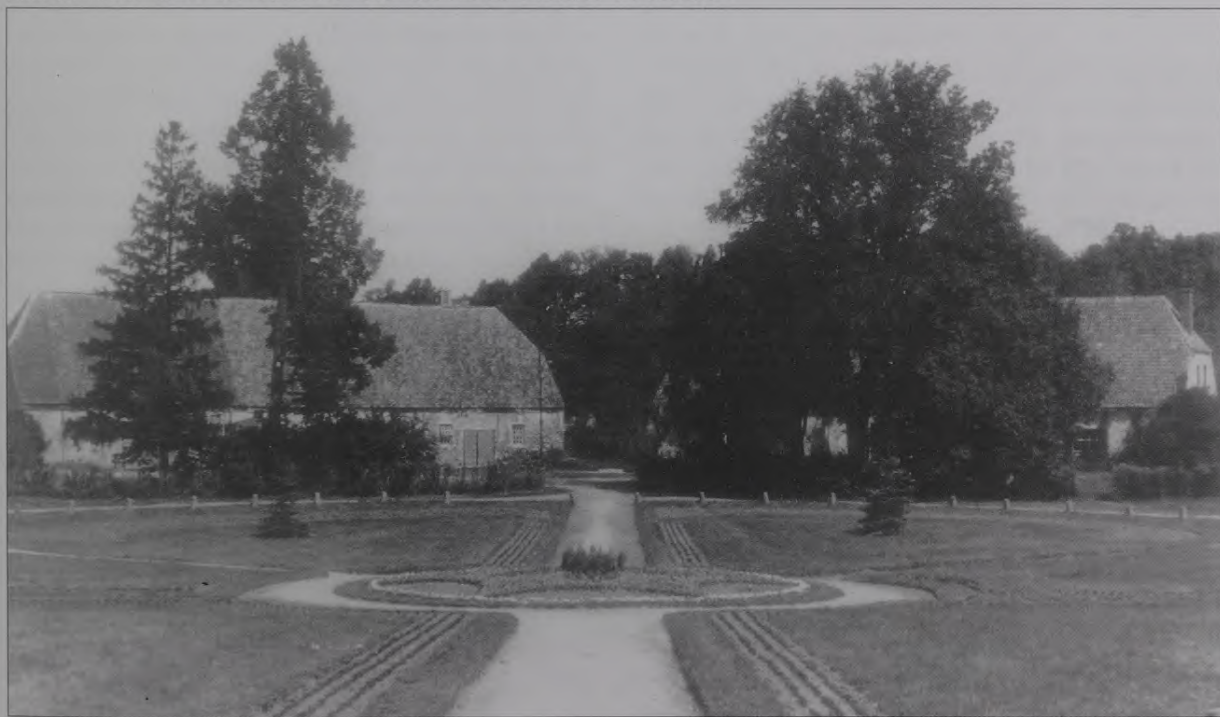
Einige Argumente sprechen jedoch zugunsten des letzteren. So kann man die charakteristische geknickte Linie dieser Dachform mit einer gewissen Anstrengung an der Seitenwand erkennen. Auch F. von Klopman erwähnt in der Sammlung «Kurländische Güter-Chroniken» (ohne die Quelle anzugeben), daß das Schloß bei einem späteren Umbau «um einen Halbstock erhöht wurde»¹⁸.

Eine gewisse Vorstellung vom Aussehen des im 18. Jahrhundert erbauten Herrenhauses erhält man durch die beiden symmetrisch zum Ehrenhof ausgerichteten Nebengebäude, die wahrscheinlich zusammen mit dem neuen Schloß erbaut wurden. Auch wenn diese Gebäude später umgebaut worden sind, so verkörpern doch die kompakten, schwerfälligen Formen, die Proportionen der Wände und Dächer sowie die eigenartig grobe Oberfläche des Putzes die ganze Ästhetik des 18. Jahrhunderts.

Noch mangelhafter ist das Wissen über die ursprünglichen Innenräume des neuen Herrenhauses. Analysiert man Pläne und Abbildungen, auf denen noch im Ende des 19. Jahrhunderts auf dem Dach drei eindrucksvolle Schornsteinaufsätze zu sehen waren, kann man sich denken, daß sich in der Mitte eine große Mantelschornsteinküche befunden hat. Der Raum dahinter in Richtung zum Park konnte

43. att. Skats uz pils pagalmu, veco kungu māju un stalliem. 20. gs. 30. gadu foto

Abb. 43. Blick auf den Schloßhof, das alte Herrenhaus und Ställe. Foto, 30-er J. des 20. Jh.

danach nur ein Vorraum der Küche gewesen sein. Das Planungsprinzip war hier ausgesprochen archaisch – auf der Hofseite beiderseits des Vestibüls befanden sich zwei grosse Säle, hinter denen, in Richtung auf das Ende des Hauses, intimere Appartements folgten.

Über die Einrichtung der Räume ist nur bekannt, daß sich im Saal die Porträt-Galerie der «Karoliner» befand. Diese aus 14 gleichgroßen Leinwänden bestehende Porträtserie hatte größtenteils der am kurländischen Hof tätige Künstler Leonhard Schorer (1715–1777) in der Zeit zwischen 1763 bis 1769 gemalt. Außer dem Porträt von Herzog Karl befanden sich hier auch Bildnisse des damaligen Eigentümers von Bornsmünde Friedrich Wilhelm von Schoeppingk, seines Bruders Johann Ernst, O. Chr. von der Howen, F. von Mirbach, E. W. von der Brüggén, E. Chr. von Hahn, D. E. von Heyking, F. von Koskull, K. Ph. von Roenne und Porträts anderer kurländischer Gutsbesitzer. Mit den Porträts der beiden Schoeppingks waren auch die Bildnisse ihrer Ehefrauen ausgestellt. Alle «Karoliner» waren als Halbfigur in gleichen über den Brustharnisch gezogenen blauen Uniformjacken abgebildet¹⁹.

Mitte des 19. Jahrhunderts kamen die Bilder in das Kurländische Provinzialmuseum in Mitau (Jelgava), von wo sie während des Zweiten Weltkrieges von der deutschen Armee abtransportiert wurden. Mehrere der angeführten Porträts, darunter auch die der beiden Schoeppingks, befinden sich jetzt im *Museum Narodowe* in Poznań (Posen).

Weit zuverlässigere Informationen haben wir von der Gestalt des Herrenhauses Bornsmünde, die es durch den Umbau am Anfang des 19. Jahrhunderts erhalten hat. Das neue Bild des Hauses zeigen sowohl verschiedene Archivmaterialien als auch eine als Fotokopie erhaltene Tuschzeichnung und einige einzigartige, noch vor der Gotisierung von 1880 aufgenommene Fotografien²⁰. Dank den seit kurzem im Staatlichen Historischen Archiv Lettlands gefundenen Dokumenten wurde auch der Architekt des Umbaus bekannt: der Italiener Pietro Poncini.

Der Name Poncini war bis in die letzte Zeit in der einheimischen Architekturgeschichte eine Hypothese und Objekt von Vermutungen. Jetzt, wo in den Papieren des Bauprojektes von Schloß Elley (Eleja) ein Blatt mit seiner Unterschrift²¹ gefunden wurde, ist auch seine Beteiligung an der Gestaltung des Schlosses Mesothén (Mežotne) bewiesen und seine Tätigkeit in Bornsmünde ist klargestellt. Damit ist die Arbeitsweise dieses Architekten bekannt geworden, und es ergibt sich die Möglichkeit, seine künstlerische Handschrift zu analysieren.

Der scheinbar einfache Umbau des Herrenhauses Bornsmünde ist unter großen Verwicklungen abgelaufen und gipfelte in einem mehr als zehn Jahre währenden Prozeß zwischen Architekt und Guts-

besitzer. Die Gerichtsakten²² erlauben auch sehr gut, den Verlauf des Umbaus zu verfolgen. In Gerichtsprotokollen wird ein im Februar 1805 unterschriebener Vertrag zwischen Dietrich Ernst von Schoeppingk und dem Architekten Poncini zitiert, in dem klar die Pflichten beider Seiten aufgezählt sind. Der Architekt übernahm mit seinen Gesellen und Arbeitern alle notwendigen Maurer- und Zimmermannsarbeiten und auch den Einbau von Treppen, Fußböden und Öfen. Außerdem übernahm er die Ausbesserung des alten Putzes und Bewerfen mit neuem, die Gestaltung von Gesimsen und anderem Schmuck «in Übereinstimmung mit dem Projekt», sowie das Abnehmen des alten und Ausbau des neuen Daches. Diese Arbeiten versprach Poncini für 1900 Reichstaler auszuführen. Dietrich Ernst von Schoeppingk seinerseits übernahm das Herbeschaffen sämtlicher Baumaterialien, dazu zählten Tischler-, Glaser- und Schmiedeerzeugnisse.

Später erwies es sich, daß der Vertrag von dem Architekten sehr unbedacht abgeschlossen war, weil die Kosten schon bald das Doppelte der veranschlagten Summe übertrafen. Während der Bauarbeiten offenbarten sich mehrere Fehler des Architekten, aber auch der Schloßherr mischte sich grob in die Arbeitsabläufe ein, indem er befahl, Details des Projektes zu ändern und auf diese Weise technische Komplikationen verursachte. Um den Streit zu schlichten, berief das Gericht 1808 den Gouvernements-Architekten Johann Peter Kriek als Experten, der einige schwerwiegende Fehler Poncinis feststellte. Der gravierendste war, daß bei der Verlegung der Decke des ersten Stockes nicht die alten Tragbalken entfernt, sondern die neuen auf die alten gelegt worden waren. Das Resultat war, daß, um den Räumen des zweiten Stockes die nötige Höhe zu verschaffen, die Aussenmauern des Schlosses beträchtlich erhöht werden mußten. Das vergrößerte auch die Kosten des Baus und beeinträchtigte das Aussehen des Gebäudes erheblich. Aus dem Materialverbrauch ergibt sich, daß die meisten Umbauarbeiten von März 1805 bis September 1806 stattfanden. Auf den Rechnungen befinden sich auch die Namen der am Umbau beteiligten Handwerker. Erwähnt sind der Zimmermann (auch Baumeister genannt) Christoph Siel (Zile?), die Zimmerergesellen Wunscheroffsky und Ramatowitz und eine Reihe von Maurern und Handlangern – meist russischer Nationalität.

Wie sah das Herrenhaus Bornsmünde nach dem Umbau aus? Indem man die Wände um einen zweiten Stock erhöhte, hatte das Gebäude das ehemalige Zwerchhaus in sich aufgenommen und verwandelte sich in ein massives Rechteck. Diese einfache Gesamtform wurde nur an den Enden des Hauses durch zwei kleinere Risalite ergänzt, in deren Mitte dreiteilige Fenster des sogenannten Palladio-Typs

44. att. Skats uz pili no parka puses. Tušas zīmējums, pirms 1880. gada
Abb. 44. Schloß Bornsmünde von Parkseite. Zeichnung, vor 1880

mit segmentförmigem Oberteil angebracht waren. Denkbar ist, daß die Hauptfassade die ursprüngliche Breite des Mittelrisalits behielt, zusammen mit dem ihn krönenden dreieckigen Fronton.

Der einfache zweistöckige Baublock mit den asketischen quadratischen Fensterreihen auf dem Niveau des zweiten Stockwerks entsprach gut den seinerzeitigen Vorstellungen von einer modernen Architektur. Die stilistischen Merkmale erlangte das Herrenhaus dank den im Mittel- und den Seitenrisaliten konzentrierten dekorativen Motiven. In der Fassade wurde reichlich horizontale Quaderung verwendet, deren Behandlung den Hang des Architekten zum eigenständigen italienischen Klassizismus bezeugt.

Durch die Anwendung einfacher Kunstgriffe, hatte Poncini aus dem alten Gebäude ein dem spätklassizistischen Geschmack annehmbares Bild geschaffen, das allerdings recht schwerfällig und ein wenig «gequält» aussah. Einen gewissen archaischen Einschlag gab dem Gebäude auch das massive, steile Ziegeldach, das noch in der Tradition des 18. Jahrhunderts stand. Nach dem Umbau war das Herrenhaus gelb gestrichen mit weißen Details. Dieser goldgelbe Ockerton ist noch heute an den Fassaden der beiden Seitengebäude sichtbar.

Während des Umbaus wurde dem Haupteingang ein eigenartiger, mit Rustika versehener Windfang vorgebaut, über den in der Höhe des zweiten Stocks

ein Balkon mit einem schönen durchbrochenen Geländer gesetzt wurde. Zur Eingangstür führte eine Steintreppe mit symmetrisch gesetzten gußeisernen Löwen. Die Postamente der Skulpturen sind noch heute am gleichen Ort befindlich, nur anstelle der wütenden, sprungbereiten Löwen wurden später (beim nächsten Umbau) andere, ruhig dasitzende plazierte.

Abbildungen zeigen die völlig glatte Wand, die vom Umbau wenig verändert war. Man erkennt gut, daß die dritte Fensteröffnung an der Seite des jetzigen Turmes schon damals eine Tür zum Park bildete. Die weitere Parkfassade wird durch die gläserne Wand der Orangerie verdeckt.

Der Umbau des Herrenhauses berührte auch die Innenräume. Vergleicht man die in Gerichtsakten erwähnten Fakten mit dem Bauplan, stellt man fest, daß genau zu der Zeit hier die Gänge eingebaut wurden. Denkbar ist, daß das Haus weiterhin keine zentrale Paradetreppe hatte und daß die Gänge die einzige Möglichkeit waren, um die beiden in die Seitenrisalite eingebauten Treppen zu benutzen. Leider ist eine detaillierte Analyse des Grundrisses heute nach weiteren Umbauten nur schwer möglich.

Eine gewisse Vorstellung über das Interieur gibt das unvollständige Inventarverzeichnis von 1815²³, in dem die Räume des ersten Stocks aufgezählt sind. Da ist ein Saal erwähnt, ein «Divanzimmer», ein «blaues Zimmer», ein Mädchenzimmer, ein Schlafzimmer,

das «Zimmer des alten gnädigen Herrn», ein Plättzimmer und ein Wohngebäude im Hof. Leider ist die Liste nicht vollständig erhalten geblieben – es fehlt der Rest des ersten Stocks und die Beschreibung des ganzen zweiten Stocks.

Tatsächlich ist auch in diesem Verzeichnis über die Einteilung und Ausstattung der Räume so gut wie nichts gesagt. Im Inventarverzeichnis dominiert die Aufzählung der Möbel und anderer Einrichtungsgegenstände. In diesem Sinne zeigt sich hier ein eindrucksvolles buntes Bild. So sind z. B. im Saal aufgezählt: 24 schwarze lackierte Stühle, ein Mahagoniklavier und eine Reihe anderer Mahagoni-Möbel. Im sogenannten «Divanzimmer» befanden sich außer dem bunt bezogenen Divan eine mit violetterm Tuch bezogene «Couchette», mehrere Mahagonitischchen und -stühle. Im «blauen Zimmer» sind zwei Mahagonikommoden erwähnt, zwei Schränke, ein runder Tisch und mehrere Sitzmöbel. Außer den Möbeln sind die Vorhänge mehrerer Räume erwähnt. Für das «blaue Zimmer» z. B. waren sie «blau und weiß». Leider sind neben den Möbeln, Vorhängen, Kronleuchtern und Uhren nirgends Bilder, Stiche und Skulpturen erwähnt. 1819 und 1820 sind im Verzeichnis von anderer Hand Ergänzungen hinzugekommener Dinge eingetragen, hauptsächlich Mahagoni- und weißgestrichene Möbel.

Die äußere Gestalt des Hauses veränderte sich zwischen Anfang des 19. Jahrhunderts und 1880 nicht. Auch in den Innenräumen wurden keine Veränderungen vorgenommen, wie das Inventarverzeichnis²⁴ des Bornsmünder-Greyersdorffschen Fideikommisses von 1864 bezeugt. Das Wichtigste, was aus diesem Dokument hervorgeht, ist, daß sich im Untergeschoß 14, im Obergeschoß 13 Zimmer nebst einer Handkammer und einem Vorraum befanden.

Im Vorraum ist ein Mahagonisofa erwähnt, acht Stühle aus dem gleichen Material, mehrere Tischchen, ein Wandspiegel, zwei französische Vasen sowie Bilder von «drei berühmten Persönlichkeiten» in vergoldeten Rahmen. Im Saal befand sich damals eine größere Anzahl von Mahagonimöbeln, von denen ein Teil mit Plüsch bezogen war, ein anderer mit grünem, braunem oder rotem Saffian. Hier gab es eine bronzene Tischuhr, zwei bronzene Lichthalter, zwei mit Marmorfiguren geschmückte Leuchter, Alabaster- und chinesische Porzellanvasen, eine Marmorbüste und zehn Familienporträts in vergoldeten Rahmen.

Im Untergeschoß sind außer den genannten Zimmern noch das Divanzimmer, die Bibliothek, das Badezimmer, das Kinderzimmer, ein Schreibzimmer, das Schlafzimmer, das Zimmer der Kammerjungfrau, das Dienerzimmer, die sogenannte neue Bibliothek, ein Waschzimmer, das Zimmer der Wirtschafterin und ein Eßsaal aufgezählt. Die Räu-

me im Obergeschoß sind nicht nach ihren Funktionen erwähnt, sondern einfach nummeriert.

Aus der Beschreibung geht hervor, daß das Inventar des Herrenhauses zu jener Zeit von Mahagonimöbeln dominiert wurde. Im Inventarverzeichnis ist auch eine grosse Menge von silbernem Geschirr und Tafelzubehör aufgeführt. Von Kunstgegenständen sind erwähnenswert das Porträt des russischen Außenministers und Kanzlers Karl Graf Nesselrode und die in der Bibliothek befindliche Vase aus Pompeji. Wahrscheinlich haben sich zwischen den Familienporträts im Schloß auch die Porträts von Friedrich Magnus von Schoeppingk und seiner Frau befunden, deren Fotoreproduktionen sich bis heute erhalten haben.²⁵ Der romantischen Auffassung und der virtuoson Ausführung nach könnte es möglich sein, daß diese Bilder von dem berühmten Dresdner Maler Josef Grassi (1757–1838) stammen.

Das Herrenhaus Bornsmünde, dessen reiches Inventar noch 1864 ein beträchtliches Ausmaß zeigt, verkam zusehends nach dem Tode des letzten Erben der direkten Linie, Alexis von Schoeppingk, 1868. Es ist anzunehmen, daß der damals schon ältliche Baron Otto von Schoeppingk, der selbst im Ausland lebte, dem ihm unerwartet zugefallenen Besitz nur wenig Interesse entgegenbrachte. Eine der Fotografien des Hauses kurz vor dem nächsten Umbau zeigt schonungslos abgeblätterte Farbe, verwitterte Simse und nasse Flecken am unteren Rand der Wände. Ein derartiges Aussehen des Gebäudes machte dem Hausherrn natürlich keine Ehre, daher ist der Wunsch des nächsten Eigentümers, Baron Dmitrij von Schoeppingk, verständlich, es zu sanieren und zu modernisieren. Um 1880 wurde das Gebäude noch einmal umgebaut, wobei es oberflächliche, aber dem Zeitgeschmack entsprechende neugotische Zutaten erhielt. Im Zuge des Umbaus verlor das Haus den Risaliten der zum Fluß gerichteten Endfassade. Am anderen, der Landstraße zugewandten Ende wurde dafür ein mächtiger quadratischer dreistöckiger Turm angebaut. Die Fahne, die früher zu entsprechenden Gelegenheiten auf einem neben dem Herrenhaus stehenden Mast aufgezogen wurde, flatterte jetzt stolz auf einer Stange auf dem Turm.

Wichtige Veränderungen betrafen die Eingangsfassade. Der mächtige Mittelsalut wurde erheblich verschmälert und an seiner Stelle ein Vorsprung gestaltet. Eine solche Lösung, die jeden Flügel des Hauses um eine Fensterachse ergänzte, verlängerte das Gebäude visuell. Es wurde auch scheinbar verlängert durch das neue, viel flachere Blechdach, das das steile Ziegeldach ablöste. Im Zuge des Umbaus wurde auch der zweite Stock erhöht, dessen quadratische Fenster jetzt die gleiche vertikale Form wie die im ersten Stock erhielten. Von der mittleren Fassade verschwand für immer der dreieckige Fronton mit dem schön gewölbten segmentartigen Fenster. Den

an seiner Stelle geschaffenen gotischen Giebel schmückte jetzt ein effektvolles Relief mit dem Schoeppingschen Wappen.

Den neugotischen Charakter gab der sonst sehr neutralen Fassade hauptsächlich die über die ganze Aussenwand ausgebaute zinnenartige Brüstung sowie die über dem Eingangsrisaliten und am Turm angebrachten Fialen. Als wirklich effektvollen Ausdruck des neugotischen Stils sind die in der Mitte der Parkfassade angelegten riesigen Spitzbogenfenster zu betrachten, die genau wie bei einer mittelalterlichen Kapelle über die ganze Höhe der Wand reichten, darauf hinweisend, daß der dahinter liegende Raum nicht mehr ein Zwischenstock war. Der Umbau des Hauses war dennoch weit entfernt von konsequenter Neugotik, wie wir sie bei vielen anderen Schloßumbauten jener Periode finden. In der Fassadengliederung werden einige der Säulenordnungs-Architektur entlehnte Elemente bewahrt, die Turmfenster schmückten klassizistische Giebel usw.

In bisher publizierten Forschungen, die sich mit der Gotisierung des Bornsmünder Herrenhauses befassen, war immer die Datierung strittig. Beispielsweise reiht Heinrich Pirang es in seinem Buch «Das baltische Herrenhaus»²⁶ sehr unkonkret aber korrekt unter die Gebäude ein, die nach 1850 gotisiert wurden. Eine Reihe von Forschern erwähnt unter sehr freier Interpretation dieser Angabe als Umbaujahr schon das Jahr 1850.²⁷ Es scheint, daß es in dieser Frage keinen Grund gibt, dem von Baron Schoeppingk selbst herausgegebenen Buch nicht zu glauben, in dem als Umbaujahr 1880 präzisiert wird.²⁸

Auf das Aussehen des schloßartigen Hauses nach der Gotisierung können wir von mehreren alten Fotografien schliessen, wobei die von E. O. Schmidt aufgenommenen Fotos der Gartenfassade besonders wertvoll sind. Auf ihnen ist gut zu erkennen, daß auch nach diesem Umbau auf der Parkseite des Hauses in grösseren Abständen noch die Fensterordnung des 18. Jahrhunderts bewahrt war. Durch die Beschreibung dieses Forschers erfahren wir, daß die gelb-weiße Farbe der Empirefassade sich in weiß verwandelt hat, was zusammen mit dem grünen Dach eine gedämpft romantische Tönung ergab.

Wesentliche Änderungen brachte der Umbau auch im Inneren des Hauses. Nach dem Abriß der Endrisalite mußte man die beiden seitlichen Aufgänge verlegen. Die flachen Treppen des Hauptflügels wurden der Breite des Flures angepaßt, während ein kleines quadratisches Treppenhaus für den Diener in eine weniger wichtige Ecke des Hauses eingebaut wurde. Durch diesen Umbau erhielt das Schloß endlich eine zentrale Treppe, deren Vorhandensein bis dahin bezweifelt werden muß. Die wichtigste Neuerung aber war der Abriß des großen mittleren

Mantelschornsteins und der Einbau eines repräsentativen Saales von beträchtlichen Ausmaßen gegenüber dem Vestibül.

Eine gute Vorstellung von der Inneneinrichtung des Schlosses verdanken wir den Besuchen E. O. Schmidts in Bornsmünde Ende des 19. Jahrhunderts. Die Aufmerksamkeit des Historikers wird besonders durch den neugeschaffenen Raum gefesselt, der damals «Rittersaal» genannt wurde²⁹. Im zweistöckig ausgebauten Saal war alles konzentriert – teils echt, teil erdacht – was mit der Geschichte des Gutes zu tun hatte. Alexis von Schoeppingk hatte hier viele von seinen Reisen mitgebrachte Dinge ausgestellt, auch wenn er, wie Schmidt behauptet, sich mehr um die Einrichtung des Schlosses Grünhof kümmerte. Dagegen ist Baron Dmitrij von Schoeppingk als Bornsmünder Reliquiensammler bezeichnet worden, der das alte Eigentum mit besonderer Pietät behandelte.

Schmidt schildert in der Beschreibung des Saales einen großen, mit Ornamenten geschmückten Schrank, zwei alte, künstlerisch geschnitzte Stühle und eine eindrucksvolle, mit Holzschnitzereien verzierte Lehnbank. Hier befanden sich auch die Ölgemälde «berühmter Personen», der Bücherschrank mit dem Gutsarchiv und eine Vitrine mit im Park gefundenen römischen Münzen, Bronzeschmuck und anderen archäologischen Funden.

45. att. Čuguna lauva uz pils kāpnēm. 1992. gada foto

Abb. 45. Gußeiserne Löwenkulptur vor dem Schloß. Foto, 1992

46. att. Strūklaka pie pils. 1939. gada foto

Abb. 46. Springbrunnen an der Parkfassade des Schlosses. Foto, 1939

Unter den Erinnerungsstücken der Familie ist eine mit dem Schoeppingschen und Heydenschen Wappen geschmückte Bronzeglocke hervorgehoben, die, wie die Inschrift bezeugt, ein Hans Löser auf Bestellung von Johann Schoeppingk gegossen hat³⁰. Unter den Erinnerungsstücken im Saal befand sich auch eine der schon erwähnten Wetterfahnen des alten Wohnhauses.

Es hat sich bis heute eine von E. O. Schmidt aufgenommene Fotografie erhalten³¹, auf der verschiedene in der Beschreibung erwähnte Möbel zu sehen sind. Es ist aber zweifelhaft, daß sie, entgegen den Ansichten des Schreibers, dem «Mannrichter Schoeppingk» (womit er Dietrich von Schoeppingk meinte, der von 1534 bis 1606 lebte) gehört haben. Die verhältnismäßig alte Lehnbank sieht zwar nicht nach «neuerem Stil» (Neorenaissance) aus, sondern eher wie ein deutsches Bauernmöbel, das die Schoeppingks wohl antiquarisch gekauft haben. Das gleiche kann man von einigen Stühlen des italienischen «Sgabello»-Typs sagen. Sie scheinen etwa Mitte des 17. Jahrhunderts hergestellt zu sein. Möglich, daß diese Möbel erst in der Zeit Dietrich von Schoeppingks gekauft wurden mit der Absicht, sie als Nachlaß der Vorfahren auszugeben.

Auf dem Foto erkennt man auch die Dekoration der Wände – einfaches neugotisches Panneau in einigen wenigen Farbtönungen. Von der verhältnismäßig robusten Ausstattung zeugt das einzige im

Saal erhaltene Element, die Kassettendecke, die nach dem Einbau des Zwischenstockes im ausgebauten zweiten Stock zu betrachten ist. Die Kassetten bestehen aus quadratisch angeordneten, dunkel gestrichenen Kiefern Brettern.

Aus der Beschreibung von Schmidt geht hervor, daß sich in einer Ecke des Saales ein prächtiger Ofen befand und neben ihm, aus dunklen Ziegeln gefertigt, ein Kamin mit dem Schoeppingschen Wappen im oberen Teil. Wahrscheinlich ist das der gleiche Kamin, der noch 1926 auf dem Umbauplan des Schlosses zu sehen ist³². Dieses wie aus zwei Teilen bestehende Gebilde mit einem sich zeltförmig verengenden Oberteil ist typisch für den Historismus und seine aus der französischen Renaissance entlehnten Formen.

Die interessantesten und künstlerisch bedeutendsten Bestandteile waren zweifellos die Fenster mit Glasmalereien, die schon E. O. Schmidt als hervorragend bezeichnete. Sie wurden im Ersten Weltkriege zerstört, aber noch heute kann man diese dekorativen Kunstwerke des Historismus anhand von Fotografien analysieren³³.

Im unteren Teil der Fenster, die über die ganze zweistöckige Wand reichen, sieht man zwischen Weinreben und Greifenfiguren vier verschiedene Familienwappen in runden Medaillons. Im oberen Teil, über in jedem Fenster abgebildeten Männer- und Frauenfiguren, befindet sich eine heraldische Komposition mit dem Schoeppingschen und dem Heydenschen Wappen. Den Sinn der Malereien versteht man nur, wenn man die Geschichte der Familie Schoeppingk kennt. So erinnert das Heydensche Wappen mit der Aufschrift «Jost von der Heyden / 18. Juni 1862» daran, daß zu dem Datum vor 400 Jahren Bornsmünde seinen ersten Besitzer erhielt. Das linke Fenster mit dem Schoeppingschen Wappen und der Aufschrift «Johann Schoeppingk / 8. September 1899» ist der vierhundertjährigen Herrschaft der Schoeppingks gewidmet. Es ist nicht schwer, die auf den Fenstern abgebildeten Personen zu erkennen. So ist der auf dem rechten Fenster abgebildete Mann in Ordenstracht der Mannrichter Dietrich von Schoeppingk (1534–1606) und die Frau neben ihm seine Gemahlin Katharina. Die unter den beiden abgebildeten Wappen weisen auf die Abstammung Katharinas aus der Familie Grotthuß und darauf, daß Dietrichs Mutter der Familie Berg von Karmel entstammte. Das auf der linken Seite abgebildete Ehepaar ist Maria von Schoeppingk mit ihrem Mann Nikolaus von Brunnow. Im gleichen Sinn wie im anderen Fenster sind darunter die Wappen Brunnows und Drachenfels (die Mutter von Maria von Schoeppingk war eine geborene von Drachenfels) placiert.

Zum Unterschied von Dietrich Schoeppingk, der in der Familiengeschichte als Erbauer des ersten

Herrenhauses und wichtige Amtsperson des Herzogtums eingegangen ist, war Marias Rolle in Geschichte von Bornsmünde unbedeutend. Die Erklärung für die Wahl ihrer Darstellung war offenbar das Vorhandensein einer porträtähnlichen Vorlage – des von D. von Zeitz gemalten Epithaphs³⁴ maßgebend. Im Unterschied zum Bild des anderen Ehepaars, dem man die Nähe zu den Illustrationen der im 19. Jahrhundert verbreiteten Ritterromane anmerkt, kommt diesem Abbild der Wert eines echten Porträts zu. Die professionelle Ausführung der Glasmalereien kann man nicht anders als hervorragend bezeichnen. In Maßstab und Qualität ähnliche Fenster gibt es in keinem anderen Schloß Kurlands oder Livlands, und man kann sie nur mit den ungefähr zur gleichen Zeit entstandenen Fenstern der Kleinen Gilde in Riga vergleichen.

In der Beschreibung E. O. Schmidts ist unter anderen Kunstwerken auch das Porträt des 1868 verstorbenen Gutserben Alexis erwähnt, dessen selten schöne Gesichtszüge die Aufmerksamkeit des Historikers fesselten. Interessant ist, daß dies Gemälde bis zum heutigen Tag erhalten ist. Es befindet sich in Riga im Bestand des Museums für Ausländische Kunst³⁵ und gehört zu den wenigen noch in Lettland befindlichen Bornsmünder Kostbarkeiten. Der Schöpfer des Gemäldes ist der deutsche Künstler Gustav Richter (1823–1884). Es wurde 1864 in Berlin gemalt und 1971 restauriert.

Wenn auch Schmidt über die Ausstattung und Einrichtung der übrigen Zimmer des Schlosses schweigt, kann man sich doch eine gewisse Vorstellung darüber nach der 1915 angefertigten Inventarliste machen³⁶: diese wird eingeleitet durch die Beschreibung zweier Vorräume. Im ersten (es handelt sich wohl um einen Windfang im Risalit-teil) ist außer einem Paar Wandleuchten und einer Kleiderablage eine Venus-Statue erwähnt, im zweiten mehrere Mahagonistühle mit roten Plüschbezügen, ein großer Spiegel im Georges-Jacob-Stil, mehrere Lüster und Hirschgeweihe aus dem Gut Fockenhof (Bukaiši). Hier befanden sich auch Brustbilder des russischen Kaisers Alexanders I und seiner Gattin Elisabeth.

Im «Rittersaal» dominierten weiterhin Möbel im Georges-Jacob-Stil. Im Verzeichnis finden sich auch die bereits erwähnten Stühle im Stil des italienischen Manierismus sowie ein alter mit Holzschnitzereien verzierter Schrank aus Eichenholz, der mit 1685 datiert ist. Im Unterschied zu den übertrieben manieristischen Stilmöbeln war dieser barocke Schrank ein wertvolles Erinnerungsstück der Familie³⁷. Vom Meublement des Raumes sind noch vier geschnittene Eichenstühle im «Luther-Stil» und ein «alter mit Wappen und Porträts ausgenähter» Schirm aufgezählt. Den musealen Charakter des Saales zeigen

deutlich die hier aufgeführten Rüstungen, alte Waffen (darunter neun Schwerter), zwei auf Holzpostamenten aufgestellte Glocken, sechs Kanonenkugeln, zwölf mit Wappen geschmückte Teller und andere Andenken. Außerdem befanden sich im Raum neuzehn in Öl gemalte Porträts, 28 Porträts in kleinerem Format, zwei Ikonen und Otto von Schoeppings Marmorbüste. Zum Saal gehörig werden auch eine Schachtel mit Kostbarkeiten – Medaillen, Orden, Schachfiguren aus Elfenbein und andere Wertsachen erwähnt, deren Gesamtwert mit 1500 Rubeln angesetzt ist. (Zum Vergleich: Otto von Schoeppings Büste ist nur mit fünf Rubeln bewertet). Auch in den übrigen Zimmern des Schlosses überwiegen Mahagonimöbel.

An zeitgenössischen, aus dem 20. Jahrhundert stammenden Gegenständen nennt das Inventarverzeichnis ein Grammophon, einen Telefonapparat und drei Fahrräder. In vielen Räumen ist eine größere Anzahl der Ende des 19. Jahrhunderts in Mode gekommenen Fotografien erwähnt, die die einstmals verbreiteten Lithographien verdrängten.

Aus der Beschreibung kann man schließen, daß sich seit 1864 die Funktion einiger Räume geändert

47. att. Pieminekļis vācu karavīriem. 1927. gada foto

Abb. 47. Deutsches Kriegerdenkmal. Foto, 1927

hat. So sind im ersten Stock jetzt das sogenannte «Gartenzimmer», das Kabinett der Baronin, das Schlafzimmer mit Toilette, das Gastzimmer und der Speisesaal erwähnt. In der Aufzählung der Räume des zweiten Stockes, ähnlich wie im Verzeichnis von 1864, gibt es nur eine Numerierung der Räume. Nach der Möblierung zu schließen, bewohnten dieses Stockwerk Anfang des 20. Jahrhunderts hauptsächlich die Kinder und das Dienstpersonal.

Die Inventarbeschreibung von 1915, also während des Ersten Weltkrieges zusammengestellt, diente als Grundlage für die Eigentumsversicherung. Die Nützlichkeit dieses Dokuments erwies sich sehr schnell. Der Sturm des Krieges, der über Bornsmünde hinwegging, zerstörte und entleerte das Schloß und hinterließ als bittere Erinnerung einen Friedhof für gefallene deutsche Soldaten im entlegensten Winkel des Parkes. Schließt man nach einem Foto aus der Zeit, auf dem in den offenen Fenstern Menschen in Uniform, mit Verbänden versehen zu sehen sind, so muß das Schloß einige Zeit als deutsches Kriegslazarett gedient haben mit allen sich daraus ergebenden Folgen. Außerdem haben sich Zeugnisse erhalten, wonach Bermond-*T*-Truppen das Schloß «außerordentlich vandalistisch» ausgeraubt und die reichhaltige Bibliothek vernichtet hätten³⁸.

Nach der Agrarreform 1920 gelangte das Gutszentrum Bornsmünde in Staatsbesitz und in den nächsten Jahren hat sich niemand um das Schloß gekümmert. Noch in einem Dokument von 1924 heißt es lakonisch «beschädigt»³⁹. In einem weiteren Dokument ist zu lesen, daß das Schloß nach dem Kriege «verlassen und mit ausgeschlagenen Fenstern» dagestanden hätte⁴⁰. Erst im Februar 1926 wurde ein Plan für den Umbau des Bornsmünder Schlosses ausgearbeitet, der vorsah, das alte Gebäude für die Bedürfnisse einer Gartenbauschule auszubauen. Der Umbau änderte nicht viel am Äusseren des Schlosses – nur die großen gotischen Fenster in der Parkfassade verschwanden und das Schoeppingsche Wappen über dem Eingang wich einem dem Staatswappen Lettlands entlehnten Sonnen-Motiv.

Die meisten Veränderungen betrafen die Innenräume. Im zweiten Stock wurden mehrere Zwischenwände herausgerissen und ein Veranstaltungssaal geschaffen (die Bühne nahm den oberen Teil des ehemaligen «Rittersaales» ein). Im Turm und in den Endzimmern wurden Waschräume und Toiletten eingerichtet. Das Schloß verwandelte sich von einer vornehmen aristokratischen Residenz zu einem ausgesprochenen Nutzgebäude, dessen Charakteristikum jetzt Klassen- und Schlafräume für Jungen und Mädchen, Waschräume, Toiletten und andere für eine Schule notwendige Dinge bildeten.

Am 1. August 1927, als die Gartenbauschule «Ziedoni» feierlich eröffnet wurde, waren im Gebäude noch Parkettfußböden und achtzehn Kachelöfen⁴¹

erhalten, die offensichtlich aus der Gutszeit stammten. Aber jede weitere Renovierung (die größte 1937/38) verringerte die Zahl der ursprünglichen Elemente und verflachte das Interieur des Schlosses weiter.

Beschädigt auch im Zweiten Weltkrieg, erlebte das Gebäude seinen letzten großen Umbau um 1962, als es für die Bedürfnisse einer Tuberkulose-Fürsorgestelle hergerichtet wurde. Diesmal litten besonders die Fassaden. Um die Fenster zu erweitern, wurden riesige, dem Charakter des Gebäudes völlig unangemessene Fenster in die Mauern geschlagen. Auch der vom Zahn der Zeit beschädigte Stufengiebel über dem Eingang wurde vereinfacht, indem man ihn in einen nichtssagenden dreieckigen Giebel verwandelte. Abgeschafft wurden auch die das Dach zierenden gotischen Zinnen. Die Renovierung der Innenräume beseitigte die letzten Reste aus der Zeit des Gutes. Gänzlich ins Unpersönliche verändert, sind sie mehr einer Baracke ähnlich als ihrer neuen Funktion gerecht. In einem derart verhandelten Zustand befindet sich das Schloß auch heute noch. Während der Renovierung hat man im Bauschutt drei beschädigte Porträt-Miniaturen⁴² gefunden, sowie auch Fragmente der zerschlagenen Glasmalereien. Eine der Miniaturen mit dem Porträt von Otto Magnus von Schoeppingk ist mit der Jahreszahl 1822 datiert und von dem berühmten Miniaturenmalers Ernst Peter Rockstuhl (1764–1824) signiert.

Das Schloß Bornsmünde war, wie auch jedes andere Herrenhaus, nicht räumlich isoliert. Wenn auch die ursprüngliche Planung um das alte Wohnhaus heute nicht mehr zu rekonstruieren ist, so ist die Gesamtanlage des neuen Schlosses noch heute gut erkennbar. Indem man in der Nähe des Schlosses zwei ihm senkrecht zugeordnete Flügel erbaute, entstand ein eindrucksvoller Ehrenhof mit einem ovalen, von Steinpfosten und einem bogenförmigen Anfahrtsweg umgebenen Rasenplatz in der Mitte. Die beiden völlig gleichen Häuser hatten ursprünglich keinen Zwerchhaus und waren offensichtlich gleichzeitig mit dem neuen Schloß 1780 erbaut worden. Die Zwerchhäuser erhielten sie zusammen mit dem Schloßumbau Anfang des 19. Jahrhunderts, ihren eigenartig gebrochenen Abschluß aber zusammen mit der Gotisierung des Schlosses im Jahre 1880. Ein Foto von E. O. Schmidt zeigt, daß am Ende des 19. Jahrhunderts wenigstens eines der Häuser einen kleinen Balkon mit ausgesägtem Holzgelenk hatte, das sich den seinerzeit populären Vorbildern des «Schweizerhauses» annäherte. Auf dem Foto sieht man vertikale, die Fassade des Hauses unterteilende Elemente, offensichtlich nichts anderes als Bretter, an denen ein Gitter zum Emporranken des Weinlaubs befestigt ist. Ein anderes Foto zeigt, daß

der auf der Seite der Kurländischen Aa stehende Flügel am Anfang des 20. Jahrhunderts eine kleine Holzveranda erhalten hat. Weder Balkon noch Veranda sind erhalten, weswegen man den Ursprung der Gebäude umso besser nachempfinden kann – Architektur des 18. Jahrhunderts.

Wie die wenigen auf uns gekommenen Beschreibungen⁴³ von Bornsmünde bezeugen, haben die beiden den Hofe inrahmenden Gebäude zu verschiedenen Zeiten verschiedenen Zwecken gedient – hauptsächlich als Knechts- und Handwerkerwohnungen. Hier wohnten mitunter auch Gutswalter und Arrendatoren. Zu der dem Ganzen zugrunde liegenden symmetrischen Planungsidee gehörte auch der neben dem alten, 1590 erbauten Herrenhaus befindliche halbverfallene Pferdestall, dessen solide Dolomit-Ziegelmauern glauben lassen, daß auch dieses Gebäude spätestens im 18. Jahrhundert erbaut wurde; möglicherweise aber birgt er noch ältere Gebäudereste. In jedem Fall fügt sich dieses nicht nur gut in das neue Gebäudeschema ein, sondern, fast senkrecht zum alten Herrenhaus gestellt, könnte es auch zur ältesten Bebauung des Bornsmünder Gutes gehören. Möglicherweise wurde der Platz für das neue Schloß unter Berücksichtigung der Existenz der beiden alten Gebäude gewählt.

Zwischen beiden alten Gebäuden führte seinerzeit ein Weg zu einer Furt der Flusses. Ein anderer kleiner Weg führte an der Vorderseite des alten Herrenhauses vorbei zu einer Bootsanlegestelle, die Ende des 19. Jahrhunderts durch eine in die Erde eingegrabene Kanone⁴⁴ gekennzeichnet war.

Die übrigen Wirtschaftsgebäude mit dem hinter dem zur Kurländischen Aa gerichteten Bauten gelegenen Kuhstall und den direkt in der Nähe des Schlosses erbauten Treibhäusern bildeten eine freie asymmetrische Anlage; doch vom Hauptgebäude und Anpflanzungen verdeckt, beeinflusste das die symmetrische Komposition des Ganzen nicht wesentlich. Außerdem lag der größte Teil der Wirtschaftsgebäude schon an der Peripherie der Gebäudegruppe – auf der anderen Seite der Landstraße hinter den durch das Kautzeßflüßchen gebildeten Teichen. Durch Schmidts Beschreibungen wissen wir, daß dort, gegenüber dem Park, Ende des 19. Jahrhunderts sich auch die Gutswindmühle, der Krug und das alte Schulhaus befunden haben.

Mehr oder weniger dokumentarisches Wissen über das Wirtschaftsgebäude des Gutes gibt ausschließlich das schon früher erwähnte, 1864 aufgestellte Inventarverzeichnis des Gutes. Ohne das Schloß, die beiden symmetrischen Wohngebäude

48. att. Bornsmindes muižas centrs no putna lidojuma. 1967. gada aerofoto
Abb. 48. Das Gutshof Bornsmünde aus der Vogelschau. Luftfoto, 1967

49. att. Skats uz pili no parka. 20. gs. 30. gadu foto

Abb. 49. Die Parkfassade des Schlosses. 30-er J. des 20. Jh.

(die damals vom Gutsverwalter und Handwerkern bewohnt wurden) und die Kleete (das alte Wohnhaus) sind hier noch dreizehn andere weniger bekannte Bauten aufgezählt. Das waren: eine mit Ziegeln gedeckte Holzscheune auf Steinpfosten, eine zweite, ähnlich gebaute, Scheune mit Strohdach, ein Eiskeller, zwei Wohngebäude, von denen eines von Knechten bewohnt war, das zweite vom Viehpächter usw. Die meisten Häuser waren nicht allzu fest gebaut und befanden sich zum Zeitpunkt der Inventur nicht im Idealzustand. So war z. B. ein strohgedeckter Pferdestall «alt und halb verfallen», und der Zuchtviehstall wird als «halb eingestürzt» beschrieben. Auch mehrere Feldscheunen waren aus Brettern erbaut. An Steingebäuden erwähnt das Verzeichnis eine mit Dachziegeln gedeckte Schmiede und die Kalkbrennerei mit Scheune. Diese kleine Werkstätte befand sich nicht weit außerhalb des Gebäudekomplexes – am Rande der Landstraße, ungefähr einen halben Kilometer in Richtung Mitau entfernt. Zwischen der Straße und der Kurländische Aa sieht man noch heute Reste der Kalkbrennerei.

In dem im Februar 1921 für die Agrarreform aufgestellten Verzeichnis der Gutsgebäude⁴⁵ sind ohne das Schloß noch 25 verschiedene Gebäude aufgezählt: Wohnhäuser, Pferdeställe, Scheunen, Kuhställe, eine Schmiede, Kalkbrennerei u. a. Leider fehlt diesem Verzeichnis ein entsprechend numerierter Situationsplan. Dem Plan, der im gleichen Jahr 1921⁴⁶ gezeichnet wurde, war nur eine sehr oberflächliche Erläuterung beigegeben, in der nur die dem Schloß nächstgelegenen Gebäude angegeben waren. Das Resultat war, daß nirgendwo die Funktionen der auf der anderen Seite der Landstraße gelegenen Gebäude angegeben sind.

Die Wirtschaftsgebäude von Bornsmünde, von denen einige bis zum heutigen Tag erhalten sind, wurden zum größten Teil im 19. Jahrhundert errichtet. Jedes für sich genommen zeichnet sich nicht durch eine besondere Architektur aus, hat aber die alten Proportionen und einige charakteristische Details bewahrt, die noch heute, inmitten der neuen

Bebauung, als Zeugen der damaligen Zivilisation den Blick fesseln.

Außer der von Schmidt erwähnten Windmühle und der Kalkbrennerei hatte Bornsmünde keine größeren Fertigungsbetriebe. Neben der Landwirtschaft wurde nur Gartenbau betrieben, zu dem schon die geographische Lage im windgeschützten Urstromtal der Kurländischen Aa verlockte. Gegenüber dem Knechtshause ist heute noch eine nach Süden gerichtete Mauer zu sehen, die ebenso wie eine Mauer am Schloßpark auf ehemalige Treibhäuser hinweist. Auf alten Abbildungen sieht man gärtnerische Anpflanzungen auch zwischen dem Verwalterhaus und der Landstraße.

Die während der Agrarreform gegründete sogenannte «Liquidationsverwaltung» schrieb im Dezember 1924 über Bornsmünde: «Das Zentrum wird für eine ausgedehnte Gartenwirtschaft genutzt mit der Absicht, eine Gartenbauschule zu gründen»⁴⁷. Die Schule wurde, wie schon erwähnt, 1927 eröffnet. Sie umfaßte eine große Baumschule, Zierstrauch- und Rosenpflanzungen. In Treibhäusern und im Freien wurden Weinreben gezüchtet und ein großer Zwergobstbaumgarten wurde angelegt. Großen Wert legte die Schule auf Bienenzucht.

Während das Schloß Bornsmünde und die anderen Gutsgebäude sich durch die vielen Umbauten irgendwie unserer Zeit angeglichen haben, so hat der Park, der sich ungefähr einen halben Kilometer direkt am Fluß hinzieht, mit den Jahren ein immer altertümlicheres und romantischeres Aussehen angenommen⁴⁸. Verglichen mit anderen Parks in Lettland ist der von Bornsmünde mittelgroß, eher klein und am Süden recht schmal. Jedoch wurde er, ähnlich wie in Mesothien und anderen Landschaftsparks, mit Spazierwegen und sorgfältig geplanten Pflanzengruppen auf einem nicht allzu umfangreichen Territorium ausgestaltet und erreichte eine große landschaftliche Vielfalt mit weiten und schönen Ausblicken.

Über die Zeit der Anlage und die anfängliche Planung des Parks fehlen konkrete Hinweise, jedoch einige heute noch wahrnehmbare Baumreihen, die überhaupt nicht in das Koordinatensystem des heutigen Schlosses passen, lassen annehmen, daß dieser ältere Parkteil auf das alte Herrenhaus orientiert war und schon im 17. Jahrhundert angelegt wurde. Damals war der Park wohl mehr ein Obst- und Gemüsegarten zwischen Baumreihen und nahm nur einen Bruchteil des heutigen Territoriums ein. Das Gelände des alten Parks wurde später bebaut und verändert, indem man einen neuen Park anpflanzte, weswegen man über ihn vorläufig nur hypothetisch reden kann.

Im Plan von Bornsmünde sind deutlich zwei gerade Alleen verschiedener Länge zu erkennen, von

denen eine senkrecht zur Längsachse des Schlosses, beginnend neben dem Turm, auf den Rand der Landstrasse stößt. Die zweite, längere Allee beginnt an der Parkseite des Schlosses, entfernt sich in einem 45-gradigen Winkel davon direkt durch die Mitte des Parks. Am Abschluß vereinigt sich die erste Allee mit der zweiten durch eine zur letzteren senkrecht gelegene Querallee, wodurch in der Mitte ein ungefähr 0,5 ha großer dreieckiger Platz gebildet wird. Es ist möglich, daß die Querallee die ehemalige Grenze des Parks gewesen ist. Auf jeden Fall war diese Zone, die bis an die Fortsetzung der Grenze in nördlicher Richtung reichte, noch Anfang des 20. Jahrhunderts Gemüse- und Obstgarten.

Es ist nicht ausgeschlossen, daß der anfänglich mit vereinten Funktionen als Gemüse- und Lustgarten geplante Park nicht viel größer war und sich noch ungefähr 150 m in Richtung Bauske erstreckte. Das würde den plötzlichen und unmotivierten Schluß der langen Allee erklären, die in der Mitte des heutigen Parks in einen schmalen und gewundenen Weg übergeht.

Östlich, an der erwähnten Kreuzung, beginnt der Teil des Parks, den man ohne Einschränkung einen Landschaftspark nennen kann. Hier gab es verschlungene Spazierwege, von denen einige erhalten sind, von Büschen eingefasste große Baumgruppen und Lichtungen mit weitem Blick auf den Fluß und das am anderen Ufer liegende Jungfernhof (Jumpravmuiža). Das Netz der Pfade der Gesamtplanung war

verhältnismäßig einfach und nicht nur für Bornsmünde charakteristisch. Ein gewundener Weg, der nahe der Kreuzung der Alleen beginnt, führt in Richtung Bauske nicht weit vom Park an die Landstraße. Der Blick auf Gruppen von Roßkastanien, Linden und Pappeln, die jetzt verstreut auf einer Lichtung stehen, öffnete sich ehemals direkt von diesem Spazierweg aus. Der zweite, längere Pfad wand sich nahe am Ufer des Flusses entlang und teilte sich stellenweise in einen Parallelweg. Der Blick von hier aus geht in die Tiefe des Parks und auch über die Kurländische Aa, in deren ruhigem Wasser sich der ausgedehnte Park von Jungfernhof spiegelt und an deren steilem Ufer eine künstliche Ruine steht. Interessant ist, daß in dem 1884 gezeichneten Plan⁴⁹ des Parks an dessen verengtem östlichen Ende am Flußufer auf einem kleinen Landstück mehrere kleine parallele Wege zusammentreffen, die offensichtlich zu drei auf verschiedenen Ebenen angelegten Terrassen führten. Wahrscheinlich ist ein Teil des Ufers in den letzten hundert Jahren abgestürzt, so daß auch diese mehrstufigen Pfade verloren gingen.

Zwischen beiden in Längsrichtung durch den Park verlaufenden Wegen befand sich eine Reihe kleinerer Pfade, die, stellenweise sich kreuzend und wieder vereinigend, dem Parkbesucher einen vielfältigen und abwechslungsreichen Eindruck vermittelten.

Als Eigenheit des Bornsmünder Parkes muß man die schlechte visuelle Verbindung zum Schloß

50. att. Ekskursanti Bornsmindes parkā, 1936. gada foto

Abb. 50. Ausflüger im Park Bornsmünde. Foto, 1936

werten. In dessen Nähe gibt es nicht einen einzigen Punkt, von dem aus sich eine perspektivische Sicht auf den Park eröffnet hätte. Auch das Schloß stellt sich nicht als die Landschaft beherrschend dar, sondern zeigt sich plötzlich durch die in seiner Nähe stehenden Bäume. Es ist schwer zu beurteilen, ob die Bäume durch Zufall so nahe am Schloß gepflanzt wurden. Jedenfalls hat diese Anlage dem Bornsmünder Park einen eigenen romantischen Ausdruck verliehen, der in Übereinstimmung mit der Neugotik des Schlosses steht.

Den jetzigen Charakter eines Landschaftsparks bekam er bereits am Anfang des 19. Jahrhunderts, als in der Gartenbaukunst Lettlands eine romantische Ästhetik die Parkgestaltung beherrschte. Jedoch auch dann, als der Park noch kleiner war, wurden große Pflanzungen angelegt, wie es aus dem Plan von 1884 hervorgeht.

In der Matrikel⁵⁰ der Bausker deutschen Gemeinde haben sich Nachrichten über mehrere Gärtner von Bornsmünde erhalten, von denen zumindest ein Teil mit der Anlage des Parkes und seiner Pflege zu tun hatte. So wird 1805 der Gärtner Willström erwähnt, 1807 und 1808 Andreas Weismantel, 1820, 1829 und 1832 der Gärtner Hirschwald.

Wertvolle Informationen geben auch die Beschreibungen E. O. Schmidts. Dieser hat eine üppige Lindenallee erwähnt, die, schräg durch den Park verlaufend, an der Parkseite des Schlosses endet und

noch heute ihre beherrschende Rolle unter den vielen Queralleen und dem Netz der kleinen Wege bewahrt hat. Nicht weit vom Schloß, am Rand der Allee, befand sich ein Teich mit mehreren pilzförmigen Erholungsplätzen (Bänkchen) und einer Statue. In ihrer Nähe war ein kleiner grasbewachsener Hügel mit einer schönen Laube und am Ende der Allee befand sich ein großer Pavillon in chinesischem Stil, geschmückt mit chinesischen Inschriften. Weder der Pavillon noch die Bänke und Lauben sind erhalten, sie sind nur auf einigen Fotografien zu sehen. Am Ende des Parkes finden wir die traurigen Hinterlassenschaften des Ersten Weltkriegs: Gräber gefallener deutscher Soldaten, einige in Beton gegossene Kreuze und eine Denkmalsruine.

Schon Schmidt erwähnt als schönsten Platz des Parkes den Spazierweg am steilen Ufer des Flusses, wo der Blick sowohl auf die hier herabgestürzten Dolomitblöcke fällt als auch auf das dunkle Wasser und am anderen Ufer auf den Park von Jungfernhof. Eine alte Sage berichtet, daß in Jungfernhof einst ein Frauenkloster gewesen wäre, dessen Friedhof sich am diesseitigen Ufer, also auf dem Gelände des Bornsmünder Parkes, befunden hätte. Diese Stelle dürfte nicht beackert werden, denn jeder der das täte, würde bald sterben. In der Schoeppingschen Familie hat sich eine Geschichte erhalten, die das zu bestätigen scheint. Im Jahre 1805 hatte der damalige Gutsbesitzer beschlossen, das Gelände des Friedhofs umzugraben. Als sämtliche Gutsleute sich weigerten, griff der Schwager des Besitzers, Graf Otto Stackelberg, zum Pflug. Im nächsten Winter starb er⁵¹.

Sagen und Erzählungen in Verbindung mit dem alten Friedhof sind offenbar nicht ohne Grund gewesen. Schon in früheren Jahrhunderten machte man hier viele Funde und 1939 und auch in den fünfziger und sechziger Jahren durchgeführte archäologische Grabungen bestätigten, daß sich hier ein großes semgallisches Gräberfeld der späten Bronze- und frühen Eisenzeit befand⁵².

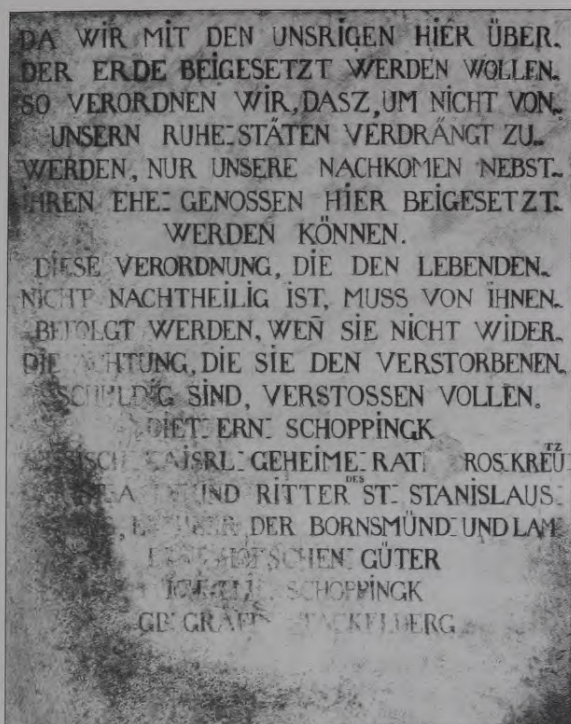
Schon Ende des 19. Jahrhunderts war der Bornsmünder Park ein beliebter Veranstaltungsort der Bewohner von Bauske und Umgebung gewesen. Im Sommer 1892 besuchte der später sehr bekannt gewordene Autor von «Staburaga bērni» («Kinder von Staburags») der Schriftsteller Valdis (Voldemārs Zālītis) auf einer Reise durch Kurland einen durch die Anwesenheit des Gouverneurs geehrten Ball. Seine lange und ironische Beschreibung⁵³ ist dem mäßigen Spiel des Orchesters und verschiedenen Kuriositäten (z. B. dem Zusammenbrechen der improvisierten Bühne unter dem Gewicht des Chors der Jugendlichen) gewidmet, ohne ein Wort über den Park zu verlieren.

Man kann daraus folgern, daß der Park schon damals verhältnismäßig freien Zugang für ein größeres Publikum bot. Die Grenze, hinter der die

51. att. Bornsmindes parka ainava. 1993. gada foto

Abb. 51. Parkansicht. Foto, 1993

52. att. Uzraksta plāksne kapličas iekšpusē. 1992. gada foto
Abb. 52. Inschrift im Inneren des Mausoleums. Foto, 1992

Anwesenheit von Fremden nicht mehr erwünscht war, ging über die Querallee auf die lange Allee zu, wo ein verschließbares eisernes Pfortchen sie bezeichnete. Die gemauerten Pfosten dieser Pforte sieht man auf mehreren Fotografien. Später, wie ein Foto aus dem Jahr 1936 zeigt, auf dem sich eine Gruppe von Ausflüglern verewigt hat, sind auf die Pfosten die uns wohl bekannten Löwenfiguren vom Schloßeingang gesetzt worden.

Ein ähnliches Pfortchen befand sich am Ende der Querallee an der Landstraße. Noch lange nach dem Zweiten Weltkrieg lag hier ein Teil des metallenen Parkzauns, angefertigt Anfang des 19. Jahrhunderts. Der untere Teil des Zaunes aus Gußeisen glich dem Balkongeländer des Schlosses nach dem Umbau von Poncini. Dem Zaun angepaßt, war das Oberteil des Geländers mit einer Reihe von schmiedeeisernen Spitzen vervollständigt worden.

Zu den Sehenswürdigkeiten des Bornsmünder Parks gehört auch der in der Nähe des Schlosses befindliche kleine Springbrunnen, der sprudelte, obwohl er sich 20 Fuß über dem Wasserspiegel der nahen Kurländischen Aa befand. Der Springbrunnen erhielt nämlich sein Wasser von den höher liegenden Teichen durch einen unterirdischen Zufluß. Dieser steinerne Springbrunnen, von dessen oberer kelchartigen Schale das Wasser in das untere, flache Becken fiel, von wo es durch Löwenmasken herausströmte, sprudelte noch lange nach dem Zweiten Weltkrieg⁵⁴.

Im Bausker Museum für Heimatkunde und Kunst ist eine interessante Postkarte aus der Zeit des Ersten Weltkrieges erhalten⁵⁵, auf der man den

Springbrunnen in eine riesige Eisfigur verwandelt sieht. Dieses Naturwunder soll sich im Januar 1917 bei 35 Grad Frost ereignet haben.

Man sollte auch nicht die Anpflanzungen im Schloßhof vergessen, die auf dem mit Steinpfosten und Stangen begrenzten Hofrondell angelegt waren. Der große Kreis, den sechs radiale Pfade kreuzten, war eine Zeitlang sogar mit Rosen bepflanzt. Später war die Bepflanzung einfacher. Als einziger Schmuck in der Mitte der geschorenen Rasenfläche befand sich ein schönes Beet. Im Sommer wurden die Pflanzungen sehr schön durch immergrüne Topfgewächse aus der Orangerie ergänzt.

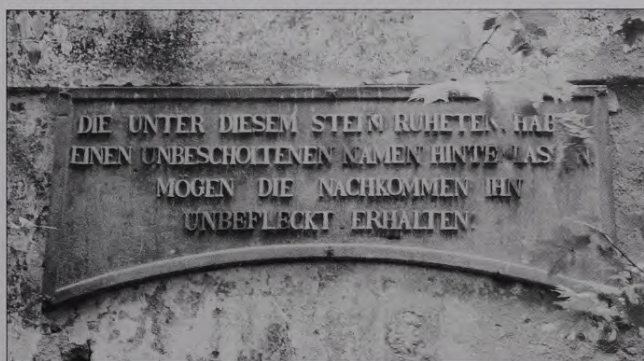
Auf einer von Schmidt Ende des 19. Jahrhunderts aufgenommenen Fotografie sieht man im Schloßhof die von ihm beschriebene verdorrte riesige Linde, auf deren Wipfel sich immer ein Storchennest befand. Die Vögel nisteten hier gern und auf mehreren Fotos sieht man sie auch auf dem Schloßdach.

Das Bild von Bornsmünde wäre nicht vollständig ohne die Erwähnung der Familiengruft der von Schoeppingks, die ungefähr einen Kilometer vom Schloß entfernt auf dem Friedhof von Priedītes liegt. Sie gehört zwar nicht zum eigentlichen Gutshof, ist aber eine der am besten erhaltenen Stätten der Erinnerung an das Geschlecht.

Das eindrucksvolle rechteckige Gebäude im Empire-Stil, das ein flaches Satteldach deckt, entspricht völlig der Jahreszahl «1810» auf der Fassade. Die gelb gestrichenen Mauern, von deren Grund sich die weißen Eckquadern und Gesimse abheben, rufen Erinnerungen an das Schloß, wie es bis 1880 aussah, wach und führen zu dem Gedanken, daß P. Poncini auch der Architekt des Mausoleums war.

An beiden Seitenfassaden des Mausoleums ist als Gliederungsmotiv ein massiver Halbbogen benutzt. Auf der dem Gutszentrum zugewandten Seite ist eine breite zweiflügelige Tür eingebaut, und auf der anderen Seite ist die schon erwähnte Grabtafel der Katharina von Grotthuß und Dietrich von Schoeppingk eingemauert. Letztere wurde 1812 von der

53. att. Uzraksts kapličas aizmugures fasādē. 1992. gada foto
Abb. 53. Inschrift auf Rückwand des Mausoleums. Foto, 1992

54. att. Šepingu dzimtas kapliča Priedišu kapos. 20. gs. 30. gadu foto

Abb. 54. Das Mausoleum der Familie von Schoepfing auf dem Friedhof Priedītes. Foto, 30–er J. des 20. Jh.

Bausker Heiligengeistkirche hierher überführt. Die mit Rollwerkornament, Evangelistensymbolen und Familienwappen reichgeschmückte Tafel wurde nach 1592 geschaffen und ist eines der am besten erhaltenen Kunstdenkmäler dieser Art in Lettland.

In die der Friedhofspforte zugewandte Längsfassade des Mausoleums ist eine weiße Marmortafel in einen Sandsteinrahmen eingelassen, die dem Andenken der 1850 verstorbenen Dorothea von Schoepfing gewidmet ist. Die Verstorbene ist neben dem Mausoleum beerdigt, und ihr Grab war früher mit einem schönen, auf alten Fotos sichtbaren Metallzaun eingegrenzt.

Im Inneren des Mausoleums sind an der Südwand fünf mit flachen Gewölben gedeckte Grabkammern eingebaut, deren Fassaden zugemauert und glatt beworfen sind. Darüber sind Holzgestelle gesetzt mit Spuren von Halterungen für Regale, so daß man annehmen kann, daß hier Särge von Verstorbenen gestanden haben. Diese Holzkonstruktion hat sich allerdings nicht bis heute erhalten. Aufgebrochen und ausgeraubt sind auch fast alle vermauerten Grabstätten.

Wer und wieviele von der Familie von Schoepfing hier ihre letzte Ruhe gefunden haben, ist nicht bekannt. Wahrscheinlich wurde hier zuerst die Asche von Dietrich Ernst von Schoepfings Eltern und seines minderjährig verstorbenen Sohnes Konstantin beigesetzt, die er zusammen mit der alten Grabtafel

55. att. Kapličas iekšskats. 1992. gada foto

Abb. 55. Innenansicht des Mausoleums. Foto, 1992

aus der Heiligengeistkirche überführen ließ. In den beiden übrigen Nischen liegen wahrscheinlich die sterblichen Überreste von Dietrich Ernst und seiner Frau Elisabeth. Sicher ist hier auch ihr im Jahre 1855 verstorbener Sohn Friedrich Magnus beigesetzt, dessen Frau neben dem Mausoleum liegt. 1882 waren hier schon elf Familienmitglieder beerdigt⁵⁶.

Welche Bedeutung alle mit dem Tode zusammenhängenden Erscheinungen für den Erbauer dieses Mausoleums hatten, bezeugt eine an der südlichen Innenwand angebrachte Tafel mit einer langen Inschrift.

Mehrere Quellen erwähnen, daß der Priedītes-Friedhof schon früher der Begräbnisplatz der von Schoepfings gewesen sei und daß sich hier vielleicht eine Kapelle befunden habe. Das ist ausgeschlossen, denn alle Schoepfings sind bis zur Errichtung des Mausoleums in der Bausker Kirche begraben worden. Auch für die zweite Behauptung gibt es keine Belege.

Die Reise durch die Vergangenheit endet im heutigen Ziedoņi im Ungewissen. Das Schloß ist völlig verlassen, nachdem die Tuberkuloseklinik geschlossen wurde. Völlige Ungewißheit besteht auch über die Zukunft der übrigen ehemaligen Gutsgebäude. Niemand kann heute wissen, ob das Schloß weiter dem Verfall überlassen bleibt oder ob es in der Zukunft wieder eine angemessene Verwendung finden wird.

Anmerkungen und Erklärungen

- 1 Bornsmünde. Fief de la famille Schoepping depuis 1499. – Berlin, 1882. – Einlage nach S. 40. Neben allgemeinen Betrachtungen über die Geschichte kurländischer Güter ist das Buch eine der wichtigsten Quellen für die Geschichte Bornsmündes. Zitiert: Bornsmünde...
- 2 Diese Version berichtete der Genealoge M. Katin-Jarzew, Moskau, der die Geschichte der Schoeppings erforscht hat. Die Materialien hierzu befinden sich im Wissenschaftlichen Archiv des Schloßmuseums Rundāle in dem Konvolut des Gutes Bornsmünde (zitiert: WA SMR). Für diesen Hinweis sowie auch für die Information über die Schicksale der letzten Besitzer des Gutes Bornsmünde bedankt sich der Autor bei M. Katin-Jarzew.
- 3 Diese Ansicht wird vertreten in: Kurland und seine Ritterschaft. – Pfaffenhofen/Ilm, 1971. – S. 454, sowie auch in: *Glazenapp P. von* Baltisches Wappenbuch. – Alling, 1980. – S. 67. In der Beschreibung von F. Freitag von Loringhoven, veröffentlicht in den Baltischen Familiengeschichtlichen Mitteilungen 2. (12.) Jg., N 1, Febr. 1952, wird eine andere Version angegeben. Hiernach wäre das Geschlecht Schoeppingk ursprünglich ritterlich gewesen, aber allmählich bürgerlich geworden, als sich um das Schloß eine stadrtartige Siedlung entwickelt habe. Das Wappen der Schoeppings wird mit der Entstehung aus einem sogenannten Hauszeichen erklärt.
- 4 In einigen Quellen ist die Ankunft Johann Schoeppings in Kurland fehlerhaft angegeben. z. B. in der der Geschichte Bornsmündes gewidmeten Handschrift von Emil Oskar Schmidt im Historischen Museum Lettlands (Latvijas Vēstures muzejs), Wissenschaftliches Archiv der Historischen Abt. (Inv. Nr. VN 12441/21 XIII, S. 73), zitiert als: *Schmidt E. O.* Bornsmünde..., ist 1638 als Jahr seines Eintreffens angegeben, aber bereits in der zitierten genealogischen Tafel (Bornsmünde..., Einlage nach S. 40) ist 1599 angegeben. Letzteres ist offensichtlich ein Druckfehler und als Ankunftsjahr ist 1499 anzunehmen.
- 5 Nationalbibliothek Lettlands (Latvijas Nacionālā bibliotēka) Abt. seltener Bücher und Manuskripte, Sammlung G. Melderis.
- 6 Mehr über dieses Kunstwerk siehe in: *Rudovska O.* Antīks erota torss Jelgavas muzejā // *Senatne un Māksla.* – 1937. – IV. – S. 175–193.
- 7 Die Information stammt von M. Katin-Jarzew, Moskau.
- 8 Bornsmünde..., die Einlage ist nicht numeriert.
- 9 *Kröger A.* Verkehrs- und Adreßbuch der baltischen Provinzen. – Riga 1892. – Bd 2: Kurländisches Verkehrs- und Adreßbuch für 1892/93. – S. 18.
- 10 *Richter A.* Baltische Verkehrs- und Adreßbücher. – Riga, 1912. – Bd 2: Kurland. – S. 228.
- 11 Staatliches Historisches Archiv Lettlands (SHAL, Latvijas Valsts vēstures arhīvs) Bestand 1679, Findbuch 79, Sache 25, Blatt 6. Das Gesuch im Namen des Gutsbesitzers hatte der Verwalter A. Ilziņš geschrieben.
- 12 Ebenda. – B. 63.
- 13 Bornsmünde... – Abschn. 15.
- 14 In verschiedenen Quellen, darunter im Buch «Bornsmünde...», Abschn. 15, steht, daß die Schweden das alte Herrenhaus schon im Jahre 1602 abgebrannt hätten. Es scheint, daß das Gebäude nur einmal vernichtet wurde – 1701 – und daß diese Tatsache aus Versehen um 100 Jahre zurückverlegt wurde.
- 15 Archiv der Staatlichen Kulturdenkmalsschutzinspektion (Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Zinātniskās dokumentācijas centrs), Konvolut Bornsmünde.
- 16 *Lancmanis I.* Gadsimtu arhitektūra Ziedoņos (Architektur der Jahrhunderte in Ziedoņi) // *Komunisma Ceļš.* – 1982, 9. Dec.
- 17 Diese Datierung befindet sich in: *Klopmann F. von* Kurländische Güter-Chroniken. – Mitau, 1856. – Bd 1. – S. 151 (zitiert: *Klopmann F. von ...*) und wiederholt sich in: *Schmidt E. O.* Bornsmünde, Hdschr. – S. 73.
- 18 *Klopmann F. von...* – S. 151.
- 19 Ebenda, Fußnote.
- 20 Bildarchiv Foto Marburg (Fotoarchiv des Kunstgeschichtlichen Instituts der Philipps-Universität Marburg), Inv. Nr. 1.277.288. und 1.277.289.
- 21 Lettische Nationalbibliothek, Abt. seltener Bücher und Manuskripte, Inv. Nr. Rx 112, 3, 6.
- 22 SHAL, B. 581, F. 1, S. 246, 249.
- 23 SHAL, B. 2718, F. 1, S. 12, Bl. 48–52.
- 24 SHAL, B. 586, F. 3, S. 1702, Bl. 70–80.
- 25 Bildarchiv Foto Marburg, Inv. Nr. 1.278.102. und 1.278.103.
- 26 *Pirang H.* Das baltische Herrenhaus. – Riga, 1930. – T. 3. – S. 12.
- 27 *Vanags K.* Celvedis pa dzimto zemi (Wegweiser durch die Heimat). – Riga, 1939. – S. 47; *Zilgalvis J.* Latvijas lauku centri 19. gadsimtā (Die ländlichen Zentren Lettlands im 19. Jahrhundert) // *Literatūra un Māksla.* – 1984. – 21. Dec.; *Zilgalvis J.* Romantisma perioda celtnes Latvijas laukos (Bauten der romantischen Periode auf dem Lande in Lettland) // *ACD.* – Riga, 1986. – S. 37.
- 28 Bornsmünde... Abschn. 30.
- 29 Die Beschreibung des Rittersaales finden wir sowohl in der Publikation von E. O. Schmidt: Bornsmünde // *Allgemeine Sport-Zeitung.* – 1900. – S. 334 als auch in seiner Handschrift (*Schmidt E. O.*: Bornsmünde, handschriftlich).
- 30 Beschreibung und Abbildung der Glocke in einer mit 1856 datierten Handschrift «Nachrichten über die in Bornsmünde befindliche Glocke» (SHAL, B. 2718, F. 1, S. 10, Bl. 1–3), im Buch «Bornsmünde...», Abschn. 12, Pl. C. und auch im: *Campe P.* Die Kirchenglocken Lettlands von ältester Zeit an bis zum Jahre 1860 und ihre Giesser, in: Latvijas Universitātes raksti, Arhitektūras fakultātes sērija I 1. – Riga, 1930. Dietrich von Schoeppings 1698 im Schloßgarten vergrabene Glocke wurde am 5. September 1773 zufällig gefunden. Verschiedene Autoren haben unterschiedliche Jahre für den Guß der Glocke abgelesen, die Jahre 1517, 1554 als auch 1557 angehend. Nach der Zeichnung zu schliessen, scheint letzteres das richtige zu sein, das auch der anderen bekannten Arbeit dieses Meisters zeitlich am nächsten steht, nämlich der 1556 zusammen mit B. Alten gegossenen Glocke des Rigaer Doms. Dieses Datum steht jedoch in einem nicht erklärbaren Widerspruch zur Lebenszeit Johann Schoeppings, des Stifters.
- 31 Das Negative befindet sich in der Negativ-Sammlung der Denkmals-Verwaltung im Historischen Museum Lettlands (Inv. Nr. 39.839).
- 32 SHAL, B. 4038, F. 11, S. 34.
- 33 Die Negative befinden sich in der Negativ-Sammlung der Denkmals-Verwaltung im Historischen Museum Lettlands (Inv. Nr. 39.837 und 39.838). Die Negative waren nicht identifiziert und verbargen sich unter der Bezeichnung «Kirchenglasmalereien mit Abbildungen livländischer Ritter von 1802».
- 34 Dieses Epitaph wurde zusammen mit anderen Epitaphen der Bausker Heiligengeistkirche auf Veranlassung des Pastors der deutschen Gemeinde R. B. Stavenhagen 1904 demontiert. Das Gemälde wurde zerstört, Fragmente des Rahmens befinden sich im Museum des Schloßes Rundāle.
- 35 Inv. Nr. AMM-852. Interessanterweise befand sich das Gemälde früher in einem anderen Schoeppingschen Besitz, Schloß Grünhof (Zālenieki), wo es 1866 der Kunsthistoriker J. Döring beschrieben hat (SHAL, B. 5759, F. 2., S. 1123/15, Bl. 47).
- 36 SHAL, B. 2718, F. 1, S. 12, Bl. 139–149.
- 37 Eine Beschreibung des Schrankes befindet sich auch im Buch «Bornsmünde...», Abschn. 19. Daher wissen wir, daß

das Innere des Schrankes mit Ölfarbe hellblau gestrichen war und, eingerahmt von Arabesken, folgende Inschrift enthielt: «Befehl dem Herren deine Wege und hoffe auf ihn, er wird alles wohl machen.» Die Aussenseite der Tür schmückten zwei zinnerne Tafeln mit dem Schoeppingschen und dem Foelkersahmschen Wappen.

- 38 Archiv der Staatlichen Kulturdenkmalsschutzinspektion.
- 39 SHAL, B. 3723, F. 1, S. 923, Bl. 22.
- 40 SHAL, B. 1677, F. 14, S. 1441, Bl. 61.
- 41 SHAL, B. 1679, F. 3, S. 62, Bl. 6.
- 42 Inv. Nr. RPM 1895, RPM 1896 und RPM 1899. Die Miniaturen sind auf Elfenbein und Glas gemalt und stellen zwei Männer und eine Frau dar.
- 43 Das einzige bislang entdeckte Dokument aus der Gutszeit, das die Wirtschaftsgebäude von Bornsmünde aufzählt, ist die Inventarliste von 1864 (SHAL, B. 586, F. 3, S. 1702, Bl. 70–71), jedoch vermitteln auch die im Rahmen der Agrarreform zusammengestellten Beschreibungen eine Vorstellung von diesen Gebäuden: Februar 1921 (SHAL, B. 1677, F. 14, S. 1441, Bl. 60), Oktober 1921 (SHAL, B. 1679, F. 172, S. 108, Bl. 5) und 1927 (SHAL, B. 1679, F. 3, S. 62).
- 44 Das erwähnt E. O. Schmidt in seiner Handschrift «Bornsmünde».
- 45 SHAL, B. 1677, F. 14, S. 1441, Bl. 60.
- 46 SHAL, B. 1679, F. 172, S. 108, Bl. 5.
- 47 SHAL, B. 3723, F. 1, S. 923, Bl. 22.
- 48 Für die Beschreibung des Parks wurden die auf Bestellung des Schloßmuseums Rundāle ausgefertigten Materialien der Parkspezialistin I. Janele benutzt (WA SMR, Konvolut Bornsmünde).
- 49 SHAL, B. 2718, F. 1, S. 12, Bl. 137.
- 50 SHAL, B. 235, F. 5, S. 45, Bl. 19–168.
- 51 Diese Sage erzählt E. O. Schmidt in «Bornsmünde», S. 334.
- 52 Über die Funde im Bornsmünder Park wurde bereits im 19. Jh. in der archäologischen Literatur berichtet: *Kruse Fr.* Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der christlichen Religion in den kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements. – Dorpat, 1842. – S. 26; *Kruse Fr.* Russische Alterthümer. – Dorpat-Leipzig, 1844. – XIV u. – S. 30; *Wiberg E. F.* Der Einfluß der klassischen Völker auf den Norden durch den Handelsverkehr., Hamburg, 1867. – VIII u. – S. 136. Zeichnungen von in Bornsmünde entdeckten römischen Münzen-Depositen (2.–4. Jh. n. Chr.) und anderen Artefakten wurden publiziert im Buch «Bornsmünde...». Die Ergebnisse der Ausgrabungen von 1939 wurden in der Schrift von V. Ginters «Kādas nezināmas senas kultūras pēdas Lielupes krastos» (Spuren einer unbekannten alten Kultur am Ufer der Lielupe) in: *Senatne un Māksla*. – 1940, N 1. – S. 65–86 veröffentlicht. Der Bornsmünder Fundplatz mit dem Namen «Ziedoņu apmetne und Ziedonskolas senkapi» (Lagerstätte von Ziedoņi und frühgeschichtlicher Friedhof von Ziedonskola) wurde nach der Denkmals-Klassifikation der ehemaligen Sowjetunion als bedeutendes archäologisches Denkmal anerkannt. (Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu saraksts. – Rīga, 1984. – S. 38 (Verzeichnis der Geschichts- und Kulturdenkmäler der Lettischen SSR)).
- 53 *Valdis Kurzemē*. (In Kurland). – Rīga, 1928. – S. 62.
- 54 Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1884. – Mitau, 1885. – S. 39.
- 55 Die Postkarte befindet sich im Museum für Heimatkunde und Kunst in Bauska, Inv. Nr. BNM-723, 724.
- 56 Bornsmünde..., Abschn. 34.

Abbildungsnachweis

Foto

- Fotograf I. Lūsis (Negative im Schloßmuseum Rundāle): 1, 3, 26, 29, 30, 36, 38, 39, 45, 51, 52, 53, 55.
 Archiv des Schloßmuseums Rundāle: 2, 10, 19, 28, 33.
 Negativ-Sammlung der Denkmal-Verwaltung im Historischen Museum Lettlands: 18, 21, 22, 24, 25, 46.
 Staatliches Historisches Archiv Lettlands: 31.
 Staatsbetrieb «Meliorprojekts»: 48.
 Museum für Heimatkunde und Kunst in Bauska: 37, 42, 47.
 Bildarchiv Foto Marburg im Kunstgeschichtlichen Institut der Philipp-Universität Marburg: 7, 15, 16, 17, 43, 44.
 Sammlung J. Zivarts in Eckau: 27.
 Sammlung P. Saulitis in Bauska: 49, 50.
 Herder-Institut Marburg: 12, 34, 54.
 Nationalbibliothek Lettlands Abt. seltener Bücher und Manuskripte: 6.
 Archiv der Staatlichen Kulturdenkmalsschutzinspektion: 35, 41.

Foto von der Originalen im

- Schloßmuseum Rundāle: 9.
 Museum für Ausländische Kunst Lettlands: 23.
 Museum Narodowe in Poznań (Poland): 13.

Reproduktionen

- Neimbits, J. E., Wappenbuch des Curländischen Adels. – Mitau, 1793. – S. 36: 5.
 Kurland und seine Ritterschaft. – Pfaffenhofen / Ilm, 1971. – S. 195: 4.
 Bornsmünde. Fief de la famille Schoepping depuis 1499. – Berlin, 1882: 8, 11, 40.

- Situationsplan, Fassadenschemen und Plan von I. Lūse: 14, 20, 32.

Bornsminde Estate

The centre of Bornsminde (Bornsmünde) estate, that in 1925 was renamed Ziedoni, is situated nearly the old road to Jelgava (Mitau) seven kilometres from Bauska. Where the Lielupe River suddenly takes a sharp turn to the right, interrupting its serene flow, picturesque dolomite rocks are revealed and from afar a cluster of ancient trees and the pinnacle of the former Bornsminde manor house amidst them is visible.

Bornsminde is one of the rare estates in Latvia that has belonged to one family for more than four centuries. From the end of the fifteenth century to the land reform in Latvia in 1920, it was the property of the Schoepping family. The first leaseholder of Bornsminde since 1562 was Jost von der Heyden but in 1499 it was appropriated by Johann op dem Hamme known as Schoepping who had arrived from Westfalia. After his death the estate was inherited by his son Johann Dietrich who enlarged the estate by adding a number of territories. Dietrich von Schoepping (1543–1606), the magistrate of Zemgale and inspector of churches was the next owner of the estate. In his time the first stone manor was built in Bornsminde in 1590. For eleven generations the Schoeppings inherited the estate from father to son in a straight line till the end of the nineteenth century. The sixth owner of the estate – Dietrich Johann (1642–1710) deserves particular attention. He was a captain of the Polish army and in his time the Swedish army burnt down the manor house. Friedrich Wilhelm (1709–1788), the eighth owner, should be mentioned as a politician. He was the magistrate of Jelgava and a hostile political opponent to Duke Ernst Johann Biron. The ninth owner of the estate – Dietrich Ernst (1749–1818) was well known for his titles and posts. He was the head of Bauska district, the deputy head of Tukums district, Chairman of Landtag (Landmarschall) of Courland and later the secret counsellor of Russia. It was Dietrich Ernst von Schoepping who founded the fideicommissum of Bornsminde in 1816, so the estate could belong to the family for the following hundred years.

Friedrich Magnus (1779–1855), the son of the above mentioned lord still enlarged his property creating the entailed estate of Bornsminde-Greizdarbe (Greysersdorff). In 1864 after the death of minor Alexis von Schoepping, Bornsminde was inherited by his grandfather's brother Otto von Schoepping. He was the major general of the Russian army and aide-de-camp of the Russian Tsar. After his death in 1874 he was succeeded by his son Dmitri (1823–1896). The last owner of Bornsminde was Vladimir Schoepping (since 1896). This family branch had accepted the Russian Orthodox faith and highly respected the estate. In 1882 the family published in Berlin an illustrated book on the history of Bornsminde. In 1920 the estate was alienated and in 1927 Ziedoni gardening school was opened on its premises. For the last thirty years the manor served as a tuberculosis hospital but since 1990 it stays deserted.

In the course of its long history an impressive architectural ensemble has been created. The most interesting building in Bornsminde is the so-called old manor house, constructed in 1590. It is one of the earliest examples of an unfortified manor in Courland. The walls of the massive one-storey building once had a plaster decoration in mannerism style, but the roof ridges had beautiful interlaced weather-vanes bearing the coat of arms and initials of the owners. According to evidences, the interior of the building was decorated with polychrome murals. After the fire of 1701 the manor house was rebuilt and in the middle of the eighteenth century used as a storehouse and later as a granary. Despite the many reconstruction works, the building has survived till nowadays.

The new manor house was built in Bornsminde in the 60-ies of the 18th century. This one-storey house with a wide mezzanine and a huge mansard roof was a typical example of the eighteenth century Courland estate architecture and is of particular interest due to its notable size. In 1805–1806 the manor house was rebuilt after the design and under the supervision of the Italian architect

Pietro Poncini. The building received its second floor, in late neo-classicism represented by rustication of the facade, semicircular windows and the triangle-shaped pediment. The appearance of the manor house changed once again in 1880 when it was rebuilt in the Neo-Gothic Tudor style fashionable at that time. A square-shaped tower was attached to the south-west wing and the building was supplemented by a notched parapet and other decorative elements including two enormous stained-glass windows in the shape of a pointed arch facing the park. In this aspect the manor has survived till nowadays, although it has been significantly reshaped.

Almost nothing is known about the interiors at the beginning of the eighteenth and the nineteenth centuries, but they were, presumably, simple. The large hall, the height of two floors, was constructed in the central part of the building in 1880. Seemingly, the central staircase was built there at the same time. In the nineteenth century the furniture in the manor house mostly was made of mahogany, in neo-classical style. At the end of the century several pieces in historicism style were added. At that time a museum was opened in the so-called knights' hall, where the most precious exhibits were: the sixteenth century bell, bearing the coats of arms of the Schoepping and the Heyden families, a splendid oak wardrobe made in 1685, cannon-balls, breast plates, swords and some other family relics. Several seventeenth century pieces of furniture in mannerism style, presumably, bought in the antique shop to create the atmosphere of antiquity and solemnity, were placed there.

As to the art objects, the portrait gallery should be mentioned. It contains the portraits of Duke Karl's supporters painted in the 60-ies of the eighteenth century by Leonhard Schorer. Among them was the portrait of Friedrich Wilhelm von Schoepping (now at the Museum Narodowe in Poznań). Old photographs witness the portraits of Friedrich Magnus von Schoepping and his wife Dorothea, probably, painted by the famous Joseph Grassi. Three nineteenth century miniatures were found in the litter of Bornsminde manor house in 1962. All of them are at the Rundāle Palace Museum now.

In addition to the old and the new manor houses, the wide courtyard is surrounded by the eighteenth century estate supervisor's house, the servant's house and the stables. Several outbuildings – the gardening enterprise, pigsties and various barns are situated in the territory between the courtyard and the Lielupe River. However, the majority of outbuildings – the sheds, cattle yards, storehouses, etc. were located at a distance from the manor on the opposite side of the Bauska – Jelgava Road. There had also been a windmill and a lime kiln in the estate but they do not exist any more.

The park of Bornsminde is still one of its most precious treasures. Located on a narrow belt between the highway and the river it stretches for almost a kilometre. It is a typical landscape park with freely arranged plantations, supplemented by a Chinese style pavilion and many other cosy places for rest with benches and arbours in the shape of enormous mushrooms. At present the visitors will only find the wild steep bank of the Lielupe River with impressing dolomite rocks and the German soldiers' cemetery in a demolished state – a sad memory of the World War I when the manor housed a war hospital. The landscape of the Bornsminde park resembles the one of Jumpravmuiža (Jungfernhof) estate on the opposite side of the Lielupe River and this fact makes it more charming.

The family vault of the Schoepping family in the nearby Priedites cemetery, about a kilometre from the estate in the direction of Jelgava, retains a whiff of history. Dietrich Ernst von Schoepping and his wife as well as almost all the members of his family have been buried in this simple family vault built in the Empire style in 1810. The remains of Dietrich parents were removed from the Church of the Holy Ghost in Bauska and buried here in 1812. The sixteenth century tombstone of Dietrich and Katharina von Schoepping is one of the best preserved tombstones in mannerism style in Latvia. A marble plaque, immured in one of the walls, commemorates the late Dorothea von Schoepping, born countess Medem, who died in 1850.

Имение Борнсминде

Главная усадьба имения Борнсмюнде (с 1925 года называется Зиедони) находится в 7 км от Бауски, на краю старой Елгавской дороги. Издалека уже можно увидеть высокие старые деревья парка, в глубине которого возвышается башня Борнсмюндского господского дома. В этом месте спокойная Лиелупе, повстречав на своем пути могучие доломитовые скалы, делает крутой изгиб вправо.

Более четырех столетий кряду – с конца XV в. вплоть до аграрной реформы 1920 г. Борнсмюндское поместье находилось во владении одного рода фон Шеппингов. Первым владельцем Борнсмюнде считается Иост фон дер Хайден, однако уже в 1499 г. имение приобрел прибывший из Вестфалии Иоганн опдем Хамме, именуемый Шеппингом. После смерти отца в 1539 г. имение наследует его сын Иоганн Дитрих, который сумел его расширить. Более сведений имеется о следующем владельце – Дитрихе Шеппинге (1534–1606) земгальском мировом судье и церковном инспекторе, при котором в 1590 г. в Борнсмюнде был построен первый каменный жилой дом. По прямой линии от отца к сыну собственность Борнсмюнде передавалась в общей сложности в одиннадцать поколений рода Шеппингов вплоть до середины XIX в. Из длинной череды наследников следует отметить шестого владельца имения – Дитриха Иоганна (1642–1710) – капитана польской армии, при котором дом был сожжен шведскими солдатами. В качестве общественного деятеля в историю вошел восьмой владелец – Фридрих Вильгельм (1709–1788), елгавский мировой судья и непримиримый политический противник герцога Э. И. Бирона. Звучными титулами и занимаемыми должностями прославился и девятый владелец – Дитрих Эрнст (1749–1818). Он был гауптманом Бауского и обер-гауптманом Тукумского округов, а также ландмаршалом, обер-бургграфом и в конце концов получил чин тайного советника. Именно Д. фон Шеппинг в 1816 г. учредил фидейкомисс, который позволил еще более ста лет сохранять имение в родовом владении. Сын последнего Фридрих Магнус (1779–1855) еще более расширил и укрепил поместье, учредив Борнсмюндско-Грейздарбский майорат. В 1864 г. после смерти малолетнего Алексиса фон Шеппинга Борнсмюнде перешло в руки брата его деда – Отто фон Шеппинга, генерал-майора русской армии и флигель-адъютанта Александра I. После его смерти в 1874 г. имение перешло к его сыну Дмитрию (1823–1896), а в 1896 г. последним владельцем имения стал Владимир Шеппинг. Этот представитель рода придерживающийся русской ориентации, даже перешедший в православие, относился к старинной собственности с большим пиететом и в 1882 г. в Берлине издал на французском языке иллюстрированную историю Борнсмюнде. В 1920 г. имение было отчуждено и в 1927 г. там была открыта садоводческая школа. В 1960-х гг. господский дом был переоборудован под туберкулезный диспансер, закрытый в 1990 году.

Наиболее интересным объектом архитектурного ансамбля Борнсмюндского имения является первый, или т.н. старый господский дом. Построенное в 1590 году здание – один из ранних примеров неукрепленного дворянского жилища в Курляндии. Массивные стены одноэтажного здания были отделаны декоративной штукатуркой в стиле маньеризма, оба конька крыши венчали красивые ажурные флюгера с гербами и инициалами владельцев. Сохранились сведения, что внутреннюю часть здания украшала полихромная стенная роспись. Сгоревшее в 1701 году строение восстановили лишь в середине XVIII века, но позднее его использовали как склад и амбар. В весьма перестроенном виде здание сохранилось до наших дней.

Новый господский дом в Борнсмюнде строился в 60-гг. XVIII века. Одноэтажное здание с широким мезонином и большой мансардной крышей было типичным для архитектуры курляндских имений XVIII в., но впечатляло внушительными размерами. В 1805–1806 гг. дом был перестроен под руководством итальянского архитектора Пьетро Пончини по его проекту. Строение обрело второй этаж и характерную для позднего классицизма

облицовку фасада с рустовкой, полукруглыми окнами и треугольным фронтоном. Еще раз внешний облик дома изменился в 1880 г., когда его перестроили в модном тогда стиле «неоготики Тюдоров». В юго-западной части здания была пристроена квадратная башня, по периметру крыши пропущен зубчатый парапет и другие декоративные добавки, в том числе два огромных, украшенных витражами стрельчатых окна со стороны парка. Этот облик, правда, обедненный в последующих перестройках, сооружение сохранило и сегодня.

Об отделке внутренних помещений господского дома в XVIII в. и I-й половине XIX в. почти ничего неизвестно, но, вероятно, она была довольно простой. Просторный зал высотой в два этажа в центре здания был выстроен лишь в 1880 г. Тогда же, очевидно, устроена парадная лестница. Весь XIX в. в обстановке интерьеров доминировала мебель красного дерева эпохи классицизма, которую во второй половине века дополнил лишь ряд предметов в стиле историзма. В центральном, или т.н. рыцарском зале, в то время было оборудовано нечто похожее на музей, почетное место в котором занимал отлитый в XVI в. колокол с гербами Шеппингов и Хайденов, сделанный в 1685 г. резной дубовый шкаф, пушечные ядра, кирасы, мечи и другие реликвии рода. Ощущение старины прекрасно дополняла антикварная мебель в стиле маньеризма XVII в.

Из предметов искусства в доме следует отметить галерею портретов сторонников герцога курляндского Карла, написанных с 1763 по 1769 в основном Леонхардом Шорером, куда вошел и портрет Фридриха Вильгельма фон Шеппинга (ныне в Museum Narodowe в Познани). До нас дошли и фотографии портретов Фридриха Магнуса Шеппинга и его жены Доротеи, написанные в нач. XIX в., которые, вероятно, принадлежат кисти известного живописца Йозефа Грасси. В Рундальском дворце-музее хранятся три портретные миниатюры начала XIX в., найденные в строительном мусоре Борнсмюндского имения в 1962 г.

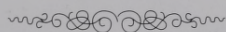
Широкий парадный двор имения, кроме старого и нового господских домов, включает в себя построенный в XVIII в. дом управляющего имением, жилой дом для прислуги и конюшню. Еще несколько строений хозяйственного характера – теплицы, свинарник и различные сараи – были расположены на территории между двором и берегом Лиелупе. Однако большая часть хозяйственного комплекса – хлевы, скотные дворы, места для кормления скота и т.п. – находились поодаль от господского дома, на противоположной стороне дороги Бауска – Елгава. В имении были также мельница и печь для производства извести, которые, правда, до настоящего времени не сохранились.

Одной из самых значительных ценностей Борнсмюндского имения все еще остается его парк. Расположенный на сравнительно узкой полосе между дорогой и рекой, он тянется почти на километр. Это типичный английский пейзажный парк со свободно расположенными группами деревьев, которые еще в начале нашего столетия прекрасно дополняли павильон в китайском стиле и уютные беседки с большими куполообразными навесами-грибками. Сегодня наиболее зрелищный пейзаж – это, безусловно, крутой доломитовый берег Лиелупе. Привлекает посетителей и заброшенное кладбище, где похоронены немецкие солдаты – память со времен первой мировой войны, когда в господском доме находился военный госпиталь. Особое очарование Борнсмюндскому парку придает сама река и парк Юмправмуйжа, раскинувшийся на другом берегу.

Несомненным историческим колоритом отмечена и фамильная усыпальница Шеппингов на расположенном неподалеку кладбище Приедитес – примерно в километре от усадьбы по направлению к Елгаве. Это строгое сооружение в стиле ампира (1810 г.), где покоятся останки Дитриха Эрнста Шеппинга, его супруги и прочих родственников. Сюда из Бауской церкви Св. Духа в 1812 г. были перевезены также прах родителей Д. Э. фон Шеппинга и надгробие Дитриха фон Шеппинга и его жены Катарини, выполненное в конце XVI в., – наиболее хорошо сохранившийся образец надгробных плит в стиле маньеризма. В стену усыпальницы вмурована мраморная доска в память умершей в 1850 г. Доротеи Шеппинг, урожденной графини Медем.

Saturs

Bornsmindes muiža	3
Paskaidrojumi un avotu norādes	25
Bornsmünde	27
Anmerkungen und Erklärungen	47
Bornsminde Estate	49
Имение Борнсминде	50

Dainis Bruģis

Bornsmindeš muiža

iespiešanai sagatavots izdevniecībā AGB™

Dzērbenes 14, Rīga, LV 1006

Dainis Bruģis

Bornsmünde

Drucklegung vorbereitet in dem Verlag AGB™

Dzērbenes 14, Rīga, LV 1006

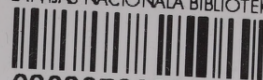
Zinātniskais redaktors **Imants Lancmanis**
Latviešu teksta redaktore **Valda Zvaigzne**
Tulkotāja **Ingrīda Kupfere** (Hamburga)
Māksliniece **Evija Allena**
Datorgrafīķe **Ilze Cerbule**
iespiests Rīgas paraugtipogrāfijā, Vienības gatvē 11, Rīgā, LV 1004
Formāts 45x64/4, apjoms 6,5 iespiedloksnes

Wissenschaftlicher Redakteur **Imants Lancmanis**
Redakteur des lettischen Teils **Valda Zvaigzne**
Übersetzung von **Ingrid Kupffer** (Hamburg)
Künstlerische Ausstattung von **Evija Allena**
Computergrafik von **Ilze Cerbule**
Gedruckt in Rīgas Paraugtipogrāfija, Vienības gatve 11, Rīga, LV 1004
Format 45x64/4, Umfang 6,5 Druckbogen

Kontroleksemplārs

1.50

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0303076620

97-6
L 58

